

T.C
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU VE İSLAM ÜLKELERİ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ORTADOĞU SİYASİ TARİHİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLERİ ANABİLİM DALI

AHVAZ BÖLGESİ ARAPLARI

Yüksek Lisans Tezi

MEHMET İHSAN ÖZDEMİR

İstanbul, 2016

T.C
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU VE İSLAM ÜLKELERİ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ORTADOĞU SİYASİ TARİHİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLERİ ANABİLİM DALI

AHVAZ BÖLGESİ ARAPLARI

Yüksek Lisans Tezi

MEHMET İHSAN ÖZDEMİR

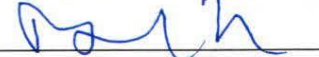
DANIŞMAN: PROF.DR. ALAEDDİN YALÇINKAYA

İstanbul, 2016

TEZ ONAYI

Marmara Üniversitesi Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü Ortadoğu Siyasi Tarihi ve Uluslararası İlişkileri Anabilim Dalında Yüksek Lisans öğrenimi gören 506315821 no'lu Mehmet İhsan ÖZDEMİR' in hazırladığı "Ahvaz Bölgesi Arapları" konulu YÜKSEK LİSANS TEZİ ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI M.Ü.Lisansüstü Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 04/08/2016 tarihinde saat 11:00 da yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonucunda adayın tezinin 'Kabulüne.....' ne OYBİRLİĞİ/ÖYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

Tez tarafımızdan okunmuş, kapsam ve kalite yönünden Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Prof. Dr. Alaeddin YALÇINKAYA(Danışman)	Kabul	
Yard. Doç. Dr. Behlül ÖZKAN	Kabul	
Yard. Doç. Dr. Tuğrul ONGUN	Kabul	

Yukarıdaki jüri kararı Enstitü Yönetim Kurulu'nun 08./08./2016 tarih ve 2016/11-9 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Prof. Dr. Ahmet TABAKOĞLU
Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları
Enstitüsü Müdürü

-Tez Onayı 3 iş günü içinde ıslak imzalı 3 (üç) kopya halinde Enstitüye teslim edilmelidir.

GENEL BİLGİLER

İsim ve Soyadı	: Mehmet İhsan Özdemir
Anabilim Dalı	: Ortadoğu Araştırmaları
Programı	: Ortadoğu Siyasi Tarihi ve Uluslararası İlişkileri
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Alaeddin Yalçınkaya
Tez Türü ve Tarihi	: Yüksek Lisans, Ağustos 2016
Anahtar Kelimeler	: Ahvaz, Huzistan, Farslaştırma Siyaseti, Beni Kab, Muşa'şa

ÖZET

İran'ın Hürmüz boğazından Şattu'l-Arab'a kadar Basra Körfezi'nin doğu kısmında Bahtiyari Dağları'nın doğal sınır oluşturduğu bölgesi olan Ahvaz'ı Araplar, İslami fetihden çok önce iskân edinmiş, İslami fetihle beraber yoğun Arap göçleri sonucunda bölgedeki Arap varlığını sağlamlaştırmışlardır. Emevi-Abbasi hâkimiyetinin sonrasında Ahvaz, çeşitli Arap kabileleri tarafından idare edilmiş, Ahvaz'da Muşa'şa emirliği ve Beni Kab emirliği gibi bölgeyi etkileyen güçlü emirlikler ortaya çıkmış, yoğun Arap iskânından ötürü Safeviler döneminden itibaren bölge Arabistan diye isimlendirilmiştir. Asya, Avrupa ve Afrika arasında bir kavşak noktası olan Ahvaz'ın 20.yy 'ın başlarında bölgede petrolün bulunmasıyla önemi daha da artmıştır. Bu çalışmada Ahvaz'ın coğrafi ve iktisadi özelliklerine vurgu yapılarak, tarihine kısaca değinildikten sonra 1925'te Ahvaz'da Arap idaresine son veren Rıza Han'ın bölgede yürüttüğü Farslaştırma siyaseti ve buna karşı cereyan eden Arap isyanları ve siyasi oluşumları ele alınmıştır. Çalışmada 1925'ten günümüze dek Farslaştırma siyasetinden ödün verilmediği tespit edilmiş olup, buna karşılık Arapların ilk başlarda bölgesel olarak isyanlara kalkıştığı lakin toplumun zamanla belli siyasi akımlar etrafında kümelenerek Ahvaz sorununu uluslararası arenada gündeme getirdiği ve İran'dan hoşnut olmadığı tespit edilmiştir.

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname : Mehmet İhsan Özdemir
Field : Research of Middle East
Programme : Political History and International Relations of the
Middle East
Supervisor : Professor Alaeddin Yalçinkaya
Degree Awarded and Date : Master, August 2016
Keywords : Ahvaz, Khuzestan, Policy of Persianization, Benichab,
Musha'sha

ABSTRACT

Long before the Islamic conquests, Arabs had already settled in Iran's Ahvaz region whose natural boundry is Bakhtiari Mountains which is located in the eastern part of the Persian Gulf, from Strait of Hormuz to Shatt al-Arab; and a result of heavy Arab immigration together with Islamic conquests, they strengthened Arab presence. After the ascendance of Umayyad- Abbasid, Ahvaz was governed some Arab tribes, some powerful emirates arised in Ahvaz such as Emirates of Mushasha and Benichab affecting the region, due to dense Arab settlements, the region was named as Arabia since Safavids period. The importance of Ahvaz, which is a junction point among Asia, Europe and Africa, increased much more with the discovery of petroleum in the region at the beginning of the 20th century. In this study, after emphasizing economic and geographical features of Ahvaz and mentioning its history briefly, it was dealt with Persianization policy of Reza Khan who abolished the Arab regime in Ahvaz in 1925; and Arab revolts and political constitutions taking place as opposed to this. In the study, it was detected that it wasn't made concession in policy of Persianization from 1925 until today, as opposed to this, Arabs firstly tempted to regional rebellions, but they brought forward the Ahvaz question to international arena by coming together around certain politic movements and they were dissatisfied with Iran.

ÖNSÖZ

İki yıl süren yüksek lisans sürecinin başarıyla tamamlanmasında pek çok kişinin yardımını gördüm. Öncelikle kıymetli danışmanım Prof. Dr. Alaeddin Yalçinkaya'ya şükranlarımı bildiririm. Kendisinin desteği olmasaydı bu çalışma tamamlanamazdı. Derslerinden pek çok şey istifade ettiğim Prof. Dr. Süleyman Seyfi Ögün, Prof. Dr. Zekeriya Kurşun, Prof. Dr. Ahmet Tabakoğlu ve Yrd. Doç. Dr. Utku Yıldız'a ayrıca, lisans ve yüksek lisans eğitimimin her merhalesinde yanımda olan Yrd. Doç. Dr. Mustafa Can'a bu vesileyle teşekkür etmeyi bir borç bilirim. Tezi okuyarak ve tashih ederek fikirleriyle katkıda bulunan Sn. Musa Günerigök'e, İngilizce metinler noktasında yardımını esirgemeyen Sn. Mustafa Arat'a ve teknik konularda kendilerinden istifade ettiğim kıymetli yeğenlerim Akif Özdemir ve Şeyma Özdemir'e müteşekkirim. Eğitimim esnasında maddi manevi yardımlarını esirgemeyen başta ebeveynim olmak üzere bütün aileme, çalışmalarım esnasında eserleri tek tek benimle tetkik eden ve yoğun bir şekilde çaba harcayan eşim Canan'a ve kendisini ihmal ettiğim kızım Meryem'e en içten sevgi ve teşekkürlerimi sunarım.

İstanbul, 2016

Mehmet İhsan ÖZDEMİR

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

TABLO LİSTESİ.....	VI
KISALTMALAR.....	VII
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM AHVAZ BÖLGESİ'NİN STRATEJİK ÖNEMİ

I. COĞRAFİ ÖZELLİKLER	
A. BÖLGENİN ÖNEMİ.....	3
B. SINIRLAR.....	4
C. NEHİRLER.....	4
II. EKONOMİK ÖZELLİKLER	
A. TARIM VE HAYVANCILIK.....	6
B. YERALTI KAYNAKLARI.....	7
III. NÜFUS VE YERLEŞİM	
A. NÜFUS.....	8
B. ŞEHİRLER.....	10
C. GELENEKSEL SOSYAL YAPI.....	13

İKİNCİ BÖLÜM BÖLGENİN TARİHİNE GENEL BİR BAKIŞ

I. İSLAMİ FETİH ÖNCESİ DÖNEM.....	18
II. İSLAMİ FETİH: EMEVİ-ABBASİ DÖNEMİ.....	20
III. MUŞA'ŞA EMİRLİĞİ DÖNEMİ.....	21
IV. BENİ KAB EMİRLİĞİ DÖNEMİ.....	23

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 1925'TEN GÜNÜMÜZE AHVAZ SORUNU

I. FARSLAŞTIRMA SİYASETİ.....	30
A. AHVAZ BÖLGESİ'NİN İSİMLENDİRİLMESİ.....	31
B. EYALET SINIRLARININ DEĞİŞTİRİLMESİ.....	31
C. YERLEŞİM YERLERİNİN İSİMLERİNİN DEĞİŞTİRİLMESİ.....	32
D. NEHİR YOLLARININ DEĞİŞTİRİLMESİ.....	34
E. ARAP KİMLİĞİNİ BERTARAF ETME ÇABASI.....	34
II. ARAP KİMLİĞİNİ KORUMA MÜCADELESİ.....	37
A. PEHLEVİ DÖNEMİ (1925-1979).....	37

1. Silahlı Mücadele.....	37
2. Siyasi Mücadele.....	42
B. İRAN İSLAM DEVRİMİ DÖNEMİ (1979-2015).....	49
1. Siyasi Akımlar ve Mücadeleler.....	51
2. Ahvaz sorunu: Yarına Bakış.....	59
SONUÇ	64
EKLER	67
KAYNAKÇA	75

TABLO LİSTESİ

Sayfa No

Tablo 1: İsmi Değiştirilen Şehirler.....	33
Tablo 2: Ahvaz Araplarının Etnopolitik Hareketleri.....	59

KISALTMALAR

AADKH	Arabistan Arap Devrimi Kurtuluş Hareketi
AAHDHC	Ahvaz Arap Halkı İçin Demokratik Halk Cephesi
AAKC	Ahvaz Arap Kurtuluş Cephesi
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ADDP	Ahvaz Demokratik ve Dayanışma Partisi
ADHC	Ahvaz Demokratik Halk Cephesi
AHADKH	Ahvaz Arap Direnişi Kurtuluş Hareketi
AHKC	Arabistan Halk Kurtuluş Cephesi
AKBP	Ahvaz Kabileler Birliği Partisi
AKC	Ahvaz Kültür Cemiyeti
AMA	Ahvaz Milliyetçi Akımı
AMBH	Arabistan Milli Birlik Hareketi
AMKC	Arabistan Milli Kurtuluş Cephesi
AMKH	Ahvaz Milli Kurtuluş Hareketi
AMP	Arabistan Milli Partisi
ARKC	Arabistan Kurtuluş Cephesi
BM	Birleşmiş Milletler
bkz.	Bakınız
C.	Cilt
H.	Hicri Takvim
HAZM	Ahvaz Milli Kurtuluş Örgütü
İİP	İslami İttifak Partisi
M.Ö	Milattan Önce
M.S	Milattan Sonra
s.	Sayfa
yy.	Yüzyıl

GİRİŞ

İran'ın Hürmüz Boğazı'ndan Şattu'l-Arap'a kadar Bahtiyari Dağları'nın doğal sınır oluşturduğu bölgesi olan Ahvaz'da Arapların varlığı, İslami fetihden çok önceye dayanmakta olup, İslami fetihle beraber Ahvaz, Arap Yarımadası'ndan yoğun göçlere sahne olmuştur. Safeviler döneminde bölgedeki Arap nüfusundan ötürü Ahvaz'a Arabistan ismi verilmiş ve burada tarihte güçlü Arap emirlikleri kurulmuştur. 1925'te Rıza Han, Şeyh Haz'al'ın Ahvaz'daki idaresine son vererek, zengin yeraltı kaynaklarına sahip olan bölgede yaşayan Arapları tehdit olarak görmüş ve bölgede Arap varlığını bitirmeye dönük kanlı politikalar izlemiştir.

Bu çalışmada Ahvaz Arapları ele alınmıştır. Ahvaz Araplarının egemenlik iddialarının bir dayanağı olarak tarihte bölgede kurdukları emirlikler kısaca incelenmiş, Ahvaz'daki geleneksel sosyal yapıya değinilmiş ve ağırlıklı olarak 1925'ten günümüze kadar İran'ın Ahvaz üzerindeki asimilasyon politikaları ve Ahvaz Araplarının özerklik/bağımsızlık mücadelesi ele alınmıştır.

Çalışmada geçen Arabistan'dan kasıt 1925'e kadar Ahvaz'ın Farslar tarafından böyle isimlendirilmesi dolayısıyladır. Arabistan kavramının ülkemizde daha çok Suudi Arabistan için kullanılması ve Arapların da bölgeye günümüzde Ahvaz demeleri sebebiyle bu çalışmada da partilerin veya örgütlerin özel isimleri dışında daha çok Ahvaz kelimesinin kullanılması tercih edilmiştir. Çalışmada sadece Ahvaz Arapları incelenmiştir. İran'ın muhtelif yerlerinde ikamet eden Araplar, Ahvaz'daki Arap dışındaki etnik kimlikler ve Ahvaz'ın diğer ülkelerle detaylı ilişkisi araştırma dışıdır. Bu maddeler ise başka bir çalışmanın konusu olabilecek önemdedir.

Türkiye'de İran'daki etnik kimliklerle ilgili fazlaca çalışma yapılmış olmasına karşın Ahvaz Arapları ile ilgili müstakil bir çalışma yapılmadığı gibi diğer etnik kimliklerle ilgili yapılan çalışmalarda da Ahvaz Arapları detaya inilmeksizin ele alınmıştır. Oysa Ahvaz bölgesi Basra Körfezi'nde yer alması ve zengin petrol kaynaklarına sahip olması nedeniyle jeopolitik bakımdan önemli bir konumdadır.

Ahvaz'ın 1925'ten sonra özerklik yahut bağımsızlık talebi İran tarafından her seferinde kanlı bir şekilde bastırıldığı dikkate alınacak olursa, bu bölgenin İran için hayati bir öneme sahip olduğu görülür. Bölgenin önemine istinaden bu çalışmada Ahvaz Arapları müstakil olarak ele alınmıştır.

Bu çalışma hazırlanırken esas alınan eserlerdeki nüfus ve sınırlar gibi ihtilaflı konuları açığa kavuşturmak amacıyla bölgenin ziyaret edilmesi ve bölgede anket düzenlenmesi gibi yollar düşünülmüş olmasına karşın zamanın ve bütçenin sınırlı oluşu ve İran yönetiminin etnik konulardaki hassasiyeti sebebiyle bu düşünce gerçekleşme imkânı bulamamıştır. Türkiye'de Ahvaz Araplarını konu edinen eserlerin sınırlılığı, tezin dayanacağı eserlerin çoğunun, yabancı dilde olmasını zorunlu kılmıştır.

Bu çalışma üç bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölümde Ahvaz'ın coğrafi ve ekonomik özelliklerine değinilerek bölgenin jeopolitik önemine vurgu yapılmıştır. Ayrıca Ahvaz'ın önemli şehirleri ele alınarak nüfusu hakkında bilgiler sunulmuştur. Ahvaz'ın sosyal yapısının temeli olan kabilevi hayat hakkında bilgi verilerek, bölgede nüfusça ve nüfuzca etkili olan kabileler açıklanmıştır.

İkinci bölümde Ahvaz'ın tarihine genel bir bakıştan sonra, Ahvaz'ın Emevi-Abbasi hâkimiyetinin sonrasında bölgede kurulan ve 500 yıl kadar etkili olan Muşâ'şa Alevi-Arap emirliğine değinilmiştir. Ayrıca 1700'lü yıllarda bölgede etkinliğini yavaş yavaş hissettiren ve 1925'e kadar varlığını sürdüren bölgenin güçlü emirliği olan Beni Kab emirliğine de değinilmiştir. Bu çalışmanın temel hedefi bölgenin tarihini ortaya çıkarmak olmamakla beraber, mevcut Ahvaz sorununun ve Ahvaz Araplarının bölge üzerindeki iddialarının anlaşılması için bu bölüm önem taşımaktadır.

Üçüncü bölümde 1925'ten itibaren bölgede uygulanan Farslaştırma siyaseti ve bu siyasete karşı Arapların verdiği mücadele ele alınmaktadır. 1925-1979 Pehlevi döneminde meydana gelen isyanlar ve kurulan partiler işlenirken, 1979 İran İslam Devrimi'nden günümüze kadar süren siyasi akımlar ve ön plana çıkan partiler ele alınarak bölgedeki siyasi tablonun resmi çizilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

AHVAZ BÖLGESİ'NİN STRATEJİK ÖNEMİ

I. COĞRAFI ÖZELLİKLER

A. Bölgenin Önemi

Ahvaz Bölgesi, Kuzey yarım kürenin orta kısmının ılıman kuşağında yer alır. 30-33 kuzey enlemleri ile 48-51 meridyenleri arasında yer alır. Güneyden kuzeye olan uzunluk ile doğudan batıya olan uzunluk yaklaşık olarak birbirine eşittir.¹ Ahvaz Bölgesi Basra Körfezi'nin başında yer alır. Basra Körfezi'nin doğusunda Şattu'l-Arap'ın kuzeyinden başlayarak Hürmüz Boğazı'nın güneyine kadar uzanır. Asya, Avrupa ve Afrika'nın kavşak noktası diye tarif edebileceğimiz konumu itibarıyla stratejik öneme sahiptir. Ahvaz Bölgesi, İran'ın Basra Körfezi'ne ve dolayısıyla dünyaya açıldığı kapısıdır.² Ahvaz Bölgesi, zengin yeraltı kaynaklarına sahiptir. Bu özellikler Ahvaz Bölgesi'ni iktisadi, ticari ve stratejik bir öneme sahip kılar.

Basra Körfezi'ne dökülen Karun nehri, ulaşımına müsait olması hasebiyle gemiler, Ahvaz'ın içlerine kadar ilerleyebilme imkânına sahiptir. Bu durum bölgenin doğal limanlardan ötürü ticari trafiğinin yoğun olmasını ve Hint okyanusu ile Akdeniz arasında bir bağlantı yolu vazifesi görmesini sağlar.³

¹ Mustafa Abdulkadir El-Neccar, **El-Tarihu'l Siyasi Li İmarat Arabistan El-Arabiyya 1897-1925**, Kahire: Dâru'l-Maarif, 1971, s.29; Mustafa Abdulkadir El-Neccar ve Fuad El-Ravi, **Arabistan**, 1980, s.11; İbrahim Halef El-Ubeydi, **El-Ahvaz El-Ardu'l-Arabiyyatu'l-Selibe**, Bağdat: Dâru'l-Hurriyyetu Li'l-Tıbaa, 1980, s.9.

² Halit El-Muselma, **El-Ahvaz El-Ardu'l-Arabiyyatu'l-Muhtella**, 2. Basım, Bochum: Matbaat Camiatu'l-Rur, 2008, s.84.

³ Abdurrahman Kerim El-Lami, **El-Edebu'l Arabi Fi'l Ahvaz**, Bağdat: Dâru'l-Hurriyye Li'l-Tıbaa, 1985, s.17-18.

B. Sınırlar

Rıza Han, 1925 sonrası kendi içinde homojen olan eyaletleri birkaç parçaya bölerek veya tehcir politikasıyla farklı etnik kimlikleri birbirine karıştırarak heterojen eyaletler oluşturmuş ve onları direk Tahran'a bağlayarak bir Fars ulus devleti inşa etmeyi hedeflemiştir. Bu durum bugün etnik kimliklerin coğrafi sınırlarının çizilmesini zorlaştırırken aynı zamanda güvenilir nüfus sayımları yapılmadığından etnik kimliklerin nüfusları hakkında da farklı rakamların çıkmasına sebep olmaktadır.⁴

Ahvaz Bölgesi Irak'ın güneydoğusunda, Arap ülkelerinin kuzeydoğusunda, İran'ın güneyi ile güneybatısında yer alır. Kuzeyde Kürdistan Dağları'na yaslanırken doğuda Zagros Dağları'nın bir kolu olan Bahtiyari Dağları boyu boyunca uzanır. Bu dağ silsilesi İran ile Ahvaz Bölgesi arasında doğal bir sınır oluşturur ve bölgeyi coğrafi olarak Arap dünyasının bir uzantısı haline getirir.⁵

Ahvaz Bölgesi'nin alanın 185 bin km² olduğunu ama kesintiler sonucunda 159 bin km²den ibaret kaldığını bazı eski kaynaklar zikrederken⁶ güncel sayılan çoğu kaynak ise Ahvaz'ın doğal alanın 324 bin km² olduğunu, ona bağlı adaların ise 18 bin km² alandan meydana geldiğini ifade etmektedir.⁷ Gerek güncel kaynaklar ve gerekse de Ahvaz'ın siyasi hareketlerinin beyanı dikkate alındığında, Ahvaz Bölgesi'nin bugünkü Huzistan, Buşehr ve Hürmüzgan eyaletlerinin büyük bir bölümünü ve Basra Körfezi'ndeki Arap yoğunluklu adaları kapsamaktadır. Hürmüz Boğazı'ndan Buşehr'in kuzey taraflarına kadar Buşehr ve Hürmüzgan eyaletlerini kapsayan kısma Güney Ahvaz, Huzistan eyaletine ise Kuzey Ahvaz ismi verilir.⁸

C. Nehirler

Denilebilir ki Arap halkalarının yaşadığı toprakların en fazla nehirlerle sahip olan bölgesi Ahvaz Bölgesi'dir. Bu bölgede yer alan nehirler arasında en büyük nehri, Karun oluşturur. Bahtiyari Dağları'ndan doğar ve Ahvaz şehrinden geçerek Muhammara

⁴ Rafael Blaga, *İran Halkları El Kitabı*, 1997, y.y., s.112.

⁵ Muhammed Hasan El-Idrus, *El-Alakatu'l-Arabiyye El-İraniyye Fi Ahdî'l-Usra el-Mazendiraniye*, 3. Basım, Kahire: Daru'l-Kitab el-Hadis, 2002, s.46.

⁶ El-Neccar ve El-Ravi, s.12; El-Neccar, s.31; El-Lâmi, s.18.

⁷ El-Muselma, s.29;

⁸ El-Muselma, s.36,49.

şehrinin yakınlarından Basra Körfezi'ne dökülür. 1300 km uzunluğa sahiptir⁹ ve ulaşımına elverişli tek nehirdir.¹⁰ Karun nehri çeşitli kollara ayrılmıştır. Karunu'l-Esfel bu kollarmın en önemlisini teşkil eder. Kohkara Dağları'ndan doğarak Ahvaz Bölgesi'ne doğru akar.¹¹

Kerha nehri Beştekva Dağları'ndan doğar ve Huveyze çöküntüsüne dökülür. Cirahi nehri ise Morgon Dağları'ndan doğar ve Felâhiye çöküntüsüne dökülür. Cirahi nehri, Karun nehri gibi kuvvetli bir nehirdir. Ahvaz şehrine uzaklığı 38 km'dir.¹² Belarud nehri, Fîli Dağları'ndan doğarak Lor ve Salihîye topraklarını suladıktan sonra, Kerha ve Dez nehirleri arasında akıp Kerha nehrine dökülür. Şavur nehri, Suş şehrinin 4 km kuzeyinden doğar. Dez nehri, Fars şehirlerinden olan Burucerd'den doğar Dezfül şehrinin batısından akarak Tuster şehrine varır. Acerip nehri, Dez nehrinin 18 km doğusundan doğar ve Dez nehrine dökülür. Adadi nehri, Nehr Cedit diye de isimlendirilir ve Karun nehri ile Dicle'yi birbirlerine bağlar. Adadi nehri, Büveyhoğulları hükümdarı Fena Hüsrev (ö.983) tarafından gemilerin yollarını kısaltmak amacıyla açılmıştır. Kerker nehri, Tuster şehrine varmadan önce Karun nehrinden ayrılır ve geçmişte yine Karun nehrine dökülürdü ama hâlihazırda Devrak(Felâhiye)'den Basra Körfezi'ne dökülür. Behmeşir nehri, Karun nehrinden ayrılıp Muhammara ve Abadan'dan geçtikten sonra Basra Körfezi'ne dökülür. Bunların dışında Sidre, Lorah, Haşim, Şıtayd ve Abayşırka nehirleri vardır. Cendyesabur, Sus, Cüz' ve Zerinzuz nehirleri ise geçmişte güçlü bir şekilde akan lakin günümüzde kurumuş ve hâlihazırda yatakları olan nehirlerdir.¹³

İran eski zamanlarından bu yana su problemi yaşayan bir ülkedir. Ahvaz Bölgesi ise zengin bir su havzasına sahiptir.¹⁴ İran'ın içme ve sulama için sahip olduğu temiz/tatlı suların yarısı, Ahvaz Bölgesi'nden karşılanmaktadır. İran; enerji üretiminde, tarımda ve içmede yararlanmak amacıyla, üçü Karun nehri üzerinde olmak üzere,

⁹ El-Ubeydi, s.15; El-Neccar ve El-Ravi, s.15.

¹⁰ El-Lâmi, s.21; El-Neccar ve El-Ravi, s.15.

¹¹ El-Neccar, s.34; El-Ubeydi, s.15; El-Neccar ve El-Ravi, s.15.

¹² El-Neccar, s.36; El-Ubeydi, s.10; El-Neccar ve El-Ravi, s.15.

¹³ *El-Ahvaz Beynel Sual ve'l-Cevap*, (t.y), <http://al-ahwaz.com/arabic/history/ahwazq&a/ahwazq&a.htm> (01 Mart 2016).

¹⁴ Tufan Karaaslan, *Ortadoğu'nun Coğrafyası*, 4.Basım, İstanbul: Nobel Yayınları, 2006, s.67.

bölgenin nehirleri üzerine on yedi baraj inşa ederek ülkenin muhtelif yerlerindeki ihtiyaçları gidermiştir.¹⁵

II. EKONOMİK ÖZELLİKLER

A. Tarım ve Hayvancılık

Ahvaz Bölgesi'nin kuzeyi, düzlük ve alüvyal Irak topraklarının devamı olması dolayısıyla verimli ve sulak topraklara sahiptir. Taşrada oturanlar çiftçilikle uğraşır. Tarım arazileri iki şekilde sulanır: Birincisi, nehir sularıyla sulanan topraklar ki bunlar bölgenin arazilerinin %40'ını oluşturur. İkincisi, yağmur sularıyla sulanan topraklar olup bunlar da geriye kalan arazilerin %60'ını meydana getirirler.¹⁶ Ahvaz Bölgesi'nin güneyi, kuru bir iklime sahiptir. Sıcaklık derecesinin fazla olması sebebiyle toprak tuzlu bir hal aldığından ekime fazla elverişli değildir. Burada zirai işlemin yapılabilmesi için çeşitli ilaçlamalara ihtiyaç vardır. Ahvaz Bölgesi'nde; hurma, buğday, arpa, pirinç, üzüm, pamuk, ceviz, badem, soğan, sarımsak, salatalık, domates gibi çeşitli meyve/sebze yetişir. Nehirlerin kenarlarında ormanlıklar, gül ağaçları ve kına ağaçları yer alır. Şeker kamışı ise bölgenin doğal bitki örtüsüdür.¹⁷

Ahvaz Bölgesi, yıllık 3 milyon ton buğday hasılatına sahiptir. Bu rakam İran'ın yıllık toplam buğday hasılatının yarısına karşılık gelmektedir. İran'ın hurma üretiminin de %90'ını Ahvaz karşılamaktadır.¹⁸

Bölgede hayvancılık önemli bir yer tutar. Otlaklıkların, bataklıkların bulunması ve nehirlerin de fazla olması nedeniyle bölge küçükbaş ve büyükbaş hayvancılık için

¹⁵ El-Muselma, s.86.

¹⁶ El-Muselma, s.91.

¹⁷ Salih Ahmet El-Ali, *El-Ahvaz Fi'l-Uhudi'l-İslamiyyetu'l Üle*, Bağdat: Matbaatu'l-Adale, Tarihsiz, s.19; El-Lâmi, s.61,64.

¹⁸ El-Muselma, s.85.

müsaittir. Manda başta olmak üzere deve, koyun, keçi, İnek, at bu sektörde ön plana çıkan hayvancılık türleridir.¹⁹

B. Yeraltı Kaynakları

Bölgede petrol bulunmadan önce inci ticareti ön planda olmakla beraber ipek, çeşitli kumaşlar ve halı dokuma sanayisinden de bahsetmek mümkündür. Ahvaz Bölgesi'nin muhtelif beldelerinde tekne, kıyı botu, çanak çömlek ve cam üretimi söz konusudur.²⁰

Ahvaz Bölgesi zengin petrol ve gaz yataklarına sahiptir. 20. yy'nın başlarında petrol, bölgenin ihracatları arasında ilk sırayı almaktaydı. İhracatın yapıldığı ana liman ise Muhammara şehrinin güneyinde yer alan Abadan şehrinin limanıydı.²¹

Basra Körfezi'nde petrol ilk kez 1908'de, Ahvaz Bölgesi'nin Mescit Süleyman şehrinde çıkarılmıştır. 1912'de, petrol çıkarılan yerlerden, Abadan'da tesis edilmiş olan petrol rafinelerine borular çekilerek, petrolün Basra Körfezi'nden dünyaya açılmasının yolu inşa edilmiştir. I. Dünya Savaşı'na kadar bölgede 200 dolaylarında petrol kuyusu açılmıştır.²²

İran, petrol ve gaz üretiminin %85'ini, elektrik üretiminin ise %75'ini Ahvaz Bölgesi'nden karşılamaktadır.²³ Petrol ve gaz ihracatı İran'ın gayrı safi milli hasılasında ilk sırayı almakta, ikinci sırada ise zirai ürünler yer almaktadır. Ahvaz tek başına İran'ın tarım, petrol, gaz ve liman gelirlerinin %40'ını karşılamaktadır.²⁴

¹⁹ *Servetu'l Hayvaniyye Fi'l-Ahvaz*, (t.y.)

<http://www.marefa.org/index.php/%D8%A7%D9%84%D8%A3%D8%AD%D9%88%D8%A7%D8%B2>
(01 Mart 2016).

²⁰ *Es'sinaa Fi'l-Ahvaz*, (t.y.)

<http://www.marefa.org/index.php/%D8%A7%D9%84%D8%A3%D8%AD%D9%88%D8%A7%D8%B2>
(01 Mart 2016).

²¹ El-Lâmi, s.64.

²² Petrol rafineleri İngiltere tarafından Haz'al ile anlaşma yapılarak inşa edilmiş ve 1920'de de faaliyete girmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. El-Neccar ve El-Ravi, s.19.

²³ El-Muselma, s.85

²⁴ El-Muselma, s.87.

Muhammara ve Abadan, Ahvaz Bölgesi'nde yer alan ve bölgenin ihracat ve ithalatında önemli rol oynayan iki şehirdir. Bu iki şehirde önemli limanların inşa edilmesiyle büyük küçük hacimli yük gemilerinin yük alıp indirmesinin imkânı doğmuştur.²⁵

III. NÜFUS VE YERLEŞİM

A. Nüfus

İslam fethinden önce Ahvaz'a yerleşmeye başlayan Araplar, fetihten sonra da bölgeye yerleşmeye, göç etmeye, bölgeyi Araplaştırmaya devam etmiş olup bölgeyi coğrafi olarak bağlı bulunduğu Arap topraklarına kültürel anlamda da bağlı kılmışlardır. Binlerce yıl önceden Dicle, Fırat ve Karun nehirlerinin şekillendirdiği bu topraklar, coğrafi olarak Irak'tan ve dolayısıyla Arap Yarımadası'ndan ayrı olmadığı gibi²⁶ beşeri olarak da Yarımada'nın bir devamıdır. Öyle ki Ahvaz'daki her kabilenin bir kolu yahut aslı Irak'tadır.²⁷

Nüfus bir ülkenin siyasi, ekonomik ve askeri başarısında önemli bir etkidir. İran, nüfus sayımlarını çarpıtmakta ve İran'daki Türkmenleri, Kürtleri ve Arapları olduklarından az göstermek için farklı yollara başvurmaktadır. İran, herhangi bir etnik kimliğin yoğunlukta olduğu eyaletleri bölerek veya eyaletleri heterojen hale getirerek Farslaştırma siyasetini uygulamakta ve ülkede çoğunlukta olmayan Farsları çoğunlukmuş gibi gösterip egemenliğini sağlamlaştırmaya çalışmaktadır.²⁸ 1925'ten günümüze dek İran hükümetleri, İran'ın çok ulusluluğunu inkâr etmiştir. 1956-60'ta her ne kadar ülkede konuşulan dillere yönelik sayım yapılmış gözükse de ciddi bir çarpıtma söz konusu olup bu sayımlar gerçeklikten uzaktır.²⁹ Bu bağlamda ülkedeki etnik kimliklerin nüfuslarıyla alakalı ihtilafli görüşler ortaya çıkmıştır.

²⁵ El-Neccar ve El-Ravi, s.20.

²⁶ El-Neccar ve El-Ravi, s.23.

²⁷ Abbas El-Azzavi, *Aşâiru'l-Irak*, Bağdat: 1956, C.IV, s.190.

²⁸ Gülara Yenisey, *İran'da Etnopolitik Hareketler 1922-2004*, 1. Basım, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2008, s.151.

²⁹ Blaga, s.100.

Sanan Azer 1940'lı yıllarda İran'ın Nüfusu ile ilgili "1939-40 yılı içinde İran'da hükümet tarafından yapılan nüfus sayımı, o dönemde İran nüfusunun yaklaşık 10 milyon olduğu, bunun da 5 milyonunun Türklerden (Azerbaycan eyaleti, Horasan Türkleri, Türkmenler ve Kaşkailer dâhil), 3 milyonun Farslardan, 800 bin Arap, 700 bin Kürt, 300 bin Yahudi, Ermeni, Lor ve benzerlerinden oluştuğu" bilgilerini aktarmaktadır.³⁰ El-Ubeydi, 1962 yılındaki nüfus sayımını esas alarak Ahvaz Bölgesi'nin 3 milyon Arap nüfusu ile 1 milyon Fars nüfusunu barındırdığını, Fars nüfusunun kahir ekseriyetinin 1925'teki Farslaştırma siyaseti sebebiyle Fars bölgelerinden çeşitli iş imkânları oluşturularak getirilen kimseler olduğunu ifade etmiştir.³¹ Blaga ise 1997 yılında Ahvaz'daki Arap nüfusunun tahminlere göre 2.600.000 olduğunu savunmuştur.³²

Ahvazlı araştırmacı Yusuf Azizi Beni Tarf, Arapların %7,7'den daha fazla olduklarını, 3.5 milyonunun Huzistan eyaletinde, 1.5 milyonunun ise Basra Körfezi'nin kıyılarında (Buşehr, Hürmüzgan) meskun olduğunu ifade etmiştir.³³

Tarihçi ve siyaset bilimci Halit Muselma, 2006 sayımına göre Ahvaz Bölgesi'nde yaşayan Arap nüfusunun 12,5 milyon dolaylarında olduğunu savunmuştur. Bu nüfusun içerisinde Ahvaz Bölgesi'ne ait olan Basra Körfezi'ndeki adalar da dâhil edilmiştir. Bu rakamlar doğrultusunda 70 milyonluk İran nüfusunun %17'sini Araplar oluşturur. Bu iddiaya karşılık İran ise Arapların oranını %3 olarak sunmaktadır.³⁴

Muselma, güncel sayılabilecek rakamlarla detaylıca izaha girişerek il ve adaların nüfuslarını tek tek irdelemiştir. Muselma, illerin nüfuslarını vermesinin yanında olayı mantıksal olarak da değerlendirmeye tabi tutmuştur. Şöyle ki, 1974'te yapılan ve 1975'te yayınlanan İran'ın resmi nüfus sayımı verilerine göre Kuzey Ahvaz'daki Arapların nüfusunu 3.800.000, Güney Ahvaz'daki Arapların nüfusunu 1.500.000 ve Ahvaz'a bağlı olan adaların nüfusunu ise 300.000 olarak sunmuştur. Yani 1975 verilerine göre Ahvaz'ın nüfusu 5.600.000 ise bu nüfusun otuz yıl sonrasında aynı

³⁰ Sanan Azer, **İran Türkleri**, İstanbul: Cumhuriyet Matbaası, 1942, s.12.

³¹ El-Ubeydi, s.13; El-Neccar ve El-Ravi, s.23.

³² Blaga, s.18.

³³ *Fi Mu'temeri'l-Salisli Hareket El-Tahriri'l-Ahvaz*, (t.y.) <http://yafa-news.net/archives/161370> (09 Mart.2016)

³⁴ El-Muselma, s.124.

oranda olması, üçüncü dünya ülkelerinin doğal nüfus artışları dikkate alındığında mantıksız ve tutarsızdır.³⁵ İran'ın 1974'teki resmi nüfusu 32 milyonken, 2007'deki nüfusu 70 milyon oluyorsa Arap nüfusunun da bu doğal artış içerisinde artması gerekmektedir.³⁶ Benzer nüfus oranlarını tarihçi akademisyen Abdullah El-Nefisi de vermektedir.³⁷ Son zamanlarda Ahvaz'ın Arap nüfusunu Türk basınında da 7-8 milyon dolaylarında verenler olmuştur.³⁸

Bölgede petrolün bulunması ve İran'ın yeraltı kaynaklarının önemli bir kısmının Ahvaz Bölgesi'nde yer alması, bölgeye ciddi göçlerin yapılmasına sebep olmuştur. İran makamları, etnik yapıyı değiştirmek için petrolü bir silah gibi kullanarak, bölgeyi Fars ve Lorların göçü için cazip kılmışlardır.³⁹

B. Şehirler

Ahvaz Bölgesi kadim şehirlere ev sahipliği yaptığı gibi siyasi, ticari ve petrolün etkisiyle yeni inşa edilen şehirlere de ev sahipliği yapmaktadır. Bölgede şehirler daha çok nehirlerin etrafında kurulmuştur. Nehirlerin etrafı boyunca kurulan şehirlerin sayısı 50'yi geçmektedir.⁴⁰

Kuzey Ahvaz'ın en önemli şehri bölgenin başkenti olan Ahvaz'dır. Karun nehrinin etrafında kurulan bu şehir, Muhammara şehrinin kuzeydoğusuna 120 km uzaklıktadır. Ahvaz şehrinin bölgeden ismen ayırt edilebilmesi için şehre "Sûku'l-Ahvaz" yahut şehrin kurucusu olan Şeyh Nasır İbn El Şeyh Hamit'e nispeten "Nasıriye" diye de isimlendirilmektedir.⁴¹

³⁵ El-Muselma, s.125.

³⁶ El-Muselma, s.126

³⁷ *Hêzihî Kadıyyatu Ahvaz El-Muhtelle Min İran*, <https://www.youtube.com/watch?v=50UffWwti3Q> (04 Şubat 2016).

³⁸ Erdal Şimşek, 'İran'da Arap Baharı' **Milat Gazetesi**, 14 Eylül 2015, <http://www.milatgazetesi.com/iran-da-arap-bahari-haber-71830> (02 Mart 2016) ; *İran'da Esir Araplar*, 2016, <http://turkhaber.com.tc/iranda-esir-araplar/> (07 Mart 2016).

³⁹ Blaga, s.190, 334.

⁴⁰ El-Neccar, s.36.

⁴¹ El-Neccar, s.36; El-Ubeydi, s.11.

Muhammara şehri ise Karun nehrinin Şattu'l-Arap'a döküldüğü yerde yer alır. Kendisine Muhammara denmesi, topraklarının kırmızı olması sebebiyledir.⁴² O önemli bir ticari liman şehridir ve Basra'ya ticari ve sosyal manada bağlıdır. 1812'de Beni Kab'ın şeyhlerinden Şeyh Yusuf ibn Mirdav Muhammara'yı inşa etmiştir.⁴³ Beni Kab emirliğine Elbu Kesib kabilesi tarafından başkent seçilen Muhammara, 1925'e kadar bu konumunu devam ettirmiştir.⁴⁴

Kadim bir şehir olan Huveyze şehri, 1441 yılında Muşa'sa emirliğine başkentlik yapmış olup köklü Arap kabilelerine de ev sahipliği yapar.⁴⁵ Kerha nehrinin etrafında kurulan şehir Basra ve Ahvaz arasında yer alır.⁴⁶ Kerha nehri üzerine kurulu Barajın çökmesi ve nehir yatağının değişmesiyle Huveyze şehri önemini yitirmiştir.⁴⁷

Abadan Şehri, Şattu'l-Arap üzerine kurulu olup Muhammara'nın 18 km güneyine düşer. Kendisine Ceziratu'l-Hıdır da denir. O dikdörtgene benzeyen önemli bir adadır.⁴⁸ Şehrin etrafını kuzeyden Karun nehri, güneyden Şattu'l-Arap ve körfez, doğudan ise Behmenşir nehri çevreler. Adanın orta kısımları çöl iken nehir kenarlarını hurma ağaçları süsler. Ortadoğu'da en büyük petrol rafinelerinden birini barındıran Abadan şehri, önemli bir liman kentidir.⁴⁹

Tuster (Şuşter) şehri, Karun nehri ve onun kolları olan Şitod ve Cercer'in bitiştirme noktasında yer alır. Alüvyal toprak üzerine kurulmuş olan şehir Ahvaz Bölgesi'nin verimli bir vahasıdır.⁵⁰

Dezful şehri, Dezful nehri üzerine yer alır. Coğrafyası birbirine paralel tepelerden oluştuğu için kemerli kale manasında Dezful ismi verilmiştir.⁵¹

⁴² Emin Lutfi, **Delilu'l-Basra**, Basra: 1954, s.192.

⁴³ El-Lâmi, s.24; El-Ubeydi, s.11.

⁴⁴ El-Neccar, s.36.

⁴⁵ El-Neccar, s.38; El-Ubeydi, s.12; El-Neccar ve El-Ravi, s.17.

⁴⁶ Tarihte Ahvaz hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Yakut El-Hamavi,,**Mu'cem'ul-Buldan**, Beyrut: Matbaatu Dar Sâdır, 1956, C.II, s.326.

⁴⁷ El-Lami, s.25.

⁴⁸ El-Neccar, s.38;

⁴⁹ El-Idrus, s.49; El-Lâmi, s.26.

⁵⁰ El-Neccar ve El-Ravi, s.17; El-Lâmi, s.29.

⁵¹ El-Neccar ve El-Ravi, s.17.

Felâhiye (Devrak), 17.yy'ın ortalarında Beni Kab emirliğinin şekillendiği merkezdir. O Arabistan emirliğinin Muhammra'dan önceki başşehri olup Cirahi nehrinin etrafında kurulmuştur.⁵²

Mescit Süleyman şehri Arabistan'ın en doğusunda yer alan ve petrol kuyularının en çok bir araya geldiği şehirdir. Buradaki petrol, kuyulardan borularla Abadan'daki rafinelere taşınır.⁵³

Bunların dışında Hamidiye, Hafaciye, Hazaliye, Filiye, Dübeys, Karyetu'l-Melle, Mâşur, Kal'atu'l-Şeyh, Bisetin, Kot Salih, Salihye, Ahcaru'l-Saba, Minahor Abdalla, El-Amidiyye şehirleri de Ahvaz Bölgesi'nde yer alır.⁵⁴

Güney Ahvaz'ın önemli şehirleri Bender Abbas ve Buşehr'dir. Ahvaz'ın güneyi, kuzeyine oranla daha seyrek nüfusludur. 1923'e kadar Güney Ahvaz'da beş emirlik söz sahibiydi. Bu emirlikler; Kavasim, Abâdile, Mansur, Âl-Ali ve Merazik olup bunlar o tarihlerde, Beni Kab emirliğine oranla daha küçük emirliklerdir. Rıza Han'ın 1923'te Güney Ahvaz'ı almasıyla bu emirlikler son bulmuştur. Ahvaz'a ait adalar şunlardır: Kışm, Kiş, Harç, Hürmüz, Ebu Musa, Küçük Tunb, Büyük Tunb, Rûdan, Furur, Hencam, Hendurabi, Şeyh Şuayp, Ummu'l-Ğanem ve Lark.⁵⁵

Ahvaz Bölgesi'nin tarihi şehirleri Asker Mükerrerem, Menazir, Tiri, Hısn El-Mehdi ve Kuban'dır. Asker Mükerrerem şehrini, Arap komutan Asker Mükerrerem İbn Muaviye İbn El-Haris İbn Temim inşa etmiştir. Menazir şehri, Karun nehrinin bir kolu olan Dezful nehriyle buluştuğu noktada yer alır. H. 18 yılında İslam orduları tarafından fethedilmiştir. Kuban şehri, mescitleri ve okulları ile ün salmış bir şehir olup mabet ve okul sayısının 90'ı aştığı rivayet edilir. Basra'ya bağlı bir şehir olup H.117 yılında yıkılmıştır.⁵⁶

⁵² El-Ubeydi, s.12; El-Lâmi, s.30.

⁵³ El-Idrus, s.49.

⁵⁴ El-Neccar, s.39; El-Neccar ve El-Ravi, s.18; El-Idrus, s.49.

⁵⁵ El-Muselma, s.49, 116.

⁵⁶ El-Ubeydi, s.13.

C. Geleneksel Sosyal Yapı

Ahvaz Arapları, Arap Yarımadası'ndaki diğer Araplar gibi bedevi ve hadârilerden meydana gelir.

Bedevi keçi kılından mamul çadırlarda yaşayan ve hayatının çoğunu çimli arazilerde ve çöllerde deve, keçi, at gibi hayvanların terbiyesiyle; avlanma ve akıncılıkla geçiren kimsedir. Ziraatı, sanatı ve ticareti insanın asaletine yakıştırmaz. O dilinin ve soyunun saflığına dikkat eder, kendisine ve hürriyetine düşkündür. Disiplin ve otorite onun için geçerli değildir.⁵⁷

Hadâri ise vahalarda, su kenarlarında ve deniz ticaretine uygun yerlerde kurulan şehir ve kasabalarda yaşar. İster bedevi ister hadâri olsun, Araplarda kan bağı çok önemlidir. Kabile birbirine yakın ailelerden oluşur ve herkes birbirinin kardeşidir. Kabileye sadakat çok önemli olup kabile siyasi birliğin de sembolüdür.⁵⁸ Asabiyet, soyun mensuplarına kayıtsız şartsız sadakat göstermek ve onlara tutkuyla bağlı olmaktır. Soy, Şeyh/başkan tarafından idare edilir. Şeyh, ailenin yaşça büyüğü olup ağırbaşlı, cesur ve cömert olmalıdır. Bu vasıflar onun baş olmasında önemli bir etkidir. Hukuki, askeri, sosyal konularda şeyh mutlak değildir ve ailelerin başlarından meydana gelen kabile meclisi ile istişare etmesi gerekmektedir.⁵⁹

Ahvaz'a Arap Yarımadası'ndan, Yemen'den, Irak'tan göçmüş ve bugün varlığını Ahvaz'da devam ettiren 280 kadar kabile mevcuttur. Bütün bu kabilelerin tek tek ele alınması bu çalışmanın nihai hedefi olmadığından bölgede önemli olan kabilelere değinilmekle iktifa edilmiştir.

Beni Hanzala Kabilesi İslami fetihden öce Ahvaz Bölgesi'ni mesken edinmiş en eski kabiledir. Dez nehrinin solunda, Dezful şehrinin güneybatısında meskûn olup

⁵⁷ Philip K. Hitti, **Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi**, Salih Tuğ (çev.), İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2011, s.56-57.

⁵⁸ Zekeriya Kurşun, **Basra Körfezi'nde Osmanlı-İngiliz Çekişmesi Katar'da Osmanlılar 1871-1916**, Ankara: 2004, s.10,12.

⁵⁹ Hitti, s.60-61; hâdari ve bedevilerin ayrıntılı yaşayışları ve birbirleriyle olan ilişkileri için bkz. Zekeriya Kurşun, **Necid ve Ahsa'da Osmanlı Hakimiyeti**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1998, s.11-16; Asabiyetin ve şeyhin Araplardaki önemi için bkz. İbni Haldun, **Mukaddime**, Turan Dursun (çev.), Ankara: Onur Yayınları, 1977, C.I., s.309-318.

varlığını bugüne kadar devam ettirmiştir. Beyt Bahhah, Beyt Bezzaz, Beyt Cevaz gibi kollara ayrılmıştır.⁶⁰ Daha sonra Beni Amm kabilesinin kolları olan Beni Temim ve Malik kabileleri, Yemen'den göç etmişlerdir. İslami fetih sonrası bu iki kabilenin çabasıyla bölgede İslamiyet yayılmıştır.⁶¹

Beni Temim Kabilesi Adnanilere dayanır ve en büyük Arap kabileleri arasında yer alır. Arap Yarımadası'nda yayılmış olan bu kabile Irak'tan Ahvaz'a 9.yy'dan itibaren göç etmeye başlamıştır. Beni Temim, fazlaca kola ayrılmış olup önemli bir nüfusa sahiptir.⁶² Ayayişe kolu Karun, Ahvaz, Abadan ve Muhammara'da meskûndur. El- Gazi kolu ise Kerha ve Huveyze'de meskûn olup bu kol da kendi arasında sekiz kısma ayrılmıştır. Bu kabile bölgede savaşçı özellikleri ile ön plana çıkmaktadır. El-Beracia kolu ise Ahvaz, Abadan, Muhammara, Ramiz ve Karun nehrinin muhtelif yerlerinde meskûndur. El-Behedil kolu ise Abadan ve Kot El-Şeyh'te meskûndur. Bunlar dışında Beni Temim kabilesinin Ahvaz'daki önemli kolları şunlardır: Elbu-Hassan, El-Hıdeyrât, El-Simeylât, Elbu-Ta'me, El-Şureyfât, El-Atatife, El-Iveynat, El-Ibeydât, Elbu Fed'us, Elbu Feyyad, Elbu Mezin, El-Terşan, El-Sibeât, El-Davayi', El-Ivaysât. Beni Temim kabilesi toplamda 75 bin evden meydana gelmektedir.⁶³

Sukur Kabilesi Tay kabilesinin Âl-Fadıl kolundan olup Basra ve Muhammara'nın çevresinde, Behmenşir ile Karun nehirleri etrafında meskûndur. Kuban'ı da iskân sahasına dâhil eden Sukur kabilesi Beni Kab kabilesi tarafından Kuban'dan çıkartılmıştır.⁶⁴

Beni Kab Kabilesi Irak asıllıdır. Önceleri Kuban'ı daha sonra Felâhiye'yi ve sonrasında da Muhammara'yı iskân edinmiştir. Beni Kab kabilesinin öne çıkan ve bölgede yönetimi ele alan kolları Elbu Nâsır ve Elbu Kesib kabileleridir. Bu iki kabilenin dışında önemli bir nüfusu ihtiva eden Beni Kab kabilesinin kolları şunlardır:

⁶⁰ Ali Nimet El-Hulu, **El-Ahvaz Kabailuhe ve Useruhe**, 1. Basım, Necef: Matbaat Ferra'l-Hadise, 1970, s.67-68.

⁶¹ El-Ubeydi, s.14.

⁶² El-Hulu, *El-Ahvaz Kabailuhe ve Useruhe*, s.45.

⁶³ Cabir Celil El-Mâni, **El-Ahvaz Kabailuhe Ensabuhe Umarâuhe Şuyuhuhe A'lemuhe**, 1. Basım, Beyrut: Daru'l-Arabiyye Lil-Mevsûât, 2008. 51-52, 54-55.

⁶⁴ El-Hulu, *El-Ahvaz Kabailuhe ve Useruhe*, s.126.

Asâkira, Elbu Sıbayh, Elbu Ğıbeys, Mugaddem, Hanafıra, Şarudiya, Elbu Dili, El-Direys, Elbu Sarnur, Elbu Ğadban, Kesirât, Âl-Nassar, El-Muhaysin, Ka'b Umeyr, Ka'b'el-Hâi, Ka'b Feracallah, Ka'b Keremulah.⁶⁵ 1960 yılında İngiliz konsolosluğunun verdiği bilgilere göre Beni Kab kabilesi 250.000 kişiden meydana gelmektedir.⁶⁶

Beni Tarf Kabilesi Tay kabilesine dayanır. Yemen'den Irak'a göç etmiştir. Huveyze, Hafaciye, Bisetin, Malciye'de meskûn olmuş olup Sayyah ve Sait diye iki önemli kola ayrılmıştır. Bu iki kol da kendi içerisinde kollara ayrılmış olup müntesipleri geniş bir alana yayılmıştır. Seyyah kabilesi; Elbu Muğaynim, Elbu Afra, Elbu Celle, Ehl Aşşağa, Elbu Celal, El-Furaysat, El-Zebiyye, El-Hayadir, Beyt Lavi⁶⁷, Ehli'l-Irak, Beyt Hac Salim, Mez'a, Elbu Ahmedi diye kollara ayrılmıştır.⁶⁸ Sait kabilesi ise El-Nehirât, El-Abyat, Beliş, El-Kreyşet, Elbu Ubeyd,⁶⁹ Marmad, Elbu Hardan, Elbu Harz, Âl-Savalih, Beyt El-Nesil, Menebiye, Sadun, Âl-Sıvaha diye kollara ayrılmıştır.⁷⁰

El-Beviyye Kabilesi Rabia kabilesindedir. Hicazdan göç etmiştir. 3 ana kol olan Benu Muserrah, Benu Sâlim, Benu Abdullah dışındaki önemli kolları şunlardır: Zergan, El-Hamid, Selâmat, Navasır, Elbu Bêlid, Ammur, El-Ciberat, Elbu Atavi, El-Heliciye, El-Seyyah, Âl-Cuvin, Âl-Ömer, Âl-Avn, Âl-Servah, El-Cemi', Muaviye, El-Mekatif, El-Zerkan. El-Beviyye kabilesi 75 bin haneden meydana gelmektedir.⁷¹

El Zerkan Kabilesi'ne I. Dünya Savaşı'ndaki politik tavrından ötürü değinmek faydalı olacaktır. Bu kabile Ahvaz şehrinin yakınlarında Karun nehrinin doğu kısmında meskûn olup El-Semmak, Elbu Sıbti, Elbu El-Heyya, Elbu Fadıl olmak üzere önemli kollara ayrılmakta olup kalabalık bir kabiledir. I. Dünya Savaşı'nda İngilizlere karşı Osmanlı'nın yanında mücadele etmesi ve diğer kabileleri de bu yönde teşvik etmesiyle bölgede ciddi itibara sahip olmuştur.⁷²

⁶⁵ El-Hulu, *El-Ahvaz Kabailu ve Useruhe*, s.145, 153.

⁶⁶ Alâ Musa Kazım Navras, **El-Aşâiru'l-Arabiyya ve'l-Siyasetu'l-İraniyye 1942-1946**, 1. Basım, 1982, s.37.

⁶⁷ El-Mâni, s.124.

⁶⁸ El-Hulu, *El-Ahvaz Kabailu ve Useruhe*, s.124.

⁶⁹ El-Mâni, s.124

⁷⁰ El-Hulu, *El-Ahvaz Kabailu ve Useruhe*, s.124.

⁷¹ El-Mâni, s.40-41.

⁷² El-Hulu, *El-Ahvaz Kabailu ve Useruhe*, s.98-99.

Beni Lâm Kabilesi, Kahtani kabilesinin bir kolu olması hasebiyle Yemen kökenlidir. Medine'den Bilad-ı Şam'a oradan da Ahvaz'a zaman içerisinde göç etmiştir. Bölgede, Amara ile Huveyze arasında meskündür. I. Dünya Savaşı'nda İngilizlere karşı Osmanlı'yla birlikte hareket etmiştir. Kabile 11 kola ayrılmakta olup bunlar: Âl-Mezkûr, Âl-Cendil, Âl-Arar, Âl-Alihan, Âl-Zahir, Âl-Taan, Âl-Rıveysıt, Âl-Abduşşah, Âl-Abdulhan, Âl-Mualla ve Âl-Hamis'tir.⁷³

Benû Sâle Kabilesi, Tay kabilesine dayanır. El-Berahine, Elbu Raşit, Elbu Ğırbe, Elbu Musait, El-Hammudi, El-Hasasine, El-Hutur, Elbu Kerem, El-Manasır, Elbu Ğannem, El-Sıvayt, El-Budûr gibi önemli kollara ayrılmıştır. Karun, Kerha ve Cirahi nenirlerinin etrafında meskündür. Muhammara, Abadan ve Ahvaz şehrinde iskân olan Benû Sâle, Ahvaz ile Hafaciye arasındaki koridorda yoğun bir şekilde meskündür.⁷⁴

Muntefik Kabilesi çatısı altında Beni Melik, El-Ecvet ve Beni Sait kabileleri bir araya gelmiştir. H.931'den evvel yönetimi bu kabilelerden olmayan Âl-Seyyid Şebib ailesi üstlenmiş olup bu aile Mekke asıllıdır. Müttefik bir emirlik olup Basra ve çevresinde nüfuza sahiptir.⁷⁵

Ecvet Kabilesi Adnanilere mensup Havazin kabilesindedir. Irak'ta yayılan bu kabile Abbasiler döneminde bölgede çıkan anlaşmazlık sebebiyle Ahvaz'a göç etmiş, Kerha nehrinin bir kolu olan Haşim nehri etrafında, Huveyze'nin yakınlarında meskündür. Âl-Meni', Âl-Akîl, Âl-Senîd ve Âl-Misafir kabilenin önemli kollarıdır.⁷⁶

Âl-Hamid Kabilesi Ecvet kabilesinin bir koludur. Basra ile Hicaz arasında meskûnken H.1207-1220 yılları arasında Ahvaz'a göç etmiştir. Âl-Melle Sani, Âl-Kaid,

⁷³ El-Hulu, *El-Ahvaz Kabailuhe ve Useruhe*, s.20, 26.

⁷⁴ El-Mâni, s.104.

⁷⁵ Mâni s.174-175; Âl-Seyyid Şebib ailesinin soyunu Hz. Muhammed'e dayandırdıkları, Alevi oldukları Şeyh Haz'al ile iyi geçinmedikleri ve İran'la iyi diyaloglar kurduklarına dair bkz. El-Hulu, *El-Ahvaz Kabailuhe ve Useruhe*, s.115; Muntefik kelimesi Müttefik kelimesinin bozulmuş halidir. Muntefik kabilesi ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmed Hurşit Paşa, **Seyahatnâme-i Hudud**, 1. Basım. İstanbul: Simurg, 1997, s.40-42.

⁷⁶ El-Mâni, s.30.

Âl-Abdusseyyid, El-Haramise, Âl-Sayyah, El-Cuburat, Âl-Mucebbil gibi önemli kollara ayrılır. Âl-Hamit kabilesi hâlihazırda Ahvaz'ın büyük kabilelerinden birisidir.⁷⁷

Şureyfât Kabilesi Beni Temim kabilesinin Ahvaz'daki önemli kollarındandır. Hükmettiği kabilelerin ve kollarının fazlalığı dolayısıyla bölgede söz sahibidir. İskân yerleri Fecriyye, Sefha, Şaha, El-Benna ve Hindiyan'dır. Bunun dışında Şureyfât kabilesi, Ahvaz'ın kuzeyindeki dağ eteklerinde ve Muhammara'yla Ahvaz Şehri arasında da önemli bir nüfusa sahiptir. Önemli kolları şunlardır: El-Gazeyvi, El-Süleyman, El-Hamis ve El-Musbih'tir. Bâviye kabilesinden olan El-Hamid ile Ecvet kabilesinden Âl-Hamid, Şureyfât kabilesinin güçlü oluşu hasebiyle onun himayesine girmişlerdir.⁷⁸

⁷⁷ El-Mâni, s.70-72.

⁷⁸ El-Mâni, s.116.

İKİNCİ BÖLÜM

BÖLGENİN TARİHİNE GENEL BİR BAKIŞ

I. İSLAMİ FETİH ÖNCESİ DÖNEM

Bölgenin ilk sakinleri Arap Yarımadası'ndan göç eden Sami asıllı halktır. Bu halk Irak'ta Akadların boyunduruğu altında yaşamıştır.⁷⁹ Lakin bu boyunduruk kesintisiz devam etmemiş ara ara Elamlıların saldırılarıyla kesintiye uğramış ve nihayetinde M.Ö 2320 yılında Elamlılar Akad'ın başşehri Ur'u işgal edip Ahvaz Bölgesi'ni kontrol altına almasıyla son bulmuştur.⁸⁰ Babil Kralı Hammurabi M.Ö 2200 yılında Elamlıları ve Irak'ı kontrol altına almış ve bu durum Asurlulara dek devam etmiştir. Asurlular ilk önce Babillilerin hükmü altında savaş tekniklerini öğrendiler. Hititlilerle mücadeleye girişen Asurlular daha sonra Babil'e de hücum etmişlerdir.⁸¹ Babillilerin yıkılışıyla ve Elamlıların ortadan kaldırılmasıyla beraber bölge Asurluların hükmüne geçmiştir.⁸² Asurluların eski başkenti olan Sus (Şus) şehri, Ahvaz Bölgesi'nde yer almaktadır.⁸³ Asurlular kendi iç sorunları ile uğraşırken, Sami asıllı Keldo(Keldaniler) kabilesi Basra Körfezi'ne akınlar düzenlemiş, ardından Babil'i işgal ederek şehri almıştır. Medlerle anlaşılan Keldaniler kendileri güneyden, Medler ise kuzeyden saldırarak M.Ö 606'da Asurlulara son vermişlerdir. Böylelikle Keldaniler Babil'e hükmeden son Sami kavim olmuş⁸⁴ ve Babil'i yeniden inşa ederek başkent yapmışlardır.

Medler Ari ırkından olup İranî kavimlerle irtibatlıdır. Güçlü bir kavim olan Medler, İran platolarından Orta Asya'ya kadar Asyalı halklara hükmetmişlerdir.

⁷⁹ El-Ubeydi, s.18; El-Muselma, s.14.

⁸⁰ El-Ubeydi, s.19.

⁸¹ Ali Nimet El-Hulu, *El-Ahvaz 'Arabistan' Fi Edvârihe'l-Tarihiyye*, 1. Basım. Bağdat: Dâr Basri, 1969, s.12-13.

⁸² El-Muselma, s.15; El-Ubeydi, s.19.

⁸³ Blaga, s.333.

⁸⁴ El-Hulu, *El-Ahvaz 'Arabistan' Fi Edvârihe't-Tarihiyye*, s.14.

Farsların hükümdarı olan Büyük Kiros (II. Kiros) Medya'yı alarak Anşan'ın yöneticisi olmuş, daha sonra da Medya krallığını Pers imparatorluğunun merkezi yapmıştı. Med ile Perslileri bir bayrak altına almış böylelikle Pers ve Med kabilelerini tek çatı altına toplayan ilk kimse olmuştu. Büyük komutanlardan sayılan II. Kiros, M.Ö. 550 yılında nüfuzuna Elam, Med ve Farsları alarak Ahameniş İmparatorluğu'nu kurmuştur.⁸⁵ Ahvaz Bölgesi'ni de hükümrancılığı altına alan Ahameniş İmparatorluğu, Ahvaz'daki Sami halkına kendi dinleri olan Zerdüştlüğü, kültür ve geleneğini dayatmamış, bölge halkı özerk bir vaziyette varlığını, kültür ve geleneğini devam ettirmiştir.⁸⁶

Denilebilir ki Ahameniş İmparatorluğu'nun Ahvaz'daki halkla (Babillilerle) diyalogu, diğer Asyalı halklarla diyaloguna benzemez. Çünkü Babilliler itaat altına alınmaktan ziyade imparatorluğun destekçileri hükmündedir.⁸⁷ Babilliler, Büyük İskender'in bölgede meydana getirdiği büyük yıkım neticesinde iktidardan uzaklaştırılmışlardır. Büyük İskender bölgeyi talan edip yağmaladıktan sonra bölgeye yönetici atamıştır. İskender'in ölümünden sonra komutanlarından olan Selukus bölgeyi hükmü altına almıştır. Böylelikle Selukusluların hâkimiyetine giren bölgede İskender ve Selukusluların hükmü, Partlıların (Aşkaniler) Selukuslulara son vermesine kadar 266 yıl sürmüştür.⁸⁸

Partlılardan sonra Sasaniler (M.S 256) bölgeyi kontrol altına almışlardır. Lakin bölgedeki aşiretlerin itaat altına alınmaması sebebiyle bölgede hâkimiyetin tam manasıyla sağlandığı söylenemez. Sasanilere vergi ödenmesi şartıyla Ahvaz, emirlikler şeklinde özerk kalmayı başarmıştır.⁸⁹ Ahamenişlerin 300 yıllık, Partların 470 yıllık hükümrancılıkları döneminde Araplar destekleyici ve tamamlayıcı bir güç olarak askeri seferlerde İran'la beraber Roma'ya karşı savaşmışlar ve 400 yıllık Sasani hükümrancılığı döneminde de ikili ilişkiler geliştirmiş⁹⁰ ve Sasaniler, çeşitli Arap kabileleriyle

⁸⁵ El-Hulu, *El-Ahvaz 'Arabistan' Fi Edvârihe't-Tarihîyye* s.16; Bugünkü Huzistan eyaleti M.Ö 1300'de Elam kitabelerinde Anşan Sunska olarak geçmektedir bkz. Blaga, s.333.

⁸⁶ Abdurrezzak El-Hasani, **El-İrak Kadimen ve Hadisen**, Sayda: 1948, s.14.

⁸⁷ Şefik Ruşeydat, **Arabistan El-Cüzü'l-Arabiyyu'l-Muğtasab**, Kahire: 1967, s.33.

⁸⁸ El-Hulu, *El-Ahvaz 'Arabistan' Fi Edvârihe't-Tarihîyye*, s.19, 21.

⁸⁹ Ruşeydat, s.40.

⁹⁰ Blaga, s.216.

anlaşmalar imzalamışlardır.⁹¹ İslami fetih gelinceye kadar bu durum varlığını sürdürmüştür.

II. İSLAMİ FETİH-EMEVLİ-ABBASİ DÖNEMİ

Sasani İmparatorluğu'nun son kralı III. Yazdigirt, İslami çağrıyı reddetmekle kalmayıp Müslümanlara zarar veriyordu. Bunun üzerine Halife Hz. Ebubekir, Halid b. Velid komutasında Müslüman orduyu Irak'a yolladı. Halid bin Velid İran'la küçük ama İran'ı yoran çatışmalar neticesinde halkı Hristiyan Arap olan Hire'yi İran hâkimiyetinden kurtararak Arap Yarımadası dışında ilk kazanımı elde etmiş oldu.⁹² İran ile süren bu çatışmalar, Hz Ömer döneminde Sa'd b. Ebi Vakkas komutasında 637'de Kadisiye Savaşında Sasanilerin ağır bir yenilgiye uğratılmasıyla devam etmiştir.⁹³ 636-637 arası süren savaşta Ahvaz'daki (henüz Müslümanlaşmamış olan) Araplar, fetihçi-Müslüman Yarımada Araplarına destek verip, bölgenin özgürleşmesini ve Sasani erkinin bitmesini sağlamışlardır.⁹⁴

İran'ın fethedilmesinin sonrasında, Ahvaz'a ve İran'ın çeşitli bölgelerine büyük bir Arap göçü gerçekleşmiştir. İran şehirlerinde yaşanabilecek herhangi bir isyanın, anında bastırılması için kabileler Arap Yarımadası'ndan bölgeye gönderilmiş ve iskân ettirilmiştir. Yüzyıllar boyu sürekliliğini koruyan Arap göçleri neticesinde İran'ın ırksal yapısında büyük bir değişim yaşanmıştır. Ahvaz Bölgesi, Basra Körfezi ve Umman Denizi kıyılarında iskân olan Araplar dışında, İran'ın iç taraflarına dağılan Araplar zamanla Farslara karışmış, kimliklerini koruyamamışlardır.⁹⁵

637 yılından 1258 Abbasilerin dağılmasına kadar Ahvaz Bölgesi Arap Yarımadası'nın beşeri, dini ve siyasi tamamlayıcı bir cüzü olarak varlığını devam ettirmiştir.⁹⁶

⁹¹ Blaga, s.332.

⁹² Hitti, s.211.

⁹³ Hitti, s.222.

⁹⁴ Blaga, s.335.

⁹⁵ Blaga, s.216-217, 343.

⁹⁶ Ali Nimet el-Hulu, **Arabistan Kitrun Arabiyyun Asil**, Bağdat: Dâru'l-Hurriyye Li'l-Tıba', 1972, s.14.

III. MUŞA'ŞA EMİRLİĞİ DÖNEMİ

Muşa'şa, Alevi Arap bir topluluktur. Topluluğun lideri ve kurucusu Muhammed ibn El-Fellah ibnu Hibetullah ibnu Hasen El-Musevi'dir.⁹⁷ Emirlik Hüveyze'de kurulmuş olup kuruluş tarihine dair muhtelif tarihler mevcuttur. H.820 veya H.827'de⁹⁸ kurulduğunu savunanların yanında H. 844'te kurulduğunu savunanlar da vardır. Çıkış noktası Hüveyze olmasına karşın Muşa'şa, kısa sürede etkisini ve egemenliğini Irak'ın çeşitli kentlerine, Basra'ya ve Basra Körfezi'ndeki sahillere kadar genişletmiştir.⁹⁹ Bağdat'ı işgal etmeye yeltenen emirlik, Moğollarla mücadeleye giriştiği gibi Osmanlı ve Farslara karşı da 500 yıl kadar mücadele vermiştir.¹⁰⁰

Karakoyunlu ile ittifak kuran Muşa'şa emirliği, bu ittifakın neticesinde emirliğin Ahvaz Bölgesi ve Basra üzerindeki egemenliği kabul edilmiştir. Bu durum 1501'de Safeviler' in kuruluşuna kadar devam etmiştir.¹⁰¹ H.866'da Muhammed ibn Fellah'ın ölümüyle¹⁰² veliahdı Muhsin emir olmuş Bağdat, Bahtiyari'nin etrafı, Filiye, Basra, Abadan, Ahsa, Katıf, Devrak, Körfezdeki sahiller, Bender Abbas, Kiva, Dehşet, Ramhürmüz, Şuşter, Peştekvâ, Sumeyran, Bahbahan ve Kirmenşah gibi geniş bir alana hâkimiyet kurmuştur.¹⁰³ Muhsin, Muhsiniyye isminde yeni bir şehir inşa ettirip başkenti bu şehre taşımıştır. Başkentte 12 bin asker bulundurarak gücünü pekiştirmiş, kendisinden sonra geleceklerin ulaşamayacağı güce ulaşmıştır. Kendisinden sonra oğulları olan Ali ve Eyüp tahta geçseler de ikisi de öldürülmüşlerdir.¹⁰⁴ Bunun üzerine Ali ve Eyüb'ün küçük kardeşleri olan Felah ibn Muhsin yönetimi ele almıştır (H.914-920).¹⁰⁵

⁹⁷ El-Hulu, *El-Ahvaz 'Arabistan' Fi Edvârihe't-Tarihiyye*, s.145; El-Lami, s.35.

⁹⁸ El-Mâni, s.248.

⁹⁹ El-Hulu, *El-Ahvaz 'Arabistan' Fi Edvârihe't-Tarihiyye*, s.145.

¹⁰⁰ El-Ubeydi, s.21; El-Neccar, s.42; El-Hulu, *El-Ahvaz 'Arabistan' Fi Edvârihe't-Tarihiyye*, s.148.

¹⁰¹ El-Neccar ve El-Ravi, s.33.

¹⁰² El-Hulu, *El-Ahvaz 'Arabistan' Fi Edvârihe't-Tarihiyye*, s.160.

¹⁰³ Muhammed Hüseyin El-Zubeydi, *İmarati'l-Muşa'shain Akdem İmara Arabiyye Fi Arabistan*, Bağdat:

Daru'l-Hurriyetu Li'l-Tiba', Tarihsiz, s.14-15.

¹⁰⁴ El-Hulu, *El-Ahvaz 'Arabistan' Fi Edvârihe't-Tarihiyye*, s.171.

¹⁰⁵ El-Zubeydi, s.19.

Safevi İsmail Şah'ın 1501'de taze bir güç olarak tarih sahnesiyle çıkmasıyla emirlik zayıflamaya başlamıştır.¹⁰⁶ Osmanlı ile Safeviler arasında çekişme sahasına dönüşen Muşa'sa emirliği, Safevilerin Ahvaz Bölgesi'nin kuzeyindeki iki şehir olan Dezful ve Tuster'i işgal etmeleri karşısında mücadelede bulunmuştur. Ta ki Mubarek ibn Abdulmuttalip ibn Bedran başa geçip Safevileri bölgeden çıkarmış, nüfuzunu Ahvaz Bölgesi'ne yayarak Dezful ve Tuster'i de tekrardan ele almıştır. Bu dönem emirliğin altın dönemidir.¹⁰⁷

Safeviler Bağdat'ı işgal etmek istediğinde Muşa'sa emirliğine, Osmanlı'nın kendilerinin ortak düşmanı olduğunu söyleyerek Muşa'sa'dan yardım talep etmişlerdir. Lakin Emir Mansur daha evvelinden bazı taleplerine karşı şahtan almış olduğu olumsuz cevaplara istinaden bu talebi reddederek "Eğer şah, İran'ın kralı ise ben de Hüveyze'de kralım. Şahın benim indimde yeri yoktur." demiştir. Safevilerin Osmanlı karşısındaki yenilgilerinin akabinde Safeviler Osmanlı ile 1639'da Kasr-ı Şirin Antlaşması'nı imzalamak zorunda kalmışlardır.¹⁰⁸ Olayın sonrasında Safeviler, emirliğin içerisinde fitne çıkarmış, Bereket ibn Mansur'u babası olan Mansur'a karşı kışkırtarak kabilelerin desteğiyle onu bertaraf etmişlerdir.¹⁰⁹

Bereket İbn Mansur'un yönetimi 6 yıl sürdükten sonra¹¹⁰ Ali ibn Halef ibn Muttalib yönetimi devralarak 28 yıl boyunca yönetimde kalmıştır.¹¹¹ Kendisinden sonra emirliği oğlu Haydar yönetmiştir. Haydar kardeşi olan Abdullah'ın kendisine zarar vereceği endişesiyle Osmanlı'dan yardım talep etmiştir. Haydar'ın ölümüyle önce Abdullah sonrasında ise kardeşleri Faracullah başa geçmiştir. Faracullah başa geçer geçmez körfezdeki İran gemilerine saldırmıştır.¹¹² Faracullah, Basra'nın Müntefik'ten alınmasıyla ilgili Osmanlı'yla antlaşma yaparak 1694'te Basra'ya hücum etmiştir. Lakin Faracullah Osmanlı'yla anlaşığı gibi yalnızca Basra'nın alınmasıyla yetinmemiş Karne ve Necef'e de saldırmıştır. Bu haber İstanbul'a ulaştığında Osmanlı, Halep Valisi Ali

¹⁰⁶ El-Neccar ve El-Ravi, s.33.

¹⁰⁷ El-Lâmi, s.40; El-Neccar ve El-Ravi, s.34.

¹⁰⁸ El-Ubeydi, s.21.

¹⁰⁹ El-Hulu, *El-Ahvaz 'Arabistan' Fi Edvârihe't-Tarihiyye*, s.198-199.

¹¹⁰ El-Mani, s.260.

¹¹¹ El-Hulu, *El-Ahvaz 'Arabistan' Fi Edvârihe't-Tarihiyye*, s.209.

¹¹² Mahmut Ali El-Davut, *Tarihu'l-Alakati'l-Hollandiyye Maa'l-Halicu'l-Arabi 1630-1760*, 3. Basım. Bağdat: 1961, s.272.

Paşa'ya gönderdiği emirle Faracullah'ın Basra'dan atılması istenmiştir. Kalabalık bir ordunun yola çıktığını haber alan Faracullah'ın Karne Valisi Davut Han şehirden kaçmıştır. Böylelikle Osmanlı kolaylıkla Karne ve Basra'yı, iki yıl Muşa'sa'nın yönetiminden sonra ele geçirmiştir.¹¹³

Faracullah'ın oğlu Abdullah (1702-1719) babasını tutuklayarak kendisi başa geçmişse de uzun zaman aile içerisinde şiddetli çatışmaların neticesinde, oğlu Muhammed'in lehine makamından feragat etmiştir. Bundan sonra emirlik aile içi çekişmelerden ötürü peyderpey gücünü kaybetmesiyle Beni Kab nüfuzunu Ahvaz Bölgesi'ne yaymış, Muşa'sa ise bölgenin kaderinde faal rol oynamaktan uzaklaşmıştır. Muşa'sa, Şeyh Haz'al döneminde sadece Hüveyze şehrine hâkim kalabilmiştir.¹¹⁴

Muşa'sa emirliği; Akkoyunlu, Karakoyunlu devletleriyle ve Basra'daki yönetimle diplomatik ilişkiler kurmuş ve Portekizlilerle anlaşmalar imzalamıştır.¹¹⁵Emirlik kendi adına Tuster, Dezful ve Hüveyze'de para bastırmıştır.¹¹⁶

IV. BENİ KAB DÖNEMİ

Beni Kab kabilesinin Ahvaz Bölgesi'nde yönetimi üstlenmeye başlaması 17.yy'a denk gelir.¹¹⁷ Beni Kab kabilesinin Ahvaz'daki varlığının tarihi ise belli değildir. Lakin yaşadıkları en eski şehrin Kuban olduğu bilinmektedir.¹¹⁸ Iraktan geldiklerine dair rivayetler mevcuttur.¹¹⁹

Ahvaz Bölgesi'nin siyasi tarihinde önemli rol oynayan Beni Kab kabilesi büyük bir kabile olup, müntesiplerinin çoğunluğu Ahvaz'da olmak üzere Irak ve Orta

¹¹³ El-Zubeydi, s.29.

¹¹⁴ El-Zubeydi, s.30-33.

¹¹⁵ El-Neccar ve El-Ravi, s.33.

¹¹⁶ El-Hulu, *El-Ahvaz 'Arabistan' Fi Edvârihe't-Tarihiyye*, s.235.

¹¹⁷ Muhammed Rauf Taha El-Şeyhli, *Tarihu İklimu'l-Ahvaz*, Basra: Matbaatu'l-Basra, 1972, s.5.

¹¹⁸ El-Neccar, s.41.

¹¹⁹ El-Ubeydi, s.21; El-Neccar ve El-Ravi, s.35; El-Neccar, s.41.

Fırat'ta yaşamaktadır.¹²⁰ Beni Kab, önceleri Şafii ve Hanefi iken zamanla Şiiliği kabul etmiştir. Şiilikleri ise Fars Şiiliği gibi olmayıp Ehl-i Sünnete yakındır.¹²¹

Camileri ve medreseleriyle ün salmış olan Kuban şehri, emirliğin şehri olup, Behmenşir nehrinin körfeze döküldüğü yerde yer alırdı ve Basra'ya bağlı önemli bir liman şehriydi. Kab kabilesinden evvel Sukur kabilesi Kuban ve çevresine hâkim olup Basra'ya (Ali Paşa'ya) vergi vermekle mükellefti. Beni Kab kabilesi, Basra yönetimi ile iyi ilişkiler içerisinde olup onları desteklerdi. Bu ilişkiye istinaden Ali Paşa Beni Kab'ı Irak'tan Kuban'a, Sukur kabilesinin yerine göç etmesini sağlayarak¹²² Beni Kab'ı vergiye bağlamıştır. Fakat zamanla Osmanlı'nın Bağdat ve Basra valilerinin baskıları sonucunda, Beni Kab Osmanlı'ya isyan edip vergi vermeyi kesmiştir.¹²³

Beni Kab, Sukur kabilesi ile mücadeleleri sonucunda onları göç ettirmiş, yerlerine iskân olmuştur. Bu süreçte kabilenin liderliğini yapan Muhammed ibn İdris El-Kabî'nin 1690'daki ölümü üzerine oğlu Nasır liderliği üstlenmiştir. Dolayısıyla Kab emirliğinin kurucusu Elbu Nasır kabul edilir. Elbu Nasır ve oğulları sırasıyla Ali, Abdullah, Serhan, Hanfer ve Rahme emirliği toplamda 33 yıl idare etmiş olmalarına karşın kabile içi çekişmelerden ötürü her biri idareci konumundayken öldürülmüşlerdir. Emirlik, Farac ibn Abdullah ibn Nasır döneminde, Safevi şahı Nadir'in emriyle Kaçarlı Hüseyyin Han tarafından kuşatılarak ele geçirilmiştir. Lakin emirlik mücadelesine alttan alta devam etmiş, Safevilerin Basra ile çekişmelerinde, Basra ile diyalog halinde kalarak Safevileri püskürtmek için uygun pozisyon aramıştır.¹²⁴

1737'de¹²⁵ idareyi elen alan Selman, 1747'de Nadir Şah'ın ölümüyle İran'da karışıklık baş gösterice Selman bundan istifade ederek kuzey ve doğuda topraklarını genişletmiştir.¹²⁶ Selman, iskân politikası izleyerek Beni Kab kabilesine bağlı kabileleri stratejik noktalara yerleştirmiştir. Beni Kab'a bağlı en büyük taifelerden Nassar taifesini Şattu'l-Arap'ın körfeze döküldüğü Abadan'ın doğu kısmına yollamış, Behmenşir ve

¹²⁰ El-Hulu, *El-Ahvaz 'Arabistan' Fi Edvârihe't-Tarihiyye*, s.239.

¹²¹ Hurşid Paşa, s.25.

¹²² El-Mani, s.190-191; El-Hulu, *El-Ahvaz Kabailuhe ve Useruhe*, s.146

¹²³ Hurşid Paşa, s.22-23.

¹²⁴ El-Mâni s.192.

¹²⁵ El-Hulu, *El-Ahvaz 'Arabistan' Fi Edvârihe't-Tarihiyye*, s.245.

¹²⁶ El-Ubeydi, s.22.

Şattu'l-Arap'ın ve Abadan'ın girişlerinin güveligini onlara vermiştir. Kendisine bağlı en büyük ikinci taife olan Dureyz taifesini Abadan'ın batı kısmına yollamıştır. Elbu Kesib kabilesini Karun nehrinin sağ yakasına yollamış ve gemilerini Karun nehri boyunca dizmiştir. Beni Kab'a bağlı diğer kabilelerle Şahit El-Han'a yürümüş, buradan da Felâhiye (Devrak)'ye devam etmiştir. Avşarları Felâhiye'den çıkartan Selman, burayı kendisine başkent yapmıştır. Felâhiye'yi imar edip güçlü bir donanma kuran Selman, ne İran'a ne de Osmanlı'ya vergi vermeye yanaşmıştır.¹²⁷ 1757'de Kerim Han, Şeyh Selman'ın vergi vermemesi sebebiyle bölgenin üzerine hücum etmişse de başarılı olamadığı gibi bu hücum 1758'de Şeyh Selman'ın güçlü bir donanma kurmasına sebep olmuştur.¹²⁸

Otuz yılı aşkın emirliği idare eden Selman, emirliğe altın dönemini yaşatmıştır. Zeki ve iyi bir siyasi vizyona sahip olan Selman defalarca İngiltere, Osmanlı ve Farlarla savaşarak onları yenmiş¹²⁹ bu üç güce karşı iyi bir siyaset izleyerek, emirliğin coğrafi olarak yayılmasını, ziraat ve hayvancılığın da teşvikiyle iktisadının ve ticaretinin ilerlemesini sağlamıştır.¹³⁰ 1768'de Selman'ın ölümüne müteakip Beni Kab Basra'yı defalarca yağmalama faaliyetinde bulunduktan sonra Kerim Han bu durumu Osmanlı karşısında kendisi için bir fırsata dönüştürmek için Beni Kab'la anlaşma yoluna gitmiştir.¹³¹ Beni Kab'ın da desteğiyle 1776'da Şii dayanışması ile Kerim Han, Sadık Han'n komutasında Basra'yı Osmanlı'dan almıştır.¹³² Emirlik ile Kerim Han'ın anlaşma durumu, Kerim Han'ın ölümüne kadar devam etmiştir.¹³³ Bereket ibn Osman (Ö. 1783) döneminde emirlik daha da yayılma göstererek Ramiz, Hindiyan, Bender Buşir, Kerker ve Basra'ya kadar ki bölgeyi topraklarına katmıştır.¹³⁴

¹²⁷ El-Mâni, s.194-196.

¹²⁸ Arnold Wilson, **Tarihu'l-Haliç**, Muhammed Emin Abdullah (çev.), 2. Basım, Londra: Dâru'l-Hikme, 2003, s.166.

¹²⁹ Blaga, s.336; Ayrıca Osmanlı ve Farların 1765'te Şeyh Selman'la baş edemedikleri, İngilizlerin gemilerine Şeyh Selman'ın el koyduğuna dair bkz. Wilson, 167.

¹³⁰ El-Hulu, *El-Ahvaz 'Arabistan' Fi Edvârihe't-Tarihiyye*, s.265; El-Lâmi, s.48.

¹³¹ El-Ubeydi, s.25; El-Neccar, s.48; Ayrıca yağmalamaya dair bilgi için bkz. El-Hulu, *El-Ahvaz 'Arabistan' Fi Edvârihe't-Tarihiyye*, s.269.

¹³² El-Hulu, *El-Ahvaz 'Arabistan' Fi Edvârihe't-Tarihiyye*, s.269.

¹³³ El-Mâni, s.199.

¹³⁴ El-Mâni, s.199; El-Hulu, *El-Ahvaz 'Arabistan' Fi Edvârihe't-Tarihiyye*, s.274.

1827'de Ğayd ibn Ğadban döneminde emirlik Basra'ya hücum edince, Osmanlı Bağdat'ta bulunan kuvvetlerini Basra'ya sevk etmesi üzerine emirlik çekilmek zorunda kalır. Osmanlı Muhammara'yı kuşatıp Beni Kab'ı vergi vermekle mükellef tutar.¹³⁵

Temir ibn Ğadban döneminde ticari ve iktisadi hayat canlanır. Muhammara bağımsız bir liman gibi hareket eder. Bu durum Basra'nın ithalat ve ihracatını olumsuz etkileyince Osmanlı Muhammara'yı kuşatır. Üç gün süren kuşatmadan sonra Muhammara teslim alınır. Temir ibn Ğadban Kuveyt'e sığınır. Osmanlı Temir'in yerine Abdurrıda ibn Bereket'i getirir.¹³⁶ Lakin bu durumu Kabullenmeyen Cabir Osmanlı'yla anlaşma imzalamış, Muhammara'nın Basra'ya bağlı kalması şartıyla Osmanlı'dan dilediğinde yardım sözü almıştır.¹³⁷

Cabir, anlaşmaya bağlı kalmayarak Abdurrıda'yı kovmuş ve kendisini emir ilan etmiştir. Bunun üzerine Osmanlı'nın bölgeye müdahalesi, Kaçar Hanedanı'yla savaş ortamının doğmasına neden olmuştur. Britanya, bölgedeki ticaretinin zarar görmemesi için taraflar arasında Erzurum Antlaşması'nın (1847) imzalanmasını sağlamıştır. Bu antlaşmanın 2. maddesine göre Osmanlı, Muhammara ve limanının, Ceziretu'l-Hıdır (Abadan), Mersa, ve Şattu'l-Arap'ın sol tarafının İran'ın egemenliğinde olduğunu kabul etmiştir.¹³⁸ Antlaşmada İran'a terkedilen yerlerin, fiilen de İran'ın egemenliğinde olması için Britanya ve Rusya mücadele vermiştir. Ama bölge halkının karşı koymasıyla Kaçar Hanedanı bölgeyi egemenlik altına alamamıştır.¹³⁹ Cabir ve çocukları ise Erzurum Antlaşması'nı tanımadıklarını ve İran'ın tabiiyetinde olmadıklarını belirtmişlerdir.¹⁴⁰

Cabir, kendi egemenliğini zedeler endişesiyle, Karun nehrinin Britanya'nın ve Avrupalıların ticari trafiğine açılmasına sıcak bakmıyordu. İngilizlerle arası pekiyi olmayan Cabir'in Britanya'ya karşı olumsuz tavırları, Britanya'nın 1857'de

¹³⁵ El-Neccar, s.54.

¹³⁶ El-Hulu, *El-Ahvaz 'Arabistan' Fi Edvârihe't-Tarihiyye*, s.294; El-Neccar, s.55-56.

¹³⁷ Hüseyin Halef El-Şeyh Haz'al, **Tarihu'l-Kuweyt El-Siyasi**, Beyrut: Daru'l-Kutub, 1966, C.II. s.100; Cabir, Şeyh Haz'al'ın babası ve Muhammara emirliğinin kurucusudur.

¹³⁸ El-Neccar ve El-Ravi, s.39; El-Ubeydi, s.27; El-Neccar, s.92.

¹³⁹ Navras, s.10.

¹⁴⁰ El-Ubeydi, s.29; El-Neccar ve El-Ravi, s.42.

Muhammara'yı 3 ay işgal etmesine sebep olmuştur.¹⁴¹ O tarihlerde dağınık ve otorite kurmaktan uzak olan Kaçar Hanedanı çareyi bölgenin özerk olduğunu kabullenmekte görmüştür. Bu kabule göre: Muhammara Cabir ve çocuklarına ait olacak, gümrükleri İran adına onlar yürütecek, Muhammara'da ticari işlerle alakalı İran'ı temsilen bir memur bulunacak, emirliğin bayrağı ile İran bayrağı bir olacak, emirler dış işlerinde merkeze bağlı olacak ve İran'ın başka devletlerle savaşa girmesi durumunda emirlik İran'a yardım edecektir.¹⁴²

Cabir'in 1881'deki ölümü üzerine idareyi oğlu Muz'il devralmıştır.¹⁴³ Muz'il bölgede daha etkin olmak için mücadele verdiyse de kabilelerin ona karşı başkaldırmaları ve kabileler arası çıkan ihtilaf dolayısıyla emirlik güç kaybetmiştir. Kabilelerin ihtilafını gören İngiltere bunu fırsat bilerek bölgeyi işgal etmiş ve Karun nehrini uluslararası ticari trafiğe açma kararı alarak, İngiliz şirketi Ling'e belirli imtiyazlar tanımıştır. Britanya kendi lehine bölgeyi kontrol etmek maksatlı Muhammara'da 1890'da konsolosluk açmıştır. Böylelikle bölgenin iktisadi ve ticari kazancını markaja alıp bundan istifade eden Britanya ve Batılılar emirliğin kan kaybetmesini hızlandırmıştır.¹⁴⁴

Muz'il'in öldürülmesinden¹⁴⁵ sonra kardeşi Haz'al 1897'de emirliği devralan son kimsedir. Şeyh Haz'al dönemi bölge için önemli olayların cereyan ettiği dönemdir. Haz'al, bölgenin toparlanması için gayret etmiş, Ahvaz'ın bütün şehirlerini kendisine bağladığı gibi bölgenin kuzeyindeki Fars kabileleri de itaat altına almıştır. Şattu'l-Arap'tan geçen İngiliz gemileri, Haz'al'ın sarayının önünde top atışında bulunarak bölgenin bağımsızlığına ve Ahvaz emirinin kendisi olduğuna dair selamlamada bulunurlardı. Haz'al, İngilizlerle ilişkisini istismar ediyor, Iraklılarla diyalogu ise Irak'taki yönetime bağlı olarak değişiyordu.¹⁴⁶

¹⁴¹ El-Neccar ve El-Ravi, s.43-44.

¹⁴² El-Şeyh Haz'al, C.II, s.100.

¹⁴³ El-Neccar ve El-Ravi, s.44.

¹⁴⁴ El-Neccar, s.100-103; Wilson, s.204.

¹⁴⁵ Kardeşi Şeyh Haz'al'ın onu öldürdüğüne dair rivayetler için bkz. El-Neccar, s.103, Muz'il'in babası olan Cabir'in yardımcıları tarafından öldürüldüğüne dair bkz. El-Mani, s.241.

¹⁴⁶ El-Neccar ve El-Ravi, s.45.

Haz'al dönemi petrolün bölgede keşfedildiği dönemdir. Şeyh Haz'al ile anlaşılan İngiltere, Abadan'da Petrol rafinesi kurmuş civar yerlerdeki petrol kuyularından çıkan petrolü borularla Abadan'a taşımıştır. Haz'al, petrol boru hatlarının muhafazası için İngilizlerden vergi aldığı gibi İran'ın Ahvaz'a olası bir saldırısına karşı da destek sözü olarak, hedeflediği bağımsız ülkenin temellerini sağlamlaştırma çabasında olmuştur.¹⁴⁷

Bölgede güçlü bir nüfuza sahip olan Haz'al, kabileler arasında bir korku uyandırmıştı. Kabile şeyhleriyle diyalogu, bölgeye yabancı bir gücün müdahalesi karşısında yardımlaşma ve tek vücut olma üzerine inşa edilmişti. Farslarla diyalogu ise eşitlik temeline dayanmaktaydı ve kendini onlardan bağımsız görmekteydi.¹⁴⁸

I. Dünya Savaşı'ndan önce Şeyh Haz'al, Kuveyt emiriyle ve Seyyid Talip Nakib'le Osmanlı karşıtı bir politika maksadıyla bir araya gelmiştir. 1902'de Britanya ile antlaşma imzalayan Şeyh Haz'al, bölge üzerindeki hâkimiyetine ve bu hâkimiyetin çocuklarına geçme garantisine ve Britanya'nın denizden gelen her türlü tehdide karşı Muhammara'yı koruma sözüne karşılık, Britanya'ya bölgedeki statükonun korunması sözünü vermiştir. Bu antlaşma Şeyh Haz'al ile Britanya arasında I. Dünya Savaşı'na kadar devam etmiştir.¹⁴⁹ Karşılıklı çıkarların muhafazasına dönük olan bu antlaşmaya göre; İngilizler petrol rafinelerini ve Şeyh Haz'al'ı korumak maksatlı bölgede askeri güç bulundururken, Haz'al ise Arapların Osmanlı'yla beraber İngiltere'ye karşı yaptıkları kalkışmaları/hareketleri bastırmıştır.¹⁵⁰ Bu karşılıklı sadakat, Pehlevi Hanedanı'nın tesis edilmesine kadar devam etmiştir.

Rıza Şah Pehlevi 1921'de askeri bir darbe ile iktidara gelmiş, hükümeti bertaraf etmiş ve 1926'da saltanatı tesis etmişti.¹⁵¹ Bu süre zarfında Şeyh Haz'al, Rıza Şah'ın bölgeye olan taarruzlarına karşı, Ahvaz Bölgesi'nin bütününe Arap kimliğini

¹⁴⁷ El-Idrus, s.69.

¹⁴⁸ El-Lâmi, s.53; Rıza Şah'ın hatıralarında Haz'al ile ilgili "O bir kral gibi hareket ederdi, Tahran hükümetinin onun üzerinde hiçbir buyruğu, onunla hiçbir bağı olamazdı, şah ile hediyeleşmesi dışında" diye ifadeler yer almaktadır. Ayrıntı için bkz. El-Ubeydi, 33; El-Lâmi, 55; El-Neccar ve El-Ravi, s.45.

¹⁴⁹ El-Neccar ve El-Ravi, s.46.

¹⁵⁰ En'am Mehdi Ali El-Selman, **Hukmu's-Şeyh Haz'al Fi'l-Ahvaz 1897-1925**, Bağdat: Mektebetu Dâru'l-Kindi, Tarihsiz, s.58,67.

¹⁵¹ El-Idrus, s.94.

müdafaya çağırılmış, bağımsızlığını ilan ederek askeri birliklerin oluşturulması için faaliyete girmiş, Gençlik Saadet Partisi isminde bir birlik kurmuştur.¹⁵²

Şeyh Haz'al, Rıza Şah'ın Farslaştırma hareketine ve Arap düşmanlığına karşılık, kabile asabiyesini harekete geçirmek için kabileleri dolaşmış ve kabilelere birlikte hareket etme çağrısı yapmıştır. Bununla da yetinmeyen Haz'al, Cemiyeti Akvam'a Rıza Şah'ı şikâyet ederek şahın durdurulması talebinde bulunmuştur. Haz'al, İngilizlerden aralarındaki anlaşmaya sadakat göstermesini isteyerek Rıza Şah'ın askerlerinin bölgeden çektirilmesini istemekte ve koruma talep etmekteydi. İngiltere ise Rusya'nın şahla olası bir anlaşmasının bölgedeki çıkarını zedeleyeceği endişesiyle Haz'al'dan vazgeçmiş, şah ile ilişkiler geliştirmiştir. Şah ise bundan aldığı cesaretle Muhammara'yı işgal ederek Şeyh Haz'al'ı Şattu'l-Arap'ta askeri gemide yakalamış ve 20.04.1925'te Tahran'a götürmüştür. Burada 1936'da ölünceye kadar hapiste tutulmuştur.¹⁵³ Böylelikle emirlik son bulmuş ve emirliğin yerini ise Rıza Şah'ın merkezi yönetimi almıştır.

¹⁵² El-Neccar ve El-Ravi, s.47; El-Neccar, s.240; El-Ubeydi, s.54.

¹⁵³ El-Neccar ve El-Ravi, s.47-49; El-Neccar, s.240-242; İngiltere'nin İran için Rusya ile çekişmesini ve Rıza Şah'la Ahvaz'daki petrolün güvenliğine dair imzaladığı gizli anlaşma için bkz. Yenisey, s.108-110.

ÜÇÜNÇÜ BÖLÜM

1925'TEN GÜNÜMÜZE AHVAZ SORUNU

I. FARSLAŞTIRMA SİYASETİ

İran, M.Ö. 559 yılında Ahameniş İmparatorluğu'nun kurulmasından 1925'te Kaçar Hanedanı'nın yıkılışına kadar federatif bir şekilde yönetilmiştir. 1925'te İran'da özerkliklere son vererek bütün bölgeleri merkeze bağlayan Rıza Han buna karşı koyanları ortadan kaldırmıştır.¹⁵⁴

Ahvaz Bölgesi'nde de kendisine başkaldıran halkı sert bir şekilde bastıran, tehcire zorlayan Rıza Han, bölgeyi askeri rejimle dizayn etmiştir. Rıza Han ve onun ardılları döneminde, şehirlerde askeri karargâhlar kurulmuş, askerler ağır silahlarla teçhiz edilerek olağanüstü hal ilan edilmiş, bütün kümelenmeler tehdit kabul edilerek dağıtılmıştır. Despotçasına ana dilde eğitimi yasaklayarak halkın ümmileşmesine ve dolayısıyla elit, okumuş kesimin bertaraf edilmesine dönük politikalar izlenmiş, üniversiteye giden yol kapatılmıştır. Bu durum gençler arasında ümitsizliğe, başıboşluğa sebebiyet vermiş okur-yazar oranının düşmesine ortam hazırlamıştır. Eğitim maksatlı yurt dışı çıkışlarına da izin vermeyen İran hükümeti, devlet kademelerinde de bölge insanına yer vermemiş, hatta polis okulu, askeriye ve üst düzey memuriyetler gibi önemli mevkilere Arapların alınması yasaklanmıştır.¹⁵⁵

Bütün kapılar yüzüne kapanan bölge insanın önünde pek seçenek bırakılmamıştır. Halk, çiftçiliğe, limanlarda yük taşımaya ve sınırlı bir şekilde ticarete zorlanmıştır. Bölgenin sahip olduğu tıbbi imkânlar da çağın gerisinde olup bölge halkı hastane ve ilaç yetersizliğinden muzdariptir. Sorgusuz sualsiz herhangi bir vatandaşın evinden alınması ve süresiz bir şekilde tutuklu bırakılması ve hatta öldürülmesi

¹⁵⁴ Blaga, s.16.

¹⁵⁵ El-Neccar ve El-Ravi, s.71-72; El-Ubeydi, s.66.

mümkündür. Arap tüccarlarını sıkı bir denetime tabi tutan İran yönetimi Arap tüccarlarının yalnızca ticaret maksatlı Arap ülkelerine seyahatlerine müsamaha göstermiş, siyasi bir gezi olması halinde devlet tarafından malının müsadere edilmesi kararı alınmıştır. Ahvaz'dan göç etmiş olan herhangi bir Arapla da görüşmek yasaklanmıştır. Havayoluyla olması şartıyla Hac mevsimi istisna olarak tutulmuş bunun dışında sıradan bir Ahvazlı Arap ülkelerine gitmekten men edilmiştir.¹⁵⁶

A. Ahvaz Bölgesi'nin İsimlendirilmesi

Araplar bölgeyi Ahvaz diye isimlendirmişlerdir. Bu isim hâze (sahip olmak) kelimesinin çoğuludur. Bu kelime idari, siyasi veya ticari manada birisine ait olmayı ifade eder. Farslar, Ahvaz kelimesinin h'sini ince okuyarak Ahvaz'ı Araplardan farklı bir şekilde telaffuz ederler.¹⁵⁷

Ahvaz Bölgesi'ne tarihte Farslar, Arabistan diye isim vermişlerdir. Bu isimlendirme Safeviler döneminde Arapların yaşadığı bölgeyi ifade etmek maksatlı kullanılmıştır. Arap yurdu manasına gelir. Bu isimlendirme aslında bölgenin hâkim unsurunun Arap olduğunun da tarihi bir itirafı ve kabulüdür.¹⁵⁸

1925'ten sonra bölgenin İran tarafından alınmasıyla kendisine Huzistan ismi verilmiştir. Farsça olan bu isimlendirme "kaleler ve surlar yurdu" manasına gelmektedir.¹⁵⁹

B. Eyalet Sınırlarının Değiştirilmesi

1926'da Fars milliyetçiliğinin büyük teorisyenlerinden olan Dr. Mahmut Afşar tehlike olarak gördüğü Arapların Ahvaz'dan ülke içlerine göç ettirilmesini, İdari

¹⁵⁶ El-Neccar ve El-Ravi, s.73-74.

¹⁵⁷ El-Hulu, *Arabistan Kitrun Arabiyyun Asil*, s.4.

¹⁵⁸ El-Idrus, s.48.

¹⁵⁹ El-Muselma, s.46; El-Ubeydi, s.10.

taksimatin yapılmasını ve bölgenin isminin değiştirilmesini teklif etmiş, Rıza Han bu teklifleri uygulamaya koymuştur.¹⁶⁰

Arap nüfusunun yoğun olduğu Ahvaz Bölgesi'nin idari yapılanması değiştirilerek, Ahvaz Bölgesi'nin komşusu olan Farslara, Kürtlere ve Belucilere Ahvaz'dan ayrılan idari yerler taksim edilerek Araplar azınlık durumuna düşürülmek istenmiştir. Bugün hâlihazırda taksim edilen eyaletlerin üçünde Araplar çoğunluğu teşkil etmektedir. Bu eyaletler; kuzeyde Huzistan, ortada Buşehr ve güneyde Umman sahillerinin karşısında yer alan Hürmüzgan'dır. Ahvaz'ın idari yapılanmasından ayrılan yerler kuzeyde Loristan'a, kuzeybatıda İlam'a ve doğuda Fars illerine dağıtılmıştır.¹⁶¹

Dağıtılan alanlar şöyledir: 11.000 km² güney kısmından Fars bölgesine, 10.000 km² doğu kısmından İsfahan bölgesine, 4.400 km² kuzey taraftan Loristan bölgesine eklenerek toplamda 25.400 km² alan Ahvaz'dan ayrılmıştır.¹⁶²

C. Yerleşim Yerlerinin İsimlerinin Değiştirilmesi

Rıza Han'ın ve tesis etmiş olduğu saltanatın amacı bir Fars ulusu yaratma arzusuymuştu. Bu hedefe varılması için iki seçenek mevcuttu: Fars olmayanların yok edilmesi ya da Fars olmayanların Farslaştırılması. Bu sebeple Fars unsuru dışındaki unsurlara düşman gözle bakılmış ve onların Farslaştırılması için büyük bir çaba harcanmıştır. Farsça olmayan yerleşim yerlerine, nehirlere, dağlara Farsça karşılıklar verilerek Ahvaz halkının milli hafızasının zayıflatılması ve Fars kültürünün egemen kültür olması hedeflenmiştir. Değiştirilen şehir isimleri aşağıda tabloda sunulmuştur.

¹⁶⁰ Blaga, s. 338; Arapların, Fars milliyetçileri ve Rıza Şah tarafından nasıl bir tehlike olarak görüldüğü için bkz. Arif Keskin, "İran'da Fars Milliyetçiliğinin Üç Dalgası: İranlılığa Giden Yol" *Gunaz.tv*, 22 Mart 2009, <http://www.gunaz.tv/?id=4&vmode=1&slD=16&lang=1> (09 Mart 2016).

¹⁶¹ El-Muselma, s.30.

¹⁶² El-Neccar ve El-Ravi, s.68.

Tablo 1**İsmi Değiştirilen Şehirler**

Orijinal Arapça İsmi	Farsça Karşılığı	Orijinal Arapça İsmi	Farsça Karşılığı
Ceziretu'l-Hıdır (Abadan)	Ebeden	Ahvaz	Ahvaz ('h' harfi ice)
Huveyze	Deşt Mişen	Muhammara	Hürremşehr
Tuster	Şuster	Dezful	Dezpul
Sus	Şus	Karyetu'l-Melle	Bisten
Hefaciye	Sevsenkird	Ahcâru'l-Seb'a	Heft Kıl
Medinetu'l-Salihiye	Endmişk	Hamidiye	Ferah Abâd
Medinet Ramiz	Ram Hırmız	Amidiye	Emidiye
Temimiye	Hindibân	Haz'aliye	Haz'al Abâd
Asker Mükerrerem	Bend Kır	Mina' Hor Abdalla	Bender Şâbur
Medinet Mâşur	Bender Mahşehir	Felâhiye (Devrak)	Şedgan
Mina' Curun	Bender Abbas	Ceziret Kays	Kiş
Ceziret Kasım	Kaşm		

Kaynak: *El-Neccar ve El-Ravi, s.18; El-Muselma, s.47; El-Ubeydi, s.13.*

D. Nehir Yollarının Değiştirilmesi

Ahvaz'ın zengin nehirlere sahip olduğu daha önce ifade edilmişti. Bölgenin iktisadının önemli bir ayağını da bu nehirler oluşturur. Politik davranan ve bölge halkına hayat hakkı tanımayan İran, Kerha nehrinin yatağını Dez nehrine taşıyarak öncelikle Huveyze'deki ve Irak'ın Ahvaz sınırındaki Meysan ilinin karşısında bulunan Arap aşiretlerini kontrol altına almayı hedeflemiş sonrasında ise bu nehrin sularını Fars bölgelerine akıtmıştır.¹⁶³

Dez nehri üzerine inşa edilen barajlar sebebiyle, onlarca köy, mezra, tarla ve bostan sular altında kalmıştır.¹⁶⁴ Bölgede inşa edilen 17 barajın 3'ü Karun nehri üzerine, Ahvaz şehrinin yakınında inşa edilmiştir. Barajlar bölge halkına hizmet etmekten ziyade Fars bölgesinin elektriğini üretmekte, tarımı için imkân sağlamaktadır. Ama Ahvaz susuzluğa mahkûm edildiği gibi bölgenin köylerinde elektriğin tam olarak verilmediği yerler vardır.¹⁶⁵

Ahvaz'ın doğusunda yer alan Cirahi nehri üzerine inşa edilmiş olan baraj 25.000 hurma ağacını telef etmiştir. Nehir kollarına inşa edilen 14 baraj sonrasında Muhammara'da eksilen su tarımda ve hurmalıklarda büyük bir zayıyata sebebiyet vermiştir. İran ise ülkenin ilerlemesi ve kalkınması için bu barajların inşa edildiğini yahut nehir yollarının değiştirildiğini iddia etmektedir. Baraj kapaklarını zamansız açan İran, bölgedeki insanları her daim geçim sıkıntısına maruz bırakarak başka şeylerle meşgul olmasını engellemeye çalışmaktadır.¹⁶⁶

E. Arap Kimliğini Bertaraf Etme Çabası

Arap kimliğini yok etme çabasının ilk ve önemli adımı, bölge halkının ve yarı yerleşik kabilelerin İran'ın iç bölgelerine tehcir ettirilmesi ve bölgeye Farsların yerleştirilmesidir. Dönemin süper gücü olan Britanya'yı da arkasına alan Rıza Han'ın

¹⁶³ El-Neccar ve El-Ravi, s.75; El-Ubeydi, s.64

¹⁶⁴ El-Ubeydi, s.64.

¹⁶⁵ El-Muselma, s.86.

¹⁶⁶ El-Ubeydi, s.64.

göç ettirdiği kabilelerden binlerce insan yollarda açlık, susuzluk ve iklim şartlarından dolayı hayatını kaybetmiştir.¹⁶⁷

Pehlevi Hanedanı, Ahvaz'daki Arap idaresine siyasi, iktisadi ve adli olarak son verdiği gibi, oluşturulan yeni idari kadrolarda da Araplara yer vermemiştir. Ahvaz'da Arapça eğitim yapan medreselerin bütününe kapatarak, Arapçanın bölgede resmi ve eğitim dili olarak kullanılmasına yasak getirmiş ve yerleşim yerlerinin isimlerini Farsçaya çevirerek Arapların Ahvaz'daki izini silmeye çalışmıştır. Eğitim müfredatında işlenen Farsların diğer milletlerden üstün olduğu yönündeki tezler, Fars dışındaki etnik kimlikleri aşağılamaya dönüktür. Bu durum Arap halkının eğitimini devam ettirmesine engel olmuş ve bölgede eğitim oranının düşmesine sebep olmuştur. 1956'daki resmi verilere göre Ahvaz Bölgesi'nin eğitim oranı %0,10 olarak tespit edilmiştir.¹⁶⁸

Ahvaz'ın kütüphanelerindeki ve halkın evlerindeki Arapça eserler yok edilmiş, özellikle Ahvaz Bölgesi'nde basın-yayımda Arapça kelimelerin kullanılmamasına özen gösterilmiştir.¹⁶⁹ Bölgeye öğretmen, doktor, mühendis sıfatıyla gönderilen kimseler, İran istihbaratına çalışıp bölgenin kontrolde tutulmasına yardımcı olmuş, bölgede bağımsızlık yahut özgürlük adına çalışan kimseleri ihbar etmişlerdir.¹⁷⁰

Ahvaz'da 1980'lerde açılan üniversiteye İranlı bir komutan olan Mustafa Çemran'ın ismi verilmiş ve üniversitenin eğitim dili de Farsça olarak belirlenmiştir. Son yıllarda Ahvaz Arapları Irak, Suriye, Mısır, Lübnan olmak üzere Arap ülkelerinde üniversite okumaya başlamışlardır. Arap ülkelerinde yükseköğretim gören Ahvazlıların oranı İran'da eğitim görenlere göre daha yüksektir.¹⁷¹

Ekonomik ve ticari olarak da tekelleşme yoluna giden İran, Farsları bölgede ticarete teşvik ederken, Arapları engelleme yoluna gitmiştir.¹⁷² Bölgede tarımla uğraşan Araplara da sınırlamalar getirilmiş haksız yere bölge insanın arazilerine el konularak

¹⁶⁷ Blaga, s.30, 120; Yenisey, s.111, 119.

¹⁶⁸ El-Ubeydi, s.61-62.

¹⁶⁹ El-Neccar ve El-Ravi, s.75.

¹⁷⁰ El-Ubeydi, s.65.

¹⁷¹ El-Muselma, s.100.

¹⁷² El-Ubeydi, s.62.

Farslara paylaştırılmıştır.¹⁷³ Ahvaz ve Abadan'da Arapların göç etmesi için baskı kurulmuştur. Karun nehri üzerinde yer alan Nezhe, Debohiye köyleri ile Ahvaz şehri yakınlarındaki Um-Nimer köyü boşaltılmış, Huveyze'de, Sad El-Mevali'nin topraklarına el konularak halk zorla göçe tabi tutulmuştur. Bölgede demografinin değişmesi için Farslara iş imkânı tanınarak bölgeye Fars göçü teşvik edilmiş ve onlara yeni yerleşim alanları açılmıştır.¹⁷⁴ 1963'te Muhammed Rıza Şah Pehlevi tarafından başlatılan toprak reformuyla aşiretlerin gücü zayıflatılmış, topraksız bırakılan halk büyük şehirlere ve petrol bölgelerine göçmeye zorlanmıştır.¹⁷⁵

Bütün bu dayatmalar ve Arap kimliğini bertaraf etmek için gösterilen çabalar bölgede Arap izini silememiştir. Kırsal kesimde Araplar genel olarak yine Arapça konuşmakta bunlardan devlet okullarında okuyan sınırlı bir kesim Farsça konuşmaktadır. Araplar; bölge, yer, nehir ve dağ isimleri olduğu gibi Arapça söylemekte, çocuklarına Arapça isimler vermekte ve Arap kıyafeti giymeye devam etmektedirler. Ahvaz'dan çıkarılmak istenmelerine karşılık asırlardır iskân edinmiş oldukları topraklarda kalmanın mücadelesini yürütmektedirler. Yaşadıkları kabilevi hayat onların birlikte yaşamalarına, lider olarak kabile şeyhini kabul etmelerine ve adet ve geleneklerini korumalarına imkân tanımıştır.¹⁷⁶

Ahvaz Araplarının Arap kültürünü muhafaza ettiklerinin önemli bir işareti de Arap şiir geleneğine sınımsız sarılmalarıdır. Fasih Arapça ile kaside(nabti) şiir türünü devam ettirmişleridir. Sevinç ve keder gününde mecliste bir şair bulunur ve şiir yoluyla duyguları dile getirir.¹⁷⁷

Sanat anlayışını da muhafaza eden Ahvaz Araplarının müzik ve çalgı aletleri, Irak'ın güneyiyle Körfez ülkelerinin müzik tarzına ve çalgı aletlerine benzemektedir. Folklor olarak da Arap Yarımadası'na benzer bir folklorla sahiptir. Ahvaz mutfağı ise

¹⁷³ El-Neccar ve El-Ravi, s.72.

¹⁷⁴ El-Ubeydi, s.63.

¹⁷⁵ Yenisey, s.149.

¹⁷⁶ El-Hulu, *Arabistan Kitrun Arabiyyun Asil*, s.11.

¹⁷⁷ El-Muselma, s.100; Kaside hakkında detaylı bilgi için bkz. Hitti, s.138-139.

Osmanlı, İnan ve Avrupa mutfaklarından etkilenmiş olmakla beraber Arap Yarımadası mutfağının özelliklerini de muhafaza etmiştir.¹⁷⁸

II. ARAP KİMLİĞİNİ KORUMA MÜCADELESİ

1925'te Pehlevi Hanedanı'nın Ahvaz'da Arap idaresine son vermesinin ardından Arap halkı bölgeye yeniden hâkimiyet kurmak için İnan yönetimine farklı zamanlarda farklı tepkiler vermiştir. Bunlar protesto, silahlı ayaklanma, siyasi faaliyetler ve çeşitli ülkelerde kongreler düzenlemesi suretiyle İnan'ın Ahvaz'daki İnsan hakları ihlallerini Arap âlemine ve dünyaya duyurma şeklinde özetlenebilir. Bu çabaların nihai hedefi İnan'ın bölgede yürüttüğü Farslaştırma siyasetinin durdurulması ve Ahvaz Bölgesi'nin Arap kimliğini müdafaa etme çabasıdır.

A. Pehlevi Dönemi (1925-1979)

1. Silahlı Mücadele

Ğulman Ayaklanması

22.7.1925 tarihinde, Ahvaz'ın son emiri olan Şeyh Haz'al'ın Ahvaz işgal edilmeden evvel bir araya getirdiği askeri birlik, Şeyh Haz'al'ın tutuklanması üzerine başlattığı bir ayaklanmadır. Öncülüğü Haz'al'ın güçlü adamlarından olan Şeles ve Sultan yapmışlardır. Muhammara'yı kısa süreliğine ele geçirip bağımsızlığını ilan ettilerse de İnan silahlı kuvvetleri tarafından Muhammara topa tutulmuştur. İnan güçlerinin sert müdahalesi neticesinde ayaklanma bastırılmış¹⁷⁹, Şeyh Haz'al ve oğlu

¹⁷⁸ El-Muselma, s.101-102.

¹⁷⁹ El-Hulu, *Arabistan Kitrun Arabiyyun Asil*, s.29.

ayaklanmadan sorumlu tutularak 5 milyon pound cezaya tabi tutulduğu gibi Haz'al'ın diğer oğlu da tutuklanmıştır.¹⁸⁰

Aynı yılda bir kez daha Arap kabileler Şattu'l-Arap'taki Şelha adasından toplanarak Ahvaz Bölgesi'ne doğru hücumla geçmişlerdir. İran'ın Ahvaz'daki askeri komutanın Britanya'dan yardım talebi üzerine Britanya müdahale ederek kabileleri dağıtmıştır.¹⁸¹

Huveyze Ayaklanması

1928'de Şurfe kabilesinin şeyhi Muhyeddin El-Zeybak önderliğinde ve diğer kabilelerin de iştirakiyle vuku bulmuştur.¹⁸² İran'ın Arap bölgesindeki silahları almak istemesi, Arap kıyafetlerini yasaklaması ve Arap kabilelerine ait arazilerin devlet tarafından müsadere edilmesi sebebiyle Huveyze'de başlayan ve altı ay devam eden bu ayaklanmaya bütün Huveyze halkı iştirak etmiş ve bu süre zarfında onlar kendilerini yönetmişlerdir.¹⁸³

Ayaklanmanın uzun sürmesi ve başarılı olma ihtimali üzerine, askeri anlamda kabilelerle başa çıkamayacağını anlayan İran, kabileler arasında ihtilaf çıkarmak için kimi kabilelere ciddi para aktarıp onların birliğine darbe indirmiştir. İran ordusu Huveyze'ye girerek Şeyh Muhyeddin El-Zeybak'ı tutuklayarak ölünceye kadar onu ev hapsinde tutmuştur. Huveyze bu ayaklanmanın bedelini çok ağır bir şekilde ödemiştir.¹⁸⁴

Ayaklanmanın neticesinde kabileler silahlarından arındırıldığı gibi, topraklarına tamamıyla el konulmuş, Arap kıyafetlerinin giyilmesi yasaklanmış, ayaklanmada rolü olan kimselerin önemli bir bölümü idam edilmiş, geriye kalanlar

¹⁸⁰ Ali Nimet El-Hulu, **El-Ahvaz Savratuhe ve Tanzimatuhe**, 1.Basım. Necef: Matbaat Ferra'l-Hadise, 1970, s.13.

¹⁸¹ El-Ubeydi, s.69

¹⁸² El-Hulu, *Arabistan Kıtrun Arabiyyun Asîl*, s.30.

¹⁸³ El-Hulu, *El-Ahvaz Savratuhe ve Tanzimatuhe*, s.22; El-Ubeydi, s.69; Ayrıca Rıza Şah'ın orduyu halka karşı en acımasız bir şekilde nasıl kullandığını, aşiretlerin topraklarına ve silahlarına nasıl el koyduğunu, Batılılaşma çabalarına ve 1928'de çıkardığı modern kılık kıyafet ve şapka kanununa halkın tepkileri için bkz. William L. Cleveland, **Modern Ortadoğu Tarihi**, Mehmet Harmancı (çev.), İstanbul: Agora Kitaplığı, 2008, s.210-213.

¹⁸⁴ El-Hulu, *El-Ahvaz Savratuhe ve Tanzimatuhe*, s.25.

tutuklanmıştır. Bu ayaklanma İran'ın bölgeye olan kinini ve nefretini daha da kamçulamıştır.¹⁸⁵

Britanya, 1925'ten sonra İran hükümetiyle dirsek temasını kesmemiştir. Britanya özel istihbaratını kullanarak İran hükümetine aşiretlerin durumunu ara ara iletmiş ve tehlike gördüğü anda da bölgeye müdahale etmekten kaçınmamıştır. 22.07.1929'da Britanya, İran'a gönderdiği raporda, aşiretlerin bütününün İran yönetiminden razı olmadığını ve bir kıvılcımın bölgenin alev alması için yeterli olduğunu belirtmiştir. Britanya aynı raporda, Ahvaz halkının, İran'dan nefret ettiğini ve bölgede olası büyük bir kalkışmanın sadece bir lidere ihtiyaç duyduğunu ifade etmiştir.¹⁸⁶

Hafaciye İsyanı

1936'da Beni Tarf kabileleri Rıza Şah'a karşı Hafeciye şehrinde isyan etmişlerdir. Bu durumu fırsata dönüştüren Rıza Şah, bir orduyla girdiği şehirde büyük bir katliam yapmış, 16 kabilenin liderini canlı canlı toprağa gömerek bölgede meydana gelebilecek benzeri kalkışmaların önünü almak istemiştir.¹⁸⁷

Şeyh Haydar Kalkışması

1940'ta vuku bulmuştur. Ahvaz'ın kuzeybatısında Dez ile Kerha nehirleri arasında yer alan Minav şehrinde başlamıştır. İsyanı gençler başlatmalarına karşın Beni Kab kabilesinin şeyhi Haydar b. Talil bu isyanı doruğa taşımıştır. Hükümetin zulüm ve aşağılamalarına karşı patlayan bu öfkenin hedefi, bölgedeki İran'ın garnizonlarını ele geçirmektir. Nitekim isyancılar, hedeflerine ulaşarak garnizonları ele geçirmiş ve bu durum 4 ay kadar sürmüştür. İran, hileli bir yolla ele geçirdiği Haydar b. Talil ve arkadaşlarını askeri mahkemede yargıladıktan sonra idam etmiştir. Kalkışmanın başarıya ulaşmamasının önemli bir sebebi, Ahvaz Bölgesi'nin diğer şehirleriyle koordinasyonun kurulamaması ve kalkışmanın doğduğu yerle sınırlı kalmasıdır. Diğer önemli bir sebep de İran'ın kabileler arasındaki ihtilafı kullanması ve bir kısım

¹⁸⁵ El-Hulu, *El-Ahvaz Savratuhe ve Tanzimatuhe*, s.27.

¹⁸⁶ Bu ve benzeri raporlar için bkz. El-Ubeydi, s.70.

¹⁸⁷ El-Neccar ve El-Ravi, s.78-79.

kabilelerin sonradan el çektirilmesidir. Bu kalkışma genelde bölgeye özeldir ise Minav'a pahalıya patlamış ve onların üzerinde olumsuz bir etki bırakmıştır.¹⁸⁸

Fecriye İsyanı

1943'te Fecriye'de ortaya çıkan isyanı Şeyh Casim ibn Haz'al yönetmiştir. Bu kalkışmanın sebebi önceki kalkışmalardan farklı değildir. Halk baskı arttıkça yönetimden kurtulmanın yolunu isyanda görmüştür. Bu isyan hareketinde çok sayıda asker kaybı yaşanmış ve İran'ın bir savaş uçağı düşürülmüştür. Kalkışmanın sonlarına doğru bazı aşiretlerin isyandan çekilmesi ve Irak hükümetinin Irak'tan Ahvaz Bölgesi'ne insan gücünün geçişine ve silah sevkiyatına izin vermemesi hareketin başarısızlığına sebep olmuştur. Sonuçları itibarıyla bu kalkışma da diğer kalkışmalar gibi bölge üzerine olumsuz, yıkıcı bir etkiye sahip olmuştur.¹⁸⁹

Filiye İsyanı

1944'te Filiye bölgesinde, Şeyh Abdullah ibn Şeyh Haz'al kabilelerle ittifak kurup, İran'ı Ahvaz Bölgesi'nden atmak amacıyla, bölgenin bütününe kapsayan bir kalkışma planlamıştır. Britanya'nın II. Dünya Savaşı'nın meşgalesi sebebiyle İran hükümetine yardımcı olamayacağı, böylelikle hedeflenen ulaşmanın daha kolay olduğu varsayımı halkı da yüreklendirmiştir. Şeyh Abdullah ibn Şeyh Haz'al Basra'dan yola çıkarak lider arayışında olan Ahvaz'a doğru Şattu'l-Arap kanalıyla geçişi sırasında İran askerleriyle çatışma yaşanmıştır. Yaşanan kanlı çatışmanın neticesinde İran fazlaca asker zayıtı vermiş, isyancıları bombalayan uçak düşürülmüş ve petrol şirketi ele geçirilmiştir. İsyancılarla görüşen Britanya'nın İran büyükelçisi, isyancıların, İran'ın Ahvaz'dan çekilmesini talep etmelerine karşılık, büyükelçinin II. Dünya Savaşı sonrası bu sorunun halledileceğinin sözünü isyancılara vermesi üzerine uzlaşma sağlanmıştır.¹⁹⁰

Şeyh Abdullah ve beraberindekiler Irak'a doğru yol alırken, Britanya'nın Irak büyükelçisinin emriyle yakalanmışlarsa da daha sonra Irak hükümetinin girişimleri neticesinde serbest bırakılmışlardır. Bazı kabilelerin kalkışmaya vaktinde cevap

¹⁸⁸ El-Hulu, *El-Ahvaz Savratuhe ve Tanzimatuhe*, s.33-37.

¹⁸⁹ El-Hulu, *El-Ahvaz Savratuhe ve Tanzimatuhe*, s.38-39.

¹⁹⁰ El-Hulu, *El-Ahvaz Savratuhe ve Tanzimatuhe*, s.40-42.

vermemesi, Irak hükümetinin Şattu'l-Arap'ın batı yakasındaki aşiretlerin Ahvaz'a geçişini engellemesi ve İngilizlerin verdikleri sözlere riayet etmemeleri bu kalkışmanın başarısızlığına sebep olmuştur.¹⁹¹

Beni Tarf İsyanı

1945'te Beni Tarf kabilesinin başlattığı isyan çok sayıda İran askerinin hayatını kaybetmesine neden olmuştur. İran, bölgede ufak bir hareketlenmenin sert bir şekilde bastırılmaması durumunda aşiretlerin bundan güç alacağını ve birleşip bölgenin bağımsızlığına giden yolun aralanacağını düşündüğünden isyanları ciddi bir askeri güçle havadan ve karadan bastırıyordu. Bu isyanda da yaşanan çatışmaların neticesinde İran hava kuvvetlerine ait uçak düşürülmüştür. Ciddi bir silahlı çatışmanın sonrasında, hafif ve eski silahlara sahip olan kabileler daha fazla tutunamamıştır. İran, isyanı kontrol altına aldıktan sonra Beni Tarf kabilesinden 1400 kişiyi Ahvaz'dan İran'ın kuzeyine doğru sürmüştür. Kış ayının çetin şartlarında, adeta öç alırcasına yaya bir şekilde sürgün edilen bu kimselerin çoğu hayatını yolda kaybetmiş, Tahran'a sadece 40 kişi varabilmiştir. Bu tarz bir cezalandırma bölgedeki kabileler üzerinde büyük bir infiale ve korkuya sebebiyet vermiştir.¹⁹²

Şeyh Mezhur El-Kabi İsyanı

1946'da İran yönetiminin, Saadet Partisi lideri Haddad'ı, eşi ve çocuklarıyla yakması üzerine¹⁹³ Şattu'l-Arap'ın doğu kısmında meskûn olan Nassar kabilesinin başlattığı bir isyandır. Abadan'ı ele geçiren ve İran'la çatışan Nassar kabilesi, İran'ın hava ve karadan yürüttüğü operasyonlar sonrasında Irak'a çekilmişlerdir.¹⁹⁴

Şeyh Yunus El-Asi İsyanı

1949'da Bisetin ve Hafaciye bölgelerinde Şeyh Yunus El-Asi bütünüyle kendini İran'dan kopararak bağımsız olduğunu ilan etmiştir. Doğu Ahvaz Arap

¹⁹¹ El-Hulu, *El-Ahvaz Savratuhe ve Tanzimatuhe*, s.42-44.

¹⁹² El-Hulu, *El-Ahvaz Savratuhe ve Tanzimatuhe*, s.45,47; Tahran'a ulaşan kişi sayısını El-Ubeydi s.71'de 80 kişi, El-Neccar ve El-Ravi ise s.80'de 40 kişi olarak belirtmiştir.

¹⁹³ El-Hulu, *Arabistan Kitrun Arabiyyun Asil*, s.31.

¹⁹⁴ El-Neccar ve El-Ravi, s.81.

Krallığını ilan etmeye hazırlanan El-Asi'ye karşı İran'ın bölgedeki aşiretleri kışkırtması üzerine, El-Asi Irak'a kaçmış ve bu isyan son bulmuştur.¹⁹⁵

2. Siyasi Mücadele

1925 yılında Arap kabilelerinin ileri gelenleri; İran'ın bölgeyi darmadağın ettiğini, insanları ahlaki ve psikolojik yıkıma sürüklediğini, iş imkânlarını kısıtladığını ve hayatın olağan akışını olumsuz etkilediğini, Necef'in ileri gelen Şii din âlimlerine iletmiştir. Şeyh Haz'al'ın evine dönmesi ve İran'ın çatısı altında bölgesine liderlik etmesi gerektiği de talep edilenler arasındadır.¹⁹⁶ Şüphesiz bu talebin Necef'in Şii din âlimlerine yapılmasının sebebi bu âlimlerin İran hükümetinin nezdinde kabul görmesi ümidiyledir. Ama bu durum sonuç vermemiştir.

1930'da Şeyh Muhammed Rıza ibn Şeyh Hadi Kâşif El-Ğîta, Ahvaz'ı Irak'ın güneyi ile körfezdeki emirlikleri birleştirme maksatlı çalışmalar yaparak bunu rapor halinde Cemiyeti Akvam'a sunmuştur. Bu rapor şu maddeleri ihtiva etmekteydi:

- Ahvaz Bölgesi'nin bağımsız, kendisine yetebilen, komşuları olan diğer Arap devletleri gibi bir ülke olması çünkü bu bölgenin halkının dil, din ve mezhep bakımından ortak bir vatanın olduğu
- Komşusu Irak'la kültür ve ananelerin mündemiç olmasına karşı İran'la herhangi bir bağlarının bulunmadığı
- Demokrasinin ilkeleri gereğince yönetimin halkın iradesi üzerine şekillenmesi gerektiği, dolayısıyla referandum yoluyla halkın İran'ı isteyip istemediğinin oylanması

Bu rapor Irak ve Ahvaz tarafından büyük bir sevinçle karşılanmıştır. Bu aynı zamanda uluslararası arenada Ahvaz sorununu dile getiren ilk rapor olması hasebiyle

¹⁹⁵ El-Ubeydi, s.72.

¹⁹⁶ El-Hulu, *Arabistan Kitrun Arabiyyun Asîl*, s.30.

önem arz etmektedir. Şeyh Muhammed Rıza'nın ölümüyle bu raporun Cemiyeti Akvam'da Ahvazlılar tarafından takip edilmemesi üzerine bir sonuca ulaşılamamıştır.¹⁹⁷

1945'te Ahvaz'da Arap kabilelerin ileri gelenleri Arap kongresi düzenlemiştir. Bu kongrede bağımsız bir emirliğin taslağı oluşturulmuştur. Bu taslağa göre Ahvaz Bölgesi'nin emirlerinin, ortak görüşle seçilip ardıllarının da belirlenmesi ve bunların halka karşı sorumlu, özgür ve bağımsız olması; bu emirliğin hülyalarını gerçekleştirip, bağımsızlıklarının teşekkülünde yardımcı olan güçlere karşı menfaatlerinin korunacağı ve sadık kalınacağı ifade edilerek¹⁹⁸ birkaç madde sıralanmıştır. Bunlar: Ahvaz Bölgesi'ndeki kabilelerin temsil edileceği bir meclisin tesisi ve iç ve dış meselelerde karar alınırken emirin yahut emir vekilinin de hazır bulunacağını, bu meclisin görüşü alınmaksızın emirin iç ve dış meselelerde karar veremeyeceği verse dahi bunun geçersiz olduğu vurgulanmıştır. Emir in ise meclisin huzurunda Ahvaz halkının menfaatlerini koruyacağına dair yemin edeceği; emir, dış etkilere açık hale geldiğinde veya görevini hakkıyla yerine getirmediğinde meclisin bu emiri azledeceği ifade edilmiştir. Meclisin askeri manada diğer Arap ülkeleriyle istişare içerisinde olacağı ve bağımsızlığın akabinde emirliğin bir anayasa hazırlayacağı ifade edilmiştir.¹⁹⁹

Bu kongrenin kararları, bir araya gelme ve bir devlet teşekkülü için önemli bir adımdır. Bu kararlar, kendisinden sonra şekillenecek olan siyasi partilere ilham kaynağı olmuştur.

Saadet Partisi²⁰⁰ (SP)

1946'da Muhammara'da kurulan SP'nin daha evvelinden bahsettiğimiz Şeyh Haz'al'ın kurduğu Gençlik Saadet Partisiyle bir bağlantısı yoktur. Bu siyasi partinin en önemli hedefi; yeni neslin Farslaştırılmasının önlenmesi ve yeni nesle Arap şuurunun aşılması, Arap dayanışması ve birliği ile milli hukuk arayışı, bağımsızlık ve Arap idaresinin tesisidir. Bu siyasi parti, Ahvaz'da ilmi, kültürel, sosyal ve ekonomik seviyeyi yükselterek milli bir uyanışa sebep olmuştur. SP, Ahvaz Bölgesi'nin bağımsız

¹⁹⁷ El-Hulu, *El-Ahvaz Savratuhe ve Tanzimatuhe*, s.30-31; El-Ubeydi, s.70.

¹⁹⁸ El-Hulu, *El-Ahvaz Savratuhe ve Tanzimatuhe*, s.48.

¹⁹⁹ El-Hulu, *El-Ahvaz Savratuhe ve Tanzimatuhe*, s.49-50.

²⁰⁰ Hızbu'l-Saade

bir emirlik olması konusunun bölgedeki ülkelere basın yoluyla anlatılması, eğitimin Arapça yapılması ve bu yolla bölgenin tarihinin ve ecdadının yeni nesle aktarılması yönünde çaba harcamıştır.²⁰¹

SP'nin müntesipleri bölgede günden güne çoğalınca, bu durum dayanışma içerisinde olan ve bölgeden büyük bir geliri olan İran makamlarını ve Britanya'yı rahatsız etmiştir. Nihayetinde Abadan'da, İran'ın Komünist partisi Tudeh'le yaşanan gerilim silahlı çatışmaya dönüşünce İran bunu bahane ederek, SP'nin ileri gelenlerini ölüme mahkûm etmiş ve müntesiplerinin çoğunu tutuklamıştır. SP, bu olaylar sonrasında siyasi sahneden çekilmiştir.²⁰²

07.02.1946'da Ahvaz'ın ileri gelen siyasileri, İran'ın bölge üzerindeki olumsuz tutumunu, Arap kimliğini bertaraf etme çabasını, Arapların çektiği sıkıntıları ifade etmek ve Arap âlemine duyurmak amacıyla Arap birliğine resmi olarak şikâyette bulunmuşlardır. Arap Birliği, içinde bulunduğu dönemin zorluklarından dolayı bu çağrıya cevap verememiştir.²⁰³ 22.08.1946'da Arap aşiretleri tekrar birliğe müracaatta bulunarak İran'a karşı şikâyetlerini dile getirerek İran'dan kurtulma arzularını birliğe sunmuşlardır.²⁰⁴ 1966'da da bu talepleri dile getirmek amacıyla Ahvazlılar, Arap Birliği Genel Sekreteriyle görüşmek için çabalamışlarsa da başarılı olamamışlardır.²⁰⁵

Ahvaz Kabileler Birliği Partisi²⁰⁶(AKBP)

Liderliğini Saadet Partisi'nin dağılan azalarından olan El-Hâc Ali Faysali, Abdulaziz El-Fadılı, Şeyh Zehravve Abdurrezzak El-Kabi üstlenmiş olup 23.06.1946'da Muhammara'da kurulmuştur. Bu Partinin nihai hedefi, bölgenin özerk olmasını sağlamaktır. Abadan'da da büro açmayı kararlaştıran AKBP, Irak'taki aşiretlerle ittifak

²⁰¹ El-Hulu, *El-Ahvaz Savratuhe ve Tanzimatuhe*, s.51-52.

²⁰² El-Ubeydi, s.74.

²⁰³ Navras, s.63; ilk defa Ahvaz'ın durumunu gündeme taşıyan siyasilerin 1946'da Suriye'nin siyasi delegesi olan Başbakan Sadullah Cabiri ile Suudi Arabistan'ın siyasi delegesi olduğunu ama İran'ın muhalefetinden ötürü Ahvaz sorununun Arap Birliği'nde gündeme alınmasının engellediği ifade edilmiştir. Bunun sonrasında Arap Birliği Genel Sekreteri Abdurrahman Azzam'ın hali hazırda daha başka sorunlarla meşgul olduklarını dile getirmesiyle konu kapanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. El-Hulu, *El-Ahvaz Savratuhe ve Tanzimatuhe*, s.54-55.

²⁰⁴ Navras, s.67.

²⁰⁵ El-Hulu, *El-Ahvaz Savratuhe ve Tanzimatuhe*, s.55.

²⁰⁶ Hızbu'l İttihat Aşâir'il-Ahvaz Fi'l-Muhammara

kurup ortak bir bayrak belirlemiştir. 22.08.1946'da İran'da dönemin başbakanı Ahmet Kavam, AKBP liderlerinden, Irak ve diğer Arap ülkelerinin basın yayınlarına İran'ı kötüleyen ve yeni oluşum için verdikleri demeçleri tekzip etmelerini istemiştir. Buna karşılık, kendi partisi olan Demokrat Parti'den siyaset yapma imkânını onlara tanıyabileceğini ifade etmiştir. Lakin bu istek aşiret reisleri tarafından reddedilmiştir. Başbakanın bu uyarısının akabinde tutuklamaların ve öldürülmelerin olacağını sezen aşiret liderleri silahlanmak için karar almış, Muhammara ve Abadan başta olmak üzere birçok şehirde saldırı planlamışlardır. Tehlikeli durumu anlayan Başbakan Kavam, aşiret liderlerini tutuklamıştır.²⁰⁷

Arabistan Kurtuluş Cephesi²⁰⁸ (ARKC)

Ahvaz Bölgesi'nde siyasi bilincin yükselmesi ve İran'ın zulmüne bir başkaldırı mahiyetindeki bu siyasi parti, 1956'da vücut bulmuştur. Araplar arası diyalogu da arttırmayı hedefleyen ARKC, Mısır'ın İngilizlere karşı Port Said'teki mücadelesine destek için gösteriler düzenlemiştir. Zamanla bu gösteriler İran aleyhine dönüşünce, polis zoruyla dağıtılmış ve tutuklamalar söz konusu olmuştur. ARKC kendisinden önceki başarısızlıkları dikkate alarak aynı hatalara düşmemenin yolunu aramış ve bazı ilkeler belirlemiştir. Bunlar:²⁰⁹

- Bölgeyi bağımsızlığa götürecektir olan yol ancak bölgenin bütününe kapsayan bir hareketle mümkündür.
- Hedefleri belli olmayan bir halk hareketinin başarılı olması mümkün değildir.
- Halkın İran'la mücadele edebilecek bir azme sahip olması için hedeflenenlerin halka iyi anlatılması ve onları halkın özümsemesi çok önemlidir.

1957'de partinin genel sekreteri İran'la mücadelenin başarıya ulaşmasının ancak silahla mümkün olduğunu ifade ederek silahlı mücadele safhasını başlatmıştır.²¹⁰

²⁰⁷ Navras, s.78, 80, 82-84.

²⁰⁸ Cebhet Tahrir Arabistan

²⁰⁹ El-Hulu, *El-Ahvaz Savratuhe ve Tanzimatuhe*, s.73-75.

²¹⁰ El-Ubeydi, s.77.

Irak'ın Ahvaz'a yeteri desteği sağlamaması üzerine partinin ileri gelenleri 1958'de Mısır ve Suriye'nin birleşmesiyle kurulan Birleşik Arap Cumhuriyeti'yle diyalog kurmuş ve onlardan destek sözü almışlardır.²¹¹

ARKC, halkı bilinçlendirme faaliyetine girişmiş, bağımsızlık haritasını şekillendirerek yaşanacak olan büyük çatışmanın akabinde başarıyı hedeflemiştir. ARKC, Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin Kuveyt ve Irak'taki elçilikleriyle diyalog kurarak, onlardan destek almıştır. Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin aksine Kuveyt, Irak ve Suudi Arabistan hükümetleri partiye destek vermekten kaçınırken, Kuveyt halkı 1960'da partiye kurduğu iletişime binaen partiye silah sevkiyatı yaparak destek olmuştur.²¹²

1962'de ARKC'nin ileri gelenleri Irak'ın Dışişleri Bakanı Haşim Cevad ile bir araya gelerek, Irak hükümetinden Irak'ın coğrafi ve kültürel olarak devamı olan Ahvaz Bölgesi'nin sorununu anlamasını ve bu sorunun çözümü noktasında destek olmasını istemiştir. ARKC, Irak ordusunun Ahvaz gençlerini eğitmesini ve Irak'ın Irak-Ahvaz sınırındaki gidiş gelişlere göz yummasını istemiştir. Bu görüşmelerden hemen sonra Dışişleri Bakanı Haşim Cevad, Irak Başbakanı Abdülkerim Kasım'la Ahvaz sorununun tartışılabileceği bir platform ayarlamış ve bu sorun gündeme gelmişse de Abdülkerim Kasım'ın, hâlihazırda Irak'ın Kuveyt sorunuyla ve iç sorunlarla meşgul olduğunu, bundan ötürü Ahvaz'ın gündeme alınmasının şimdilik mümkün görünmediğini ifade etmesiyle konu kapanmıştır.²¹³

Çevre ülkelerde gerçekleşen çeşitli kongrelere ARKC raporlar göndererek Ahvaz'ın Arap dünyasının bir parçası olduğunu ve bu gerçeğin Arap ülkelerinin eğitim müfredatlarında da işlenmesi gerektiğini bildirmiştir. Ayrıca Ahvaz halkının eğitim sorunlarının çözülmesinin, halkın bilinçlenmesi ve davasını sahiplenmesi açısından

²¹¹ El-Hulu, *El-Ahvaz Savratuhe ve Tanzimatuhe*, s.76.

²¹² El-Hulu, *El-Ahvaz Savratuhe ve Tanzimatuhe*, s.80-81.

²¹³ El-Hulu, *El-Ahvaz Savratuhe ve Tanzimatuhe*, s.81-82.

önemli olduğunu deklare ederek komşu Arap ülkelerinde de Ahvaz'la alakalı bir bilinç oluşturmaya gayret etmiştir.²¹⁴

1963'te ARKC ilk ve son defa Ahvaz dışında Basra'da kongre düzenlemiştir. Irak Baas Partisi'nin ileri gelenlerinin liderlik ettiği kongreye iki yüz kişi civarında bir katılım olmuştur. Bir gün süren kongrede Ahvaz'da sürdürülen eylemler ile partinin programı ve eylemleri ele alınmıştır. Bu kongrenin sonucunda Ahvaz'ın Arap dünyasının tamamlayıcı bir parçası olduğunu ve onun temsilcisinin ise ARKC olduğunu, Irak Baas Partisinin tecrübelerinden istifade edilerek iki parti arasında kültürel ve siyasal manada devamlılığın sağlanacağı, Ahvaz Arap gençlerinin organize edilerek parti üyelerinin askeri eğitimden geçirileceği kararlaştırılmıştır. Kongre için Basra'ya gitmiş olan partililer Ahvaz'a dönmek üzere gizlice yola çıktıklarında önemli bir kısmı İran ajanları tarafından ele geçirilip öldürülerek nehre atılmışlardır. Beyin takımının yok oluşuyla sonuçlanan bu olayın akabinde parti bir daha kongre tertip edememiştir.²¹⁵

25.11.1963'te İran yönetimi, partinin lider kadrosu olan Muhyeddin Humeidan Âl-Nasır, Dehrab Şimel Nasırı, İsa Mezhur Nassarı'yi ve partinin diğer azalarını yakalamış ve 13.06.1964'te idam etmiştir. Parti ile ilişkisi tespit edilenler tutuklanmış ve parti böylelikle dağıtılmıştır.²¹⁶

Arabistan Milli Kurtuluş Cephesi²¹⁷ (AMKC)

Arabistan Kurtuluş Cephesi'nin İran tarafından ortaya çıkarılmasının sonrasında, ARKC'nin bazı üyeleri Kuveyt'e ve Irak'a kaçarak AMKC'yi kurmuşlardır. Kuruluş tarihi tam belli olmamakla beraber, AMKC 60'lı yılların en aktif cephelerinden olup Arap hükümetleri ve örgütleriyle ciddi bir diyalog kapısı aralamıştır. Arap Birliği'ne ve Arap kongrelerine Ahvaz hakkında raporlar sunmuş, AMKC'nin ileri gelenleri Kahire'de Arap liderlerle bir araya gelmişlerdir. Ahvaz halkının yaşadıklarını

²¹⁴ El-Ubeydi, s.82; ARKC'nin çeşitli kongrelere yolladığı raporların tam metinleri için bkz. El-Hulu, *El-Ahvaz Savratuhe ve Tanzimatuhe*, s.239-257.

²¹⁵ El-Hulu, *El-Ahvaz Savratuhe ve Tanzimatuhe*, s.84-85.

²¹⁶ El-Ubeydi, s.87.

²¹⁷ El-Cephetu'l-Vataniyya Li Tahrir Arabistan

dile getiren yayınlar çıkaran AMKC, Arap Öğrencileri Birliği'nin kanalıyla ABD'nin Kaliforniya eyaletinde toplantılar düzenleyerek Ahvaz sorununu gündeme getirmiştir.²¹⁸

Arabistan Halk Kurtuluş Cephesi²¹⁹ (AHKC)

1958'de kurulan AHKC, 'başarıncaya dek mücadele' sloganını ilke edinmiştir. Bu uğurda silahlı mücadeleyi hak ve hukukun tesisinde ve özgür olmada tek çıkar yol olarak görmüştür AHKC, İran askerlerine dönük silahlı eylemlerde bulunarak İran'a zayıf vermiştir.²²⁰

Arabistan Arap Devrimi Kurtuluş Hareketi²²¹ (AADKH)

1968'de kurulan AADKH'nin eylemleri arasında Arap Birliğine, Arap Birliği'nin kongrelerine, Arap ülkelerinin dışişleri bakanları düzeyindeki toplantılarına, Birleşmiş Milletler'e, uluslararası işçi sendikalarına Ahvaz hakkında raporlar sunmak suretiyle Ahvaz sorununu gündemde tutmaya çalışmıştır.²²²

1975'te İran-İrak arasında imzalanan Cezayir Antlaşması, devrimlerin 1978'e kadar kesilmesine neden olmuştur. Çünkü Irak hükümeti, İran'la antlaşma gereği Ahvazlıların Irak'taki faaliyetlerine yasak koymuş, Irak'ta eğitilen Ahvazlı askerleri sınır dışı etmiş ve faaliyet gösteren örgüt liderlerinin bir kısmını İran'a teslim etmiştir. Bu durum Ahvazlıların silahlı mücadelesine darbe indirmiştir. Ahvazlılar bu dönemde kültürel faaliyetlerle yetinmek zorunda kalmışlardır.²²³

Ahvaz'daki 1925 ile 1979 arasındaki bütün kalkışmaların, örgütlerin yahut partilerin başarısızlık sebepleri birbirine benzemektedir. Bunları şöyle sıralamak mümkündür:²²⁴

- Ayaklanmaların mahalli olması ve bütün bölgeye yayılamaması

²¹⁸ El-Hulu, *El-Ahvaz Savratuhe ve Tanzimatuhe*, s.104-105; AMKC'nin çeşitli toplantılara gönderdiği önemli raporların tam metni için bkz. El-Hulu, *El-Ahvaz Savratuhe ve Tanzimatuhe*, s. 169-210.

²¹⁹ El-Cebhetu'l-Şabiye Li Tahrir Arabistan

²²⁰ El-Neccar ve El-Ravi, s.84.

²²¹ Hareket Es'sevra El-Arabiyye Li Tahrir Arabistan

²²² El-Neccar ve El-Ravi, s.85.

²²³ *El-İttifakıyat Beyne'l-Irak ve İran Min Erzurum İla Cezayir*, 2007, <http://www.ahwazstudies.org/Article.aspx?aid=722> (05 Mart 2016).

²²⁴ El-Ubeydi, s.75.

- Bölgenin bütününi temsil edecek ve birliğini sağlayacak bir liderin olmayışı
- İran'ın bölge halkını eğitimsizliğe maruz bırakarak millet olma bilincinin oluşmasını engellemesi.
- Arap ülkelerinin içinde bulunduğu o dönemin zor koşulları.
- Arap basının ve Arap Birliği'nin Ahvaz sorunu hakkında yeterince bir bilgiye sahip olamayışı nedeniyle Ahvaz'ın desteklenmemesine karşın İran'ın Batı ülkeleri tarafından desteklenmesi.
- Devrim karargâhının yalnızca Irak'ta olması hasebiyle Irak'la yaşanan ufak bir sorunun Ahvaz'daki hareketleri ciddi manada olumsuz etkilemesi
- Örgütlerin içerisindeki İran lehine olan ihanetler.

Bütün bunlar Ahvaz halkında ve siyasilerinde ümitsizliğe ve sorunun çözümünün imkânsızlığına sebep olmaktaydı.

B. İran İslam Devrimi Dönemi (1979-2015)

Ahvaz Arapları, 1979'daki İran devrimine yüksek bir katılım göstererek Muhammed Rıza Pehlevi'nin devrilmesinde önemli bir rol oynamışlardır. İran'ın iktisadının temelini gaz ve petrol ihracatına dayandığı göz önüne alındığında, Ahvazlılar bölgede bulunan petrol şirketlerini ele geçirmesiyle iktisadi hayatı durma noktasına getirmişlerdir. Felce uğramış iktisada ve halkın baskısına tahammül edemeyen şah devrilmiştir. Şahın baskıcı yönetiminden kurtulmak ve Humeyni'nin vaat ettiği özgürlük, İslami şiar ve sosyal adalet Ahvaz halkının ümitlenmesine ve devrimle iç içe olmasına sebep olmuştur.²²⁵

Şahın devrilmesinin sonrasında bölgede barışçıl ve halkın taleplerini bildiren gösteriler düzenlenmiştir. Bu talepleri, Muhammara'nın ileri geleni Şeyh Muhammed

²²⁵ El-Muselma, s.145-146; 1978'in Ocak'ı Ayaklanmalar başlamadan İran'ın günlük petrol üretimi 6 milyon varil iken 1978'in sonlarına gelindiğinde ise 700.000 varile düşmüştür. Petrolün sevkiyatının durması, İran'ın bitmesi anlamına geliyordu. Ayrıntılı bilgi için bkz. Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995**, 11. Basım, Ankara: Alkim Yayınevi, Tarihsiz, s.752-753.

Âl-Şibeyr El-Hakani, dönemin başbakanı Mehdi Bezirgân'a iletilerek yeni yapılacak olan anayasada bu taleplerin de yer almasını istemiştir. Bu talepler şöyle sıralanabilir:²²⁶

- Bölgede Arap kimliğinin tanınması
- Bölgesel özerklik ve mahalli meclislerin tesis edilmesi
- Kurucu Mecliste, Meclis-i Şurada ve Bakanlar kurulunda Ahvaz Araplarının da yer alması
- Yargıda reform yapılması ve Arap mahkemelerin kurulması
- Ana dilde eğitim hakkının verilmesi ve bölgede üniversitelerin kurulması
- Geçmişte el konulan arazilerinin halka dağıtılması
- Bölgeden çıkarılan petrolden Ahvaz Bölgesi'nin kalkınması için hissenin ayrılması
- Bölgenin kültür ve geleneğinin muhafaza edilmesi ve bölgede ismi değiştirilmiş köy, kasaba ve şehirlere eski isimlerinin verilmesi

Bütün bu talepler, yeni rejimi ürkütmüş ve yeni rejimin bölgeye kuşku ile bakmasına ve bölgeyi yakın markaja almasına sebep olmuştur. Ahvaz, şah rejimini aratmayan bir kuşatılmışlıkla karşı karşıya kalmıştır. İran ordusu, halkın taleplerinden vazgeçmesi için Ahvaz'da geniş çaplı operasyon başlatmıştır. Bölgede sorumlu komutanlardan olan Ahmet Medeni'nin "Arapların bu taleplerinde ısrar etmeleri durumunda, onların kanlarını su gibi içmeye hazır olduğunu" ifade etmesi, yeni ile eski rejimin birbirinden farklı olmadığını ispatlaması adına manidardır.²²⁷

29.05.1979'da General Ahmet Medeni, Muhammara'yı abluka altına alarak tanklarla şehre yürümüş ve Muhammara'nın diğer şehirlerden yardım almasının yollarını kesmiştir. Yüzlerce insanı öldürüp, yüzlercesini yaralamasıyla o gün halkın hafızasına Kara Çarşamba diye kazınmıştır. O gün, bölgenin yeni rejiminin acımasız yüzüne tanıklık etmesi yönünden de önemli bir gündür.²²⁸

²²⁶ El-Neccar ve El-Ravi, s.85-86.

²²⁷ El-Ubeydi, s.93.

²²⁸ El-Muselma, s.147; Bu süreçte Irak'ın Ahvaz Araplarına silah ve cephane yardımında bulunduğu dair bkz. Armaoğlu, s.776-777.

Muhammara kıyımı Arapların ısrarlı taleplerine verilen bir cevaptır. Ahvaz Siyasi Örgütü Merkezi ve Arap Kültür Merkezi hedef alınarak, içindekiler İran askerlerince öldürülmüştür. Olay devam ederken toplanan halka rastgele kurşun sıkılarak halk dağıtılmak istenmiştir. Bölgede sokağa çıkma yasağı ve olağanüstü hal ilan edilerek Muhammara'ya bağlı beş köy havadan ve karadan bombalanmıştır. Bir hafta devam eden olayların sonrasında İran bölgede kontrolü sağlamıştır.²²⁹

1. Siyasi Akımlar ve Mücadeleler

Ahvaz'da 1980'lerden sonra halkın eğitim seviyesinin yükselmesiyle halkın İran karşısında aldığı pozisyonlar da farklılık arz etmiştir. Ahvaz'ın kurtuluşu için üç temel siyasi akımdan bahsedilebilir: Arap milliyetçiliği akımı, solcu akım ve dini akım. Bu üç akımın ortak hedefi Arap kimliğinin muhafazası ve Ahvaz'ın İran'ın hak ihlallerinden korunmasıdır. Lakin nihai hedeflere varma noktasında anlaşmazlıklar söz konusudur.²³⁰

Arap milliyetçiliği akımı, Zagros Dağları'nı İranî halklarla Araplar arasında doğal bir sınır kabul edip Ahvaz'ın coğrafi ve kültürel olarak Arap dünyasının ayrılmaz bir parçası olduğunu ve dolayısıyla Ahvaz sorununun nihai çözümünün İran ile yolların ayrılmasıyla mümkün olduğunu savunur. Bu ayrılığın neticesinde bağımsız bir devlet olmak veyahut var olan bir Arap ülkesine katılmak noktasında ayrı görüşler mevcuttur. Bu akım Ahvaz halkının çoğunluğunun kabul ettiği bir görüştür.²³¹

Solcu akım, İran'ın komünist partisi olan Tudeh'den etkilenmiş olup İran'daki diğer solcu partilerle diyalog içerisindedir. Bu akımın Ahvaz ile alakalı nihai hedefi özerkliliktir. Müntesipleri arasında entelektüeller, yazarlar, avukatlar, öğretmenler ve doktorlar olup az da olsa işçiler de mevcuttur. Bu akım Ahvaz'da milliyetçi akımın gördüğü rağbeti görmez. Halkta karşılık bulamayıp, daha ziyade eğitilmiş cemahta

²²⁹ Meczerit Yevmi'l-Erbia El-Esvet, (t.y.)<http://al-ahwaz.com/arabic/history/HistoryOfAhwazRevolution/articles/AlmahamaraCrisis.htm> (03 Mart 2016).

²³⁰ El-Muselma, s.157.

²³¹ El-Muselma, s.158.

karşılık bulan solcu akımın siyasi arenada, basın-yayımda ve İran makamları üzerindeki etkisi büyüktür.²³²

Dini akımı kendi içerisinde ikiye ayırmak mümkündür: Şii akım ve Sünni-Selefi akım. Şii dini akım, mevcut akımlar içerisinde İran'la en fazla diyalogu olan akımdır. Bu akımın nihai hedefi, Ahvaz halkının haklarını korumak, yaşam şartlarını iyileştirmek ve halkın yönetime katılmasının önünü açmaktır. Dini kimlik ile milli kimlik arasında gelgit yaşayan bu akım, İran'ın resmi mezhebi olan Şiiliğin potasında erimekten de çekinmektedir. Bu akımın takipçileri arasında Şii din bilginleri, bazı aşiretler ve İran'ın resmi makamlarında kabul görmüş bazı Ahvazlı Araplar yer alır. Bu akımın ön plana çıkan partisi, İslami İttifak Partisi'dir. Dini akımın Sünni-Selefi kolunun ise ön plana çıkan partisi, Sünni İslam Örgütü'dür. Sünni-Selefi kol, Şii cenahın aksine İran'la herhangi bir yakınlık içerisinde değildir.²³³ Nihai hedefi Ahvaz halkının Sünnileşmesini sağlayarak, İran'ın Şii mezhebi aracılığıyla Ahvaz üzerine kurduğu baskıdan Ahvaz'ı kurtarmaktır. Sünni-Selefi kol, bu hedef doğrultusunda İran'da askeri güçleri hedef alan silahlı eylemlerde bulunur. 1990'larda Ahvaz'da Sünni oranı %3 iken 2006'da bu oran %15'e yükselmiştir.²³⁴

Bölgede Sünni oranının artmasına sebep olarak şunlar söylenebilir:²³⁵

- Ahvaz halkının Arap ülkelerinin basın-yayımlarını takip ederek edindiği entelektüel, dini tecrübeler.
- Ahvazlıların Sünni-Selefi Körfez ülkelerinde bulunması sonucu Körfez Araplarıyla kurdukları temas.
- İran'ın Şiilik başlığı altında Arap topraklarında yürüttüğü genişleme politikası ve bu politikanın sonuçlarının Arap ülkelerinde meydana getirdiği tahribatın bölge insanında tepki ile karşılanması.

Ahvaz için 1979 sonrasının en önemli olayı İran-İrak savaşıdır. Irak, savaş öncesinde ve savaş esnasında Ahvaz halkını silahlandırma ve siyasi olarak organize

²³² El-Muselma, s.159.

²³³ El-Muselma, s.160.

²³⁴ El-Muselma, s.161.

²³⁵ El-Muselma, s.162.

etme faaliyeti içerisindeydi. Ama savaş esnasında Ahvaz halkının, Irak'ın tam olarak istediği gibi hareket ettiği söylenemez. Irak'ın Körfezde yayılma girişimi ve Irak Şiiilerinin Irak yönetimi tarafından baskı altına alınması, çoğunluğu Şii olan Ahvaz Araplarını ürkütmüştür.²³⁶

İran-İrak savaşı esnasında Iraklı Şii Araplar, Arap kimliğini mezhebi kimliğe önceleyip Irak'a sadakat gösterdiği gibi²³⁷ Ahvazlı Araplar da yukarıda ifade edilen çekincelerle beraber, İran tarafında yer almamıştır. Sekiz yıl süren savaş, iki ülke arasında sınır olan Ahvaz'ı harabeye çevirmiştir. Bu dönemde Ahvazlılar, zorunlu askerlikten kaçınmış ve belli örgütlenmeler içerisinde Irak'la uyumlu çalışmışlardır. İran, savaş esnasında Irak'a destek oldukları gerekçesiyle binlerce Ahvazlıyı savaş mahkemelerinde yargılamış, çok sayıda kişi idam edilmiş ve binlerce kişi tutuklanmıştır.²³⁸

1979'da devrim sonrası yönetimin baskıcı ve bir önceki yönetimin uygulamalarını devam ettirici olduğunun anlaşılması üzerine halk, yeni örgütler kurarak mücadele etmenin yollarını aramıştır.

Ahvaz Arap Kurtuluş Cephesi²³⁹ (AAKC)

Muhammara kıyımının sonrasında 20.04.1980'de Irak'ta kurulmuştur. Güçlü bir hareketin doğması için siyasi, dini şahsiyetlerin ve kabile liderlerinin arasındaki görüş ayrılıklarını bitirmeye dönük çalışmalar yürütmüştür. İran'ın baskıcı rejimine karşı, Ahvaz halkının hukukunu korumayı hedeflemiştir. Nitekim AAKC, bünyesinde çeşitli kabile, örgüt ve ekollerden kimseleri bir araya getirmeyi başararak uluslararası camiada Ahvaz'ın meşru temsilcisi konumuna yükselmiştir. 2003'te İran'ın Irak politikasında etkili olmasıyla AAKC olumsuz etkilenmiştir. Irak merkezli AAKC'nin liderlerini İran istihbaratının öldürmesi üzerine, AAKC merkezini Irak dışına taşımak zorunda kalmıştır. Ahvaz Kadınları Birliği, Ahvaz Gençler Birliği, Ahvaz Halk Meclisi, Irak Askeri Okullarında Eğitilmiş Ahvazlı Askerler Birliği gibi önemli birliklere ortam

²³⁶ Cleveland, s.460-461.

²³⁷ Cleveland, s.464.

²³⁸ El-Muselma, s.155.

²³⁹ Cephetu'l-Arabiyye Li Tahriri'l-Ahvaz

sağlamış, bilinçli neslin yetişmesine imkân tanımıştır. Bu birliklerden, Irak'ta Eğitilmiş Askerler Birliği önemlidir. Çünkü bu birlik Ahvaz'ın İran'a karşı savunulmasında, 1981'de Bisetin, Hafaciye ve onlara bağlı köylerin İran saldırısından binlerce sivilin korunmasında ve Irak-İran savaşında bölgeyi İran'a karşı savunmada önemli bir rol üstlenmiştir. İran-İrak Savaşı'nda söz konusu askeri birliğe ait bin kişiyi aşkın insan hayatını kaybetmiştir.²⁴⁰

Ahvaz Milli Kurtuluş Hareketi²⁴¹ (AMKH)

06.12.1982'de Haz'al El-Haşimi, Seyyid Tahir Âl-Seyyid Ni'me ve Ahvaz'ın içinden ve dışından kimselerin öncülüğünde kurulmuştur. Irak-İran Savaşı'nın devam ettiği süre zarfında Irak'ın girişimleriyle Ahvaz'daki partiler ve örgütler bu isim altında toplanmıştır. Irak ile AMKH arasında çıkan anlaşmazlık neticesinde El-Haşimi ve Âl-Seyyid Ni'me AMKH'yi terk etmiş ve 1983'te Kuveyt'te, Ahvaz Milli Meclisi'ni kurmuşlardır. Hareket bağımsızlığı hedeflemekte ve bu uğurda uluslararası hukuk çerçevesinde mücadele etmekte ve halkın kültürel ve siyasal olarak mesafe kat etmesi için günümüze kadar çalışmalarını yürütmektedir.²⁴²

Ahvaz Kültür Cemiyeti²⁴³ (AKC)

1982'de İran-İrak Savaşı esnasında İran'ın Ahvaz'daki artan idamlarının sonucunda kurulan bu cemiyet, halkın bilinçlenmesi noktasında çaba harcamıştır. İran tarafından matbaanın bölgede yasaklanması üzerine cemiyet kısıtlı imkânlarla ve gizlice basılan eserleri elden ele her yaşta insana ulaştırmaya çalışarak halkı bilinçlendirmede ciddi bir mesafe almıştır. AKC Ahvaz'ın bağımsızlığını hedeflemektedir.²⁴⁴

²⁴⁰ *El-Ahvaz Fi İnan El-Kadiyye'l-Mensiyye Arabiyyen ve Düveliyyen*, 2012, <http://www.alarabiya.net/articles/2012/09/06/236445.html> (5 Nisan 2016).

²⁴¹ Hareketu'l-Tahriri'l-Vatani'l-Ahvazi

²⁴² *Tarih Hareket El-Tahrir El-Vatani'l-Ahvazi*, http://al-ahwaz.com/arabic/news/?page_id=634 (3 Mart 2016).

²⁴³ El-Lecnetu'l-Sakafiyetu'l-Ahvaziyye

²⁴⁴ Abbas El-Kabi, "El-Lecnetu'l-Sakafiyetu'l-Ahvaziyye", *El-Şark*, 9 Ocak 2012, <http://www.alsharq.net.sa/2012/01/09/78683> (17 Mart 2016)

Arabistan Milli Partisi²⁴⁵ (AMP)

1984'te kurulan bu parti halkı İran aleyhine kışkırtmaya çalışmış olup özerkliği bağımsızlığa giden yol olarak gördüğünden, ilk adım olarak özerkliği talep etmiştir. 2006'da AMP, AMBH ve Ahvaz Yardımlaşma Partisi birleşerek Ahvaz Milli Örgütü'nü kurmuşlardır. Bu kurulan yeni örgütte, Ahvaz'da daha büyük bir organizasyon olan ve 2010'da kurulan Ahvaz Milli Kurtuluş Örgütü'ne (HAZM) katılmıştır.²⁴⁶

Arabistan Milli Birlik Hareketi²⁴⁷ (AMBH)

1986'da bünyesine Ahvaz Arap Gençleri Hareketi'ni, Ahvaz Kültür Cemiyeti'ni ve aktivistleri de alarak kurulmuştur. Filistin Ulusal Kurtuluş Hareketi(Fetih) ile dünyanın çeşitli ülkelerindeki özgürlük hareketleriyle diyalog içerisinde olarak bu hareketi başarıya ulaştırma gayesi taşımıştır. AMBH'nin Filistin Ulusal Kurtuluş Hareketi'ne tayin ettiği elçi daha sonraları Yaser Arafat'a danışmanlık yapmıştır. AMBH, İran'da da İran aleyhtarı olan etnik gruplarla diyalogunu sürdürerek İran'a karşı işbirliği yapmıştır.²⁴⁸

Ahvaz Arap Halkı İçin Demokratik Halk Cephesi²⁴⁹ (AAHDHC)

Kesin kuruluş tarihi belli olmamakla beraber 1990'larda kurulduğu tahmin edilmektedir. Kadın haklarının korunduğu, halkın kültür düzeyinin yükseldiği demokratik bir Ahvaz için mücadele vermektedir. AAHDHC Ahvaz halkının taleplerini uluslararası platformlarda dile getirmektedir. Ahvaz halkına dönük daha çok kültürel faaliyetlerde bulunan AAHDHC'nin nihai hedefi bağımsızlıktır. 2007'de partinin ismi Ahvaz Demokratik Halk Cephesi (ADHC) olarak değiştirilmiştir.²⁵⁰

²⁴⁵ El-Hızbu'l-Watani'l-Arabistâni

²⁴⁶ İyas El-Ahvazi, "El-Hızbi'l-Vatani'l-Arabistani", *Sauris*, 29 Ocak 2012, <http://www.sauress.com/alsharg/102693> (25 Mart 2016).

²⁴⁷ Hareket Tacemmuu'l-Vatani Fi Arabistan

²⁴⁸ İyas El-Ahvazi, "Hareket Tecammuu'l-Vatani Fi Arabistan", *Ahwazna*, 23 Haziran 2012, <http://www.ahwazna.net/ar->

[2548 %D8%AD%D8%B1%D9%83%D8%A9 %D8%A7%D9%84%D8%AA%D8%AC%D9%85%D8%B9 %D8%A7%D9%84%D9%88%D8%B7%D9%86%D9%8A %D9%81%D9%8A %D8%A7%D9%84%D8%A3%D8%AD%D9%88%D8%A7%D8%B2 .html](http://www.ahwazna.net/ar-2548-%D8%AD%D8%B1%D9%83%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D8%AA%D8%AC%D9%85%D8%B9-%D8%A7%D9%84%D9%88%D8%B7%D9%86%D9%8A-%D9%81%D9%8A-%D8%A7%D9%84%D8%A3%D8%AD%D9%88%D8%A7%D8%B2.html) (10 Mart 2016).

²⁴⁹ Cephe El-Dimukratiyye El-Şa'biyye Li'l-Şa'bil Arabi'l-Ahvazi

²⁵⁰ *Menheci'l-Cephe*, 2012, <http://adpf.org/AR/?p=3752> (01 Ocak 2016)

Ahvaz Arap Direnişî Kurtuluş Hareketi²⁵¹ (AHADKH)

1999'da gizli bir şekilde kurulan bu hareket, 2005'teki intifadada faal rol üstlenmiştir. İntifadada AHADKH'nin müntesiplerinin bir kısmının öldürülmesi ve bir kısmının da yakalanmasıyla hareket açığa çıkmıştır. Harekete bağlı silahlı güç olan Şehit Muhyeddin Âl-Nasır Tugayları İran'ın bölgedeki kolluk güçlerini hedef almaktadırlar. AHADKH'nin nihai hedefi Ahvaz'da bağımsız demokratik Arap cumhuriyeti kurmaktır. AHADKH bir yandan silahlı olarak örgütlenirken diğer yandan siyasi arenada uluslararası kazanımlar elde etme peşindedir. Bu hedeflere dönük BM'de ve Arap Birliği'nde tanınmak için mücadele vermektedir. Avrupa'da ve Arap ülkelerinde kongreler, gösteriler düzenleyerek ilgili devletlerin dikkatini Ahvaz sorununa çekmek istemektedir. Basın yayında da Ahvaz'ı gündemde tutmak için çeşitli internet sayfaları, televizyon ve radyo kanalları için çalışmaları bulunmakta ve bu hareket Körfez ülkelerinin televizyon kanallarında da neredeyse son zamanlarda her gün gündeme gelmektedir.²⁵²

AHADKH'nin liderlerinden olan Habib Cabir, çeşitli kanallara verdiği demeçlerde, gizli örgütlendiği yıllarda ve 2005 sonrası Ahvaz dışındaki çalışmalarında dış destekten ziyade kendi iç iktisatları üzerine hareketi inşa ettiklerini ifade etmiştir. İran'daki Kürt, Beluç, Lor ve benzeri etnik gruplarla Fars şovenizmine karşı dayanışma halinde olduklarını belirtmiştir. İran'ın Ahvaz'daki Arapların Şii kimliğini istismar etmeye çalıştığını bu yolla gerek Ahvaz'da ve gerekse de Ortadoğu'da bunu bir sömürü aracına dönüştürmek istediğini dile getiren Cabir, Sünnilik ve Şiiliğin Ahvaz Araplarının tefrikasına sebep olamayacağını da sözlerine eklemiştir.²⁵³

Habib Cabir, El-Arabiya televizyonuna verdiği demeçte Bahreyn Meclisi'nin Ahvaz'ın İşgal edilmiş bir Arap toprağı olduğunu kabul etmesiyle Ahvaz meselesinin

²⁵¹ Haraket Nidali'l-Arabi Li Tahriri'l-Ahvaz

²⁵² Haraket Nidali'l-Arabi Li Tahriri'l-Ahvaz, (t.y.)

http://www.marefa.org/index.php/%D8%AD%D8%B1%D9%83%D8%A9_%D8%A7%D9%84%D9%86%D8%B6%D8%A7%D9%84_%D8%A7%D9%84%D8%B9%D8%B1%D8%A8%D9%8A_%D9%84%D8%AA%D8%AD%D8%B1%D9%8A%D8%B1_%D8%A7%D9%84%D8%A3%D8%AD%D9%88%D8%A7%D8%B2 (05 Ocak 2016).

²⁵³ Lika' Has Maa Habib Cabir Reisi'l-Hareke Nidali'l-Arabi Li Tahriri'l-Ahvaz, 2015,

https://www.youtube.com/watch?v=IHBnF0wfY_c&sns=em (01 Ocak 2016).

Arap gündemini daha fazla meşgul ettiğini ve Ahvaz meselesinde Arap ülkelerinin daha aktif bir rol alması gerektiğini ifade etmiştir. AHADKH'nin çeşitli Avrupa ülkelerinde düzenlediği sempozyumlar ve İran'ı protesto eden gösteriler neticesinde Avrupalıların da bu konuda dikkatlerini çekmeyi başardıklarını ifade etmiştir.²⁵⁴

İslami İttifak Partisi²⁵⁵ (İİP)

Kanuni bir parti olup bünyesinde Arap unsurunun yanında Farsları da barındırır. Cesim Şedit Temimi partinin önemli liderlerindendir. Anayasada Fars dışındaki unsurlara tanınan sınırlı hakların geliştirilmesine dönük çalışmaları mevcuttur.²⁵⁶

Ahvaz halkından siyasi, sosyal ve kültürel manada destek gören İİP, Ahvaz'ı İran'da resmi olarak temsil eden parti konumuna yükselmiştir. Cesim Şedit Temimi meclise girmeyi başararak hükümetin bölgeye uyguladığı haksız politikayı bu yolla kitlelere duyurmaya gayret etmiştir. Bu durumdan rahatsız olan İran makamları İİP'nin faaliyetlerini kısıtlamaya ve onlara basında sansür uygulamaya başlamıştır. Cesim Şedit Temimi'nin Meclis kürsüsünden Arapça hitap etmesi üzerine Ali Hamaney İİP'nin ırkçılığı körüklediği bahanesiyle partiyi kapattırıştır. İran'ın Anayasayı Koruma Konseyi Başkanı ve eski Cumhurbaşkanı Ali Ekber Rafsancani, Cesim Şedit Temimi'nin meclisten atılmasına karar vererek bir daha seçilmesini yasaklamıştır. Partinin ileri gelenlerinin yargılanmasının akabinde idam edilenler ve tutuklananlar olmuştur.²⁵⁷

Ahvaz Milliyetçi Akımı²⁵⁸ (AMA)

Faaliyetleri engellenen İİP'nin sonrasında gizli bir şekilde kurulmuş ve şiddet eylemlerini reddedip barışçı bir yol izlemiştir. Ahmedi Necat döneminde İİP'ye yapılan baskılar neticesinde bu grubun doğmasına ortam hazırlanmış ve İİP'yle yaklaşık aynı

²⁵⁴ *Lika Maa Reis Hareketi'l-Nidali'l-Arabi Min Ecli Tahriri'l-Ahvaz Habib Cabir*, 2016, <https://www.youtube.com/watch?v=osOLNOEuSdM&feature=youtu.be> (18 Ocak 2016).

²⁵⁵ Hızbu'l-Vifeki'l-İslami

²⁵⁶ *Lecne'l-Vifak El-İslami Tetehavval İla Hizbi'l-Vifak El-İslami*, 2003, <http://al-ahwaz.com/arabic/1998-2006/AhwazNews/2003/14-1-2003-1.htm> (17 Mart 2016).

²⁵⁷ El-Muselma, s.173-175.

²⁵⁸ Teyyaru'l-Kavmi'l-Watani'l-Ahvazi

değerlere ve görüşlere sahip olup Ahvaz Demokratik ve Dayanışma Partisi'yle de aynı görüşleri savunmaktadır.²⁵⁹

Ahvaz Demokratik ve Dayanışma Partisi²⁶⁰ (ADDP)

2003'te kurulan ve daha evvelki partilerin ve hareketlerin zayıf yönlerini tetkik eden ve onlardan ders çıkarmaya çalışan ADDP diğerlerinden farklılık gösterir. Gizli bir şekilde kurulmuştur. BM'de Temsil Edilemeyen Milletler ve Halklar Organizasyonu'nda (UNPO) Ahvaz'ı temsil etmektedir. O, İran halkalarını temsil eden on sekiz partinin bulunduğu federal İran halkaları kongresinde kurucu üyedir. İran'da muhalif etnik grupların partileriyle diyalog halinde olup, İran'ın Ahvaz üzerindeki haksız politikasını halka duyurmayı gaye edinmiştir. 2005 Ahvaz intifadasından bir ay evvel Ahvaz'ın ilk televizyonunu kurmuştur. Bu televizyon halkın bilincinin yükselmesinde ciddi rol oynamış, İranlı yetkililer intifadanın sebepleri arasında bu partinin ve televizyonun varlığını saymışlardır.²⁶¹

Ahvaz Milli Kurtuluş Örgütü²⁶² (HAZM)

15.01.2010'da kurulmuştur. Bünyesine Ahvaz Arap Direnişi Kurtuluş Hareketi, Ahvaz Demokratik Halk Cephesi, Ahvaz Milli Partisi, Arabistan Milli Birlik Hareketi, Ahvaz Yardımlaşma Partisi, Halkın Direnişi ve Ahvaz'ın Kurtuluşu Hareketi gibi örgütleri barındırmaktadır. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Örgütünden defalarca davet almış, Mısır Meclisi ve Mısır'ın çeşitli partilerinden, Tunuslu partilerden ve İtalya meclisinden ve değişik çevre ülkelerden kabul almıştır. HAZM, Ahvaz sorununu Arap ülkelerinde ve uluslararası platformlarda dile getirerek bilinç oluşturmuş ve Ahvaz davasının uluslararası arenada kabul görmesi için mesafe kat etmiştir. HAZM zamanla Ahvaz'ın yurt dışındaki temsilcisi haline gelmiştir. Bu hareket çeşitli Arap ülkelerinden ve özellikle de Tunus'tan destek görmektedir. Partinin Şehit Muhyeddin Âl-Nâsır Tugayları diye silahlı kanadı mevcuttur. Bu silahlı Kanat esasında AHADKH'a aittir.

²⁵⁹ *El-Ahvaz Fi İnan El-Kadıyye'l-Mensiyye Arabiyyen ve Düveliyyen*, 2012, <http://www.alarabiya.net/articles/2012/09/06/236445.html> (5 Nisan 2016).

²⁶⁰ Hızbu'l-Tedamun El-Demokrati El-Ahvazi

²⁶¹ *El-Ahvaz Fi İnan El-Kadıyye'l-Mensiyye Arabiyyen ve Düveliyyen*, 2012, <http://www.alarabiya.net/articles/2012/09/06/236445.html> (5 Nisan 2016).

²⁶² El-Munazzamatu'l-Vataniyye Li Tahriri'l-Ahvaz

HAZM gelecekte Arap Birliğine üye olmayı, tüm Arap ve İslam toplantılarında resmi olarak davet edilmeyi ve nihayetinde bağımsızlığı hedeflemektedir.²⁶³

Ahvaz İntifadası

15.04.2005'te Ahvaz İntifadası İran'ın bölge üzerinde hâkimiyet kurmasının 80.yılında, İran'ın Ahvaz'da işlediği insan hakları ihlalleri ve Arap varlığını bölgede bitirmeye dönük uyguladığı bütün faaliyetlerin sonrasında meydana gelmiştir. Bu intifadanın fitilinin ateşlenmesinde Cumhurbaşkanı Muhammed Hatemi'nin ofisinden sızan belgede Ahvaz'ın 2/3'ünün tehcirine dair verdiği karardır. Bu kararla bölgeden tehcir edilecek olan Arapların yerlerine Farslar yerleştirilecekti.²⁶⁴

Haftalarca devam eden intifada Ahvaz'ın neredeyse bütün şehirlerine ve köylerine yayılmıştır. İran'ın Farslaştırma siyasetini protesto ile başlayan bu hareket, İran emniyet güçlerinin orantısız güç kullanmalarıyla silahlı mücadeleye dönüşmüş, intifadanın bastırılmasında İran zorlanmıştır. Bu intifadanın sonucunda Ahvaz Arapları kendi güçlerinin farkına varmasının yanında, bölgesel ve küresel güçler Ahvaz sorununun ciddiyetinden haberdar olmuştur.²⁶⁵

2. Ahvaz Sorunu: Yarına Bakış

Ahvaz sorununun çözümü iç ve dış dinamiklere bağlıdır. Ahvaz 280 dolaylarında önemli Arap kabilesinden meydana gelir. Kabileler ise bu araştırmanın çeşitli yerlerinde ifade edildiği gibi birbirleriyle her zaman uyum içerisinde olmayıp birbirinden bağımsız hareket etmeleri dolayısıyla toplumsal bütünlüğün önünde engel teşkil etmektedirler. Dolayısıyla kabile asabiyesinin aşılıp sivil toplum kuruluşlarının bölgede yaygınlaştırılması, Ahvaz Bölgesi'nin önemli bir iç sorununun halledilmesi anlamına gelecek ve bölgenin bütünleşmesine katkıda bulunacaktır. Nitekim Yenisey, 1920-30'lu yıllarda Ahvaz Araplarının kabilevi bir hayat yaşamalarının ve şeyh

²⁶³ *El-Hıvar Maa Reisi'l-Munazzama El-Wataniyya Li Tahriri'l-Ahvaz(Hazm)*, <http://www.albainah.net/Index.aspx?function=Item&id=45698&lang=> (05.04.2016).

²⁶⁴ *İran Tuğlik Mesciden Li Ehli'l-SünneFi'l-Ahvaz*, 2008, <http://www.billiardona.com/vb/archive/index.php/t-4422.html> (17 Mart 2016).

²⁶⁵ El-Muselma, s.147-148.

tarafından idare edilmelerinin etnopolitik lidere ve partiye sahip olmalarına ve ideoloji geliştirmelerine mani olduğunu ifade etmiştir. Bundan dolayı Yenisey, o dđnem için Arapları etnopolitik gruptan ziyade kamusal grup olarak tanımlamanın daha doğru olacağını belirtmiştir.²⁶⁶ Arapların 1925'ten sonra İran'a karşı geliştirdikleri etnopolitik hareketleri Yenisey'in eserinin muhtelif yerlerinden çıkarılan sonucu Tablo 2'deki gibi aktarmak mđmkündür

Tablo 2

Ahvaz Araplarının Etnopolitik Hareketleri

Yıllar	1920-30'lu	1945-46	1978-80'li
Etnik kimliğin gelişim dđzeyi	Duşuk	Yüksek	ok Yüksek
Etnik grubun birleşme gđcđ	Duşuk	Duşuk	Yüksek
Etnopolitik liderlik ve grup desteğinin dđzeyi	Yüksek	Duşuk	Yüksek
Etnik grubun bđyüklüđü ve coğrafi konum	Yüksek	Yüksek	Yüksek
Etnik grubun ayrımcılık duygusu ve rejimden hoşnutsuzluk dđzeyi	Yüksek	Yüksek	ok Yüksek

Kaynak: Yenisey, s.125, 144, 172.

Çizelgeden de anlaşılacağı üzere 20-30'lu yıllarda etnik kimliğin gelişim dđzeyi duşukken 80'lere varıldığında çok yüksek bir hal almış ve Araplar, belirtilen diğer başlıklarda da önemli mesafeler almışlardır. Gelineen noktada önceki bölümlerde

²⁶⁶ Yenisey, s.124.

ifade edildiği gibi legal ve illegal partilerin faal olarak çalışmasının ve halkı örgütlemesinin büyük bir rolü vardır. Çizelgeyi yorumlarken 40'lı yıllarda II. Dünya Savaşı'ndan ötürü süper güçlerin birbirleriyle meşguliyetini ve Rıza Şah'ın ülkeden sürgününün doğurduğu yönetim boşluğunu; 78-80'li yıllarda da 1979 İran İslam Devriminin ve İran-İrak savaşının varlığını göz önüne alarak daha doğru sonuca varmak mümkündür. Bu iki tarih, iç ve dış meselelerin Ahvaz sorununda ciddi bir etkiye sahip olduğunu göstermesi adına güzel bir örnektir. İran-İrak savaşında bazı siyasi partilerin Irak tarafından finanse edilmesi halkın bilinçlenmesine, cesaretlenmesine ve İran yönetimine karşı daha ayrılıkçı davranmasına neden olmuştur. Günümüzde HAZM ve Ahvaz Arap Direnişi Kurtuluş Hareketi, Ahvaz'ı Körfez ülkelerinde ve uluslararası camiada temsil etmekte ve Körfez ülkelerinden ve çeşitli Arap ülkelerinden destek almaktadırlar.

İran 1979'da hazırladığı yeni anayasada da etnik kimliklerin varlığını dikkate almadığından ve hatta Şii-Fars anlayışı çerçevesinde bir anayasa hazırlandığından günümüzde de Ahvaz Arapları anadilde eğitim hakkından ve kültürel haklardan yoksun olup 1925'ten itibaren kazanılan haklar bakımından ciddi ilerleme kaydetmiş değillerdir. Farsça'nın tek resmi dil olduğu ülkede, Farsça'yı Şiiliğin birinci dili ve bu dili yaymanın ise farz olduğu, lise müfredatında işlenmektedir.²⁶⁷ Ahvaz'ın İran'dan tam manasıyla farklı bir kimlik kazanabilmesi için, İran'ın Şia ile Ahvaz üzerinde kurmuş olduğu mezhebi tahakkümün kırılması için çalışmalar yürütülmelidir. Çünkü Ahvaz Araplarının çoğunluğu Şia mezhebine mensuptur.²⁶⁸ Bu çalışmanın önceki kısımlarında ifade edildiği gibi son dönemlerde İran'ın Ahvaz'daki Şii tasallutunu kırmak maksatlı, Körfez ülkelerinin de desteğiyle Sünnileştirme faaliyeti söz konusudur.

Ahvaz sorununun çözümünün önemli ayağı, bölgesel ve küresel aktörlerin pozisyonlarına bağlıdır. 1925'te süper güç olan İngiltere'nin Rıza Şah'a destek vermesiyle başlayan bu sorun, günümüzde de büyük bir gücün soruna müdahil olmasına bağlı olarak şekil değiştirecektir. Zira yeraltı kaynaklar bakımından zengin ve stratejik bir konumda olan bir yerin kaderi hakkında yalnızca halkın memnuniyetsizliği, bu

²⁶⁷ Blaga, s.108-109.

²⁶⁸ Blaga, s.340.

sorununun nihai sonuca varmasına yeterli sebep olamaz. Dolayısıyla Ahvaz probleminin kaderi, Amerika Birleşik Devletleri'nin ve Avrupa'nın İran'la münasebetine bağlıdır.

2003 işgalinin öncesinde Irak, Ahvaz için partilerin ve hareketlerin faaliyet gösterdiği bir alandı. Ama işgal sonrasında Irak'ın İran nüfuzuna girmesiyle, Ahvaz için sıkıntılar başlamıştır. Günümüzde, Ahvazlıların kongre ve toplantılarının yapıldığı yer Körfez ülkeleri ve Avrupa ülkeleridir. İran, 2011'den itibaren Suriye rejiminin yanında yer almakta, Irak'ı yönetmekte, Lübnan'ı Hizbullah'ın aracılığıyla kontrol etmekte ve nihayetinde Yemen'de de Husiler'e verdiği destekle yönetime darbe yaptırarak, Arap ülkelerindeki nüfuzunu arttırmaktadır. Özellikle Arap ülkelerinin Suudi Arabistan'ın öncülüğünde Yemen'de İran destekli Husiler'e karşı başlatılan "Umuda Dönüş" harekâtından sonra Suudi Arabistan, İran'ın bölgeyi istikrarsızlaştırdığı düşüncesiyle Ahvaz sorununu, İran'a karşı kullanmak isteyecektir. Bunun belirtileri ise, eskiden Suudi tarafından pek gündeme alınmayan Ahvaz sorununun, Suudi kaynaklı basın-yayımda sık sık dile getirilmesi ve Ahvazlı siyasilerin Körfez ülkelerinde boy göstermeleridir.

Ahvaz Arapları İran'dan hoşnut değildir. Ama bu tarihsel mücadelenin başarıya ulaşması için, halkın Sünni-Şii ayrımı gözetmeksizin birbirine kenetlenmesini gerektirmektedir. Ahvaz halkının ümmileşmesi engellenerek, buna dönük ana dilde eğitim sağlanmalıdır. Siyasi ve entelektüel zümre oluşturularak, Ahvaz sorunu dünyada dile getirilmelidir. Ahvaz gençlerinin Arap ülkelerinde eğitim almalarının önü açılmalıdır. Ahvaz'a dönük televizyon, gazete ve radyo yayınlarının yapılmasının finanse edilmesi ve basın mensuplarının bölgenin nabzını tutmalarının sağlanması ve basın-yayımda sorunun gündemde tutulması gerekmektedir.

Ahvaz sorununa, Arap Birliği'nin geçmişte pek duyarlı olmadığı ifade edilmişti. Ama bu sorunun güçlü bir şekilde gündeme gelebilmesinin ve BM'de tartışılabilmesinin bir yolu da Arap Birliği'nin ve Körfez ülkelerinin çabalarıyla mümkündür. Bu bağlamda olayların organize edilmesi için genel merkezin kurulması (coğrafi yakınlık dolayısıyla tercihen Körfez ülkeleri), bir liderliğin uhdesinde söz

birliğinin yapılması ve bu faaliyetlerin, bir zümrenin insafına bırakılmayarak belli kurallara ve ilkelere bağlanması gerekmektedir.

Arap hükümetleriyle Ahvaz siyasilerinin iletişim kurmalarının yolunun açılması, Ahvaz problemini gündeme getiren ve tartışan kongre ve seminerlerin düzenlenmesi, kongreler ve kültürel kalkınma için fonun tesis edilmesi ve bu faaliyetlere iştirak eden Ahvazlı şahsiyetlerin İran'dan korunması, hareketin sürüncemede kalmasını önleyerek başarıya ulaşmasını sağlayacaktır.

SONUÇ

Bu çalışmada İran'ın Basra Körfezi'nin doğu kısmındaki Hürmüz Boğazı'ndan Şattu'l-Arap'a kadarki bölgede yoğun olarak yaşayan Ahvaz Arapları incelenmiştir. Asya, Avrupa ve Afrika'nın kavşak noktası diye tarif edebileceğimiz konumu itibarıyla stratejik öneme sahip olan Ahvaz Bölgesi, İran'ın, Basra Körfezi'ne ve dolayısıyla dünyaya açıldığı kapısıdır. Yeraltı kaynakları bakımından oldukça zengin olan bu bölgede Ahvaz Arapları hak iddia etmektedir. Bu araştırmada, Ahvaz Araplarının hak ve egemenlik iddialarının bir dayanağı olarak tarihte Ahvaz'da kurdukları emirlikler ve Ahvaz'ın sosyo-ekonomik ve kültürel yapısı kısaca incelendikten sonra ağırlıklı olarak 1925'ten günümüze kadar İran'ın bölge üzerindeki asimilasyon politikaları ve İran'a karşı yürütülen özerklik/bağımsızlık mücadelesi ele alınmıştır.

Ahvaz Bölgesi, tarihte Sami asıllı medeniyetlere ev sahipliği yapmış, İslami fethin öncesinde ve sonrasında yoğun bir şekilde Arap göçlerine sahne olmuştur. Kadim bir tarihte Ahvaz'ı iskân edinen Arap kabileleri, varlıklarını farklı dönemlerde yarı özerk, özerk ve bağımsız olarak sürdürmüşlerdir. Hz. Ömer döneminde fethedilen bölge Emevi ve Abbasi hâkimiyetinin ardından Moğol saldırılarından nasibini almış ve belli bir dönem istikrarsızlık yaşamıştır. Ahvaz Bölgesi'nde Osmanlı ve Safeviler'in gölgesinde ve bazen de bu devletlere kafa tutabilen emirlikler kurulmuştur. Bunlardan en önemlileri Muşa'sa ve Beni Kab emirlikleridir.

Safeviler, Ahvaz Bölgesi'ndeki Arap nüfusundan dolayı bölgeye, Arap yurdu manasına gelen, Arabistan ismini vermişlerdir. Askeri darbeye başa gelen Rıza Han, 1925'te Şeyh Haz'al'ın bağımsızlığını ilan etmiş olduğu Ahvaz'a askeri sefer düzenleyerek Şeyh Haz'al'ın idaresine son vermiş, yüzyıllarca Arabistan diye anılan bölgenin ismini de kaleler diyarı anlamında Huzistan ismiyle değiştirmiştir. Rıza Han bununla yetinmeyerek Ahvaz'ı birkaç eyalete bölmüş, Arapça olan yerleşim yerlerinin isimlerini Farsça ile değiştirmiştir. Bölgedeki Arap kabilelerinin topraklarına el koyup kabileleri İran içlerine tehcir ederek, bölgedeki petrolün de meydana getirdiği iş sahasını Farsların ve Lorların Ahvaz'a göçü lehine kullanarak, bölgenin nüfus yapısını

değiştirmeyi hedeflemiştir. Ahvaz'da Arapçayı, Arap kıyafetini yasaklamış ve daha kapsamlı bir ifade ile büyük bir askeri güçle bölgeden Arap izini silme uğraşısı vermiştir. Bu durum Ahvaz sorununu ortaya çıkarmıştır. Ahvaz Araplarını sistematik olarak katleden şah yönetiminin ve 1979 ihtilalinden sonra Humeyni yönetiminin, sözde Ermeni Soykırımını tanınması ise bir çelişki oluşturmaktadır.

Rıza Han'ın tehcir ve Farslaştırma siyasetine karşı Ahvaz Arapları, birbirini takip eden ve her seferinde kanlı bir şekilde bastırılan isyanlar çıkarmışlardır. 1920-30'lu yıllarda, isyanlar kabileler tarafında çıkarılmış ve bunlardan başarı elde edilememiştir. 1941'de Rıza Han'ın ülkeden sürülmesi ile doğan merkezi otorite boşluğu ve II. Dünya Savaşı sebebiyle süper güçlerin birbirleriyle meşguliyetlerini fırsat bilerek Ahvaz'da 1940'tan 1949'a kadar büyük isyanlar meydana gelmiştir. İsyancıların mahalli olup bölgenin bütününe yayılmaması, kabilelerin birbirleriyle tam anlaşamamaları ve kullandıkları silahların eski olması, İngilizlerin bölgedeki çıkarlarını korumak maksadıyla İran'ın yanında bilfiil yer alması, bütün isyanların başarısızlığının önemli sebeplerindendir.

1925'ten İran İslam Devrimi'ne kadarki dönemde Ahvaz Arapları, silahlı mücadelenin dışında illegal bir şekilde siyasi örgütler teşkil ederek, Ahvaz sorununu Birleşmiş Milletler'e, Arap Birliği'ne bildirerek, soruna çözüm yolları aramışlardır. Bu dönemde siyasi örgütlenmeler halkın bilinçlendirilmesi için çabalamış ve faaliyetlerinin merkezi olarak Irak'ı seçmişlerdir.

1979'da İslam Devrimi öncesinde Ahvaz Arapları, bölgede bulunan petrol şirketlerini ele geçirip petrol borularını patlatarak İran ekonomisini felç etmişler ve devrimin gerçekleşmesini hızlandırmışlardır. Arapların, anadilde eğitim, yerel meclis gibi taleplerini devrim sonrası yönetimin silahlarla bastırma çabası, iki taraf arasında şiddetli çatışmaların yaşanmasına sebep olmuştur. Bunu takip eden 1980-88 Irak-İran savaşında Irak'ın da desteğiyle Ahvaz'da çok sayıda parti ve örgüt şekillenmiştir.

Devrim sonrasında şekillenen 3 siyasi akımdan söz edilebilir: Dini akım, milliyetçi akım ve solcu akım. Dini akım da Şii ve Sünni akım diye ikiye ayrılıp, Şii akım mevcut akımlar içerisinde İran'la münasebeti en iyi olan akımken Sünni akım ise

silahlı çatışmayı esas almaktadır. Milliyetçi akım, Ahvaz Bölgesi'nin Arap kimliğine vurgu yapar. Ahvaz Araplarının çoğunluğunun görüşü olan bu akımın özerklik ve bağımsızlık noktasında fikir ayrılıkları vardır. Solcu akım, halk nezdinde pek kabul görmeyen ama eğitimli kimselerin intisap ettiği akım olması hasebiyle İran'da hatırı sayılır bir etkiye sahiptir.

2003'te Amerika'nın Irak'ı İşgali sonrası Irak'ta nüfuzunu arttıran İran, Ahvazlı siyasilerin Irak'taki faaliyetlerini sınırlandırmıştır. Bugün Ahvaz'da çok sayıda illegal parti faaliyet yürütmekte olup bu partiler Avrupa'da ve son zamanlarda Körfez ülkelerinde örgütlenmektedir. Bu partilerin içerisinde silahlı kanadı da bulunan Ahvaz Arap Direnişi Kurtuluş Hareketi, Körfez ülkelerinden de teveccüh görmekte ve Ahvaz sorunu hakkında Avrupa'da ve Arap dünyasında seminerler, kongreler gösteriler düzenleyerek bilinç oluşturmaya gayret etmektedir. Ahvaz sorununun geleceğini, Ahvaz Araplarının çabası kadar, bölgesel ve küresel güçlerin İran'la olan diyalogları ve bölge ile ilgili planları da belirleyecektir. Bu sorun, bölgenin zengin yeraltı kaynakları ve stratejik konumu itibarıyla İran'ı dış müdahaleye açık hale getirmektedir.

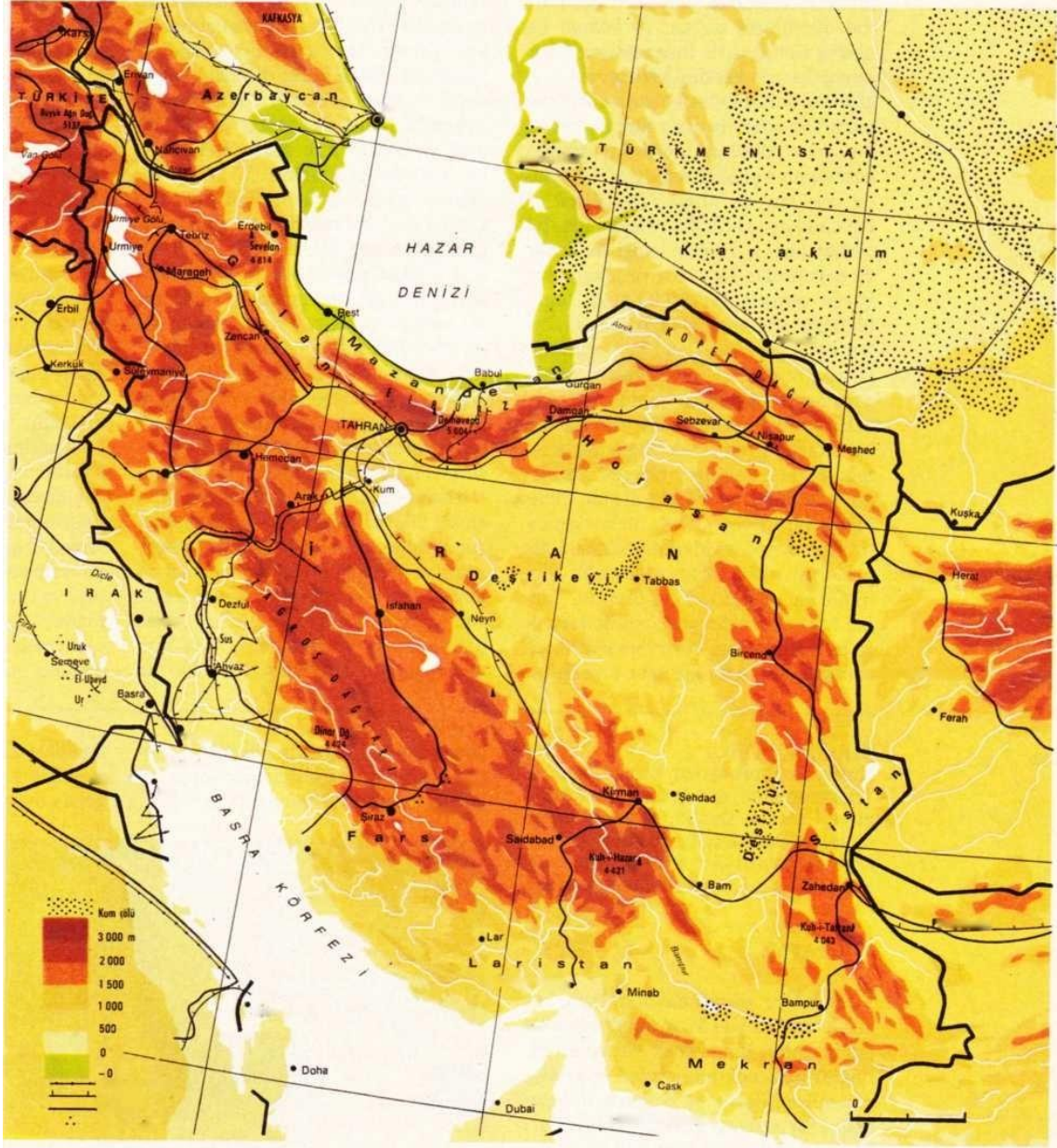
EKLER

EK 1: İnan Eyalet Haritası

Kaynak: <http://m.uyduharita.org/tag/iran-haritasi-resimleri/>

EK 2: İnan Fiziki Haritası

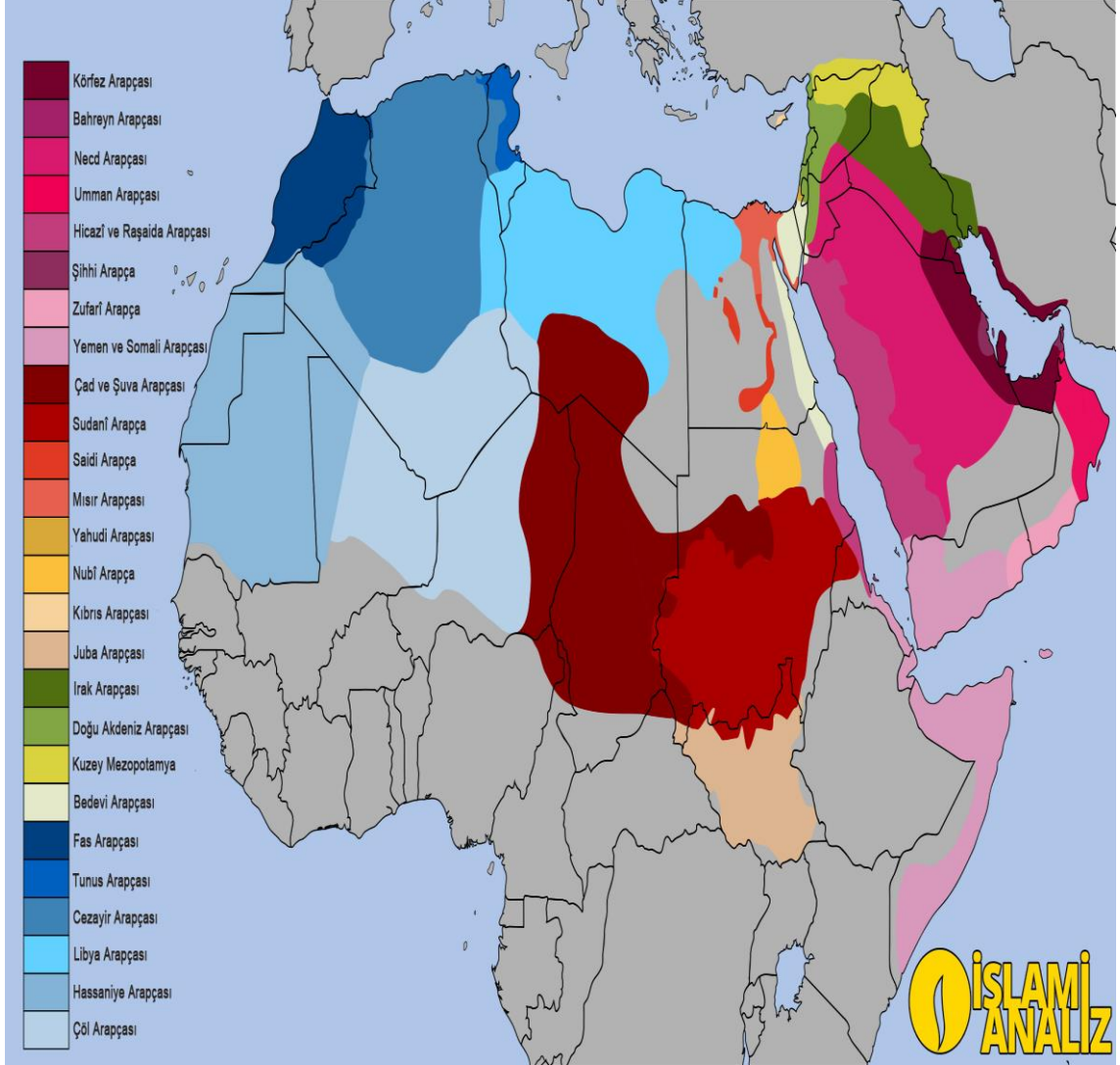
Kaynak: <http://www.yardimcikaynaklar.com/wp-content/uploads/2014/01/iran-fiziki-haritasi.jpg>

EK 3: Ahvaz Haritasi

Kaynak: <https://saaid.net/Minute/350.htm>

EK 4: Ahvaz'da Konuşulan Arapça'nın Lehçeleri

Kaynak: <http://okyanusum.com/belgesel/orta-doguyu-aciklayan-40-harita/>

**EK 5: 1956'da Arabistan Kurtuluş Cephesi tarafından dönemin Mısır
Cumhurbaşkanı Cemal Abdülnasır'la istişareleri sonucunda Ahvaz için kabul
ettikleri Bayrak**

Kaynak: <http://al-ahwaz.com/arabic/history/ahwazq&a/ahwazq&a28.htm>

EK 6: 1973'te Irak Cumhurbaşkanı Ahmet Hasan El-Bekir tarafından Ahvaz için kararlaştırılan Bayrak olup günümüzde de bu bayrak daha fazla kullanılmaktadır

Kaynak: <http://al-ahwaz.com/arabic/history/ahwazq&a/ahwazq&a28.htm>

EK 7: 1983'te Ahvaz Milli Meclisi tarafından seçilmiş olan Ahvaz Bayrağı

Kaynak: <http://al-ahwaz.com/arabic/history/ahwazq&a/ahwazq&a28.htm>

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Armaoğlu, Fahir. 20. **Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995**. 11. Basım. Ankara: Alkım :Yaymevi, Tarihsiz.
- Azer, Sanan. **İran Türkleri**. İstanbul: Cumhuriyet Matbaası,1942.
- Blaga, Rafael. **İran Halkları El Kitabı**. y.y., 1997.
- Cleveland, William L. **Modern Ortadoğu Tarihi**. Mehmet Harmancı (çev.). İstanbul: Agora Kitaplığı, 2008.
- El-Ali, Salih Ahmet. **El-Ahvaz Fi'l-Uhudi'l-İslamiyyetu'l Üle**. Bağdat: Matbaatu'l-Adale. Tarihsiz.
- El-Azzavi, Abbas, **Aşâiru'l-Irak**. C.IV., Bağdat: 1956.
- El-Davut, Mahmut Ali. **Tarihu'l-Alakati'l-Hollandiyye Maa'l-Halicu'l-Arabi 1630-1760**. 3. Basım. Bağdat: 1961.
- El-Hamavi, Yakut, **Mu'cem'ul-Buldan**. Beyrut: Matbaatu Dar Sâdır, 1956.
- El-Hasani, Abdurrezzak, **El-Irak Kadimen ve Hadisen**. Sayda: 1948.
- El-Hulu, Ali Nimet. **Arabistan Kıtrun Arabiyyun Asîl**. Bağdat: Dâru'l-Hurriyye Li'l-Tıba', 1972.
- El-Hulu, Ali Nimet. **El-Ahvaz 'Arabistan' Fi Edvârihe'l-Tarihiyye**. 1. Basım. Bağdat: Dâr Basri, 1969.
- El-Hulu, Ali Nimet. **El-Ahvaz Kabailu ve Useruhe**. 1. Basım. Necef: Matbaat Ferra'l-Hadise, 1970.
- El-Hulu, Ali Nimet. **El-Ahvaz Savratuhe ve Tanzimatuhe**. 1. Basım. Necef: Matbaat Ferra'l-Hadise, 1970.
- El-Idrus, Muhammed Hasan, **El-Alakatu'l-Arabiyye El-İraniyye Fi Ahdi'l-Usra El-Mazendiraniye**. 3. Basım, Kahire: Daru'l-Kitab el-Hadis, 2002.
- El-Lami, Abdurrahman Kerim. **El-Edebu'l Arabi Fi'l-Ahvaz**. Bağdat: Dâru'l-Hurriyye Li'l-Tıba', 1985.
- El-Mâni, Cabir Celil, **El-Ahvaz Kabailu ve Ensabu ve Umarâu ve Şuyuhu ve A'lemuhe**. 1. Basım, Beyrut: Daru'l-Arabiyye Li'l-Mevsûât, 2008.

- El-Muselma, Halit. **El-Ahvaz El-Ardu'l-Arabiyyatu'l-Muhtella**. 2. Basım. Bochum: Matbaat Camiatu'l-Rur, 2008.
- El-Neccar, Mustafa Abdulkadir ve Fuad el-Ravi, **Arabistan**.1980.
- El-Neccar, Mustafa Abdulkadir. **El-Tarihu'l Siyasi Li İmarat Arabistan El-Arabiyya 1897-1925**.Kahire: Dâru'l-Maarif, 1971.
- El-Selman, En'am Mehdi Ali. **Hukmu's-Şeyh Haz'al Fi'l-Ahvaz 1897-1925**. Bağdat: Mektebetu Dâru'l-Kindi. Tarihsiz.
- El-Şeyh Haz'al, Hüseyin Halef. **Tarihu'l-Kuveyt El-Siyasi**. Beyrut: Daru'l-Kutub, 1966.
- El-Şeyhli, Muhammed Rauf Taha. **Tarihu İklimu'l-Ahvaz**. Basra: Matbaatu'l-Basra. 1972.
- El-Ubeydi, İbrahim Halef. **El-Ahvaz El-Ardu'l-Arabiyyatu'l-Selibe**. Bağdat: Dâru'l-Hurriyyetu Li'l-Tıbaa, 1980.
- El-Zubeydi, Muhammed Hüseyin. **İmaratu'l-Muşa'sain Akdem İmara Arabiyye Fi Arabistan**. Bağdat: Daru'l-Hurriyyetu Li'l-Tıba', Tarihsiz.
- Hitti, Philip K. **Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi**. Salih Tuğ (çev.). İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2011.
- Hurşit Paşa, Mehmed. **Seyahatnâme-i Hudud**. 1. Basım. İstanbul: Simurg, 1997.
- İbni Haldun. **Mukaddime**. Turan Dursun (çev.). C.I., Ankara: Onur Yayınları, 1977.
- Karaaslan, Tufan. **Ortadoğu'nun Coğrafyası**. 4. Basım. İstanbul: Nobel Yayınları, 2006.
- Kurşun, Zekeriya. **Basra Körfezi'nde Osmanlı-İngiliz Çekişmesi Katar'da Osmanlılar 1871-1916**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2004.
- Kurşun, Zekeriya. **Necid ve Ahsa 'da Osmanlı Hâkimiyeti**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1998.
- Lutfi, Emin. **Delilu'l-Basra**. Basra: 1954.
- Navras, Alâ Musa Kazım. **El-Aşâiru'l-Arabiyya ve'l-Siyasetu'l-İraniyye 1942-1946**. 1. Basım. 1982.
- Ruşeydat, Şefik. **Arabistan El-Cüzü'l-Arabiyyu'l-Muğtasab**. Kahire: 1967.
- Wilson, Arnold. **Tarihu'l-Haliç**. Muhammed Emin Abdullah (çev.). 2. Basım. Londra: Dâru'l-Hikme, 2003.

Yenisey, Gülara. **İran'da Etnopolitik Hareketler 1922-2004**. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2008.

İnternet

El-Ahvazi, İ. 29 Ocak 2012. El-Hızbi'l-Vatani'l-Arabistani. *Sauris*.
<http://www.sauress.com/alsharq/102693> (25 Mart 2016).

El-Ahvazi, İ. 23 Haziran 2012. Hareket Tecammuu'l-Vatani Fi Arabistan. *Ahwazna*.
<http://www.ahwazna.net/ar-2548-%D8%AD%D8%B1%D9%83%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D8%AA%D8%AC%D9%85%D8%B9-%D8%A7%D9%84%D9%88%D8%B7%D9%86%D9%8A-%D9%81%D9%8A-%D8%A7%D9%84%D8%A3%D8%AD%D9%88%D8%A7%D8%B2.html> (10 Mart 2016).

El-Ahvaz Fi İnan El-Kadıyye'l-Mensıyye Arabıyyen ve Düvelıyyen. 2012.
<http://www.alarabiya.net/articles/2012/09/06/236445.html> (5 Nisan 2016).

El-Ahvaz Beynel Sual ve'l-Cevap. (t.y) <http://al-ahwaz.com/arabic/history/ahwazq&a/ahwazq&a.htm> (01 Mart 2016).

El-Hıvar Maa Reisi'l-Munazzama El-Wataniyya Li Tahriri'l-Ahvaz(Hazm). (t.y.)
<http://www.albainah.net/Index.aspx?function=Item&id=45698&lang=>
(05.04.2016).

El-İttifakiyat Beyne'l-Irak ve İnan Min Erzurum İla Cezayir, 2007,
<http://www.ahwazstudies.org/Article.aspx?aid=722> (05 Mart 2016).

El-Kabi, A. 9 Ocak 2012. El-Lecnetu'l-Sakafıyyetu'l-Ahvaziyye, *El-Şark*.
<http://www.alsharq.net.sa/2012/01/09/78683> (17 Mart 2016).

Es'sınaa Fi'l-Ahvaz. (t.y.)
<http://www.marefa.org/index.php/%D8%A7%D9%84%D8%A3%D8%AD%D9%88%D8%A7%D8%B2> (01 Mart 2016).

Fi Mu'temeri'l-Salisli Hareket el-Tahriri'l-Ahvaz. (t.y.) <http://yafa-news.net/archives/161370> (09 Mart.2016).

Haraket Nidali'l-Arabi Li Tahriri'l-Ahvaz, (t.y.)
<http://www.marefa.org/index.php/%D8%AD%D8%B1%D9%83%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D9%86%D8%B6%D8%A7%D9%84-%D8%A7%D9%84%D8%B9%D8%B1%D8%A8%D9%8A-%D9%84%D8%AA%D8%AD%D8%B1%D9%8A%D8%B1-%D8%A7%D9%84%D8%A3%D8%AD%D9%88%D8%A7%D8%B2> (05 Ocak 2016).

Hêzihi Kadıyyatu Ahvaz El-Muhtelle Min İnan,
<https://www.youtube.com/watch?v=50UffWwti3Q> (04 Şubat 2016).

- İran'da Esir Araplar*, 2016, <http://turkhaber.com.tc/iranda-esir-araplar/> (07 Mart 2016).
- İran Tuğlık Mesciden Li Ehli'l-Sünne Fi'l-Ahvaz*. 2008. <http://www.billiardona.com/vb/archive/index.php/t-4422.html> (17 Mart 2016).
- Keskin, A. 22 Mart 2009. İran'da Fars Milliyetçiliğinin Üç Dalgası: İranlılığa Giden Yol. *Gunaz TV*. <http://www.gunaz.tv/?id=4&vmode=1&sID=16&lang=1> (09 Mart 2016).
- Lecne'l-Vifak El-İslami Tetehavval İla Hizbi'l-Vifak El-İslami*. 2003. <http://al-ahwaz.com/arabic/1998-2006/AhwazNews/2003/14-1-2003-1.htm> (17 Mart 2016).
- Lika Has Maa Habib Cabir Reisi'l-Hareke Nidali'l-Arabi Li Tahriri'l-Ahvaz*, https://www.youtube.com/watch?v=IHBnF0wfY_c&sns=em (01 Ocak 2016).
- Lika Maa Reis Hareketi'l-Nidali'l-Arabi Min Ecli Tahriri'l-Ahvaz Habib Cabir*, <https://www.youtube.com/watch?v=osOLNOEuSdM&feature=youtu.be> (18 Ocak 2016).
- Meczerit Yevmi'l-Erbia El-Esvet*. (t.y.) <http://al-ahwaz.com/arabic/history/HistoryOfAhwazRevolution/articles/AlmahamaraCrisis.htm> (03 Mart 2016).
- Menheci'l-Cephe*. 2012. <http://adpf.org/AR/?p=3752> (01 Ocak 2016).
- Servetu'l Hayvaniyye Fi'l-Ahvaz*. (t.y.) <http://www.marefa.org/index.php/%D8%A7%D9%84%D8%A3%D8%AD%D9%88%D8%A7%D8%B2> (01 Mart 2016).
- Şimşek, E. 14 Eylül 2015. İran'da Arap Baharı. *Milat Gazetesi*. <http://www.milatgazetesi.com/iran-da-arap-bahari-haber-71830> (02 Mart 2016).
- Tarih Hareket El-Tahrir El-Vatani'l-Ahvazi*. (t.y.) http://al-ahwaz.com/arabic/news/?page_id=634 (3 Mart 2016).
- <http://m.uyduharita.org/tag/iran-haritasi-resimleri/>
- <http://www.yardimcikaynaklar.com/wp-content/uploads/2014/01/iran-fiziki-haritasi.jpg>
- <https://saaaid.net/Minute/350.htm>
- <http://okyanusum.com/belgesel/orta-doguyu-aciklayan-40-harita/>
- <http://al-ahwaz.com/arabic/history/ahwazq&a/ahwazq&a28.htm>

